

ลักษณะกณฺห

มหาสตุโต ปน นิวตฺโต. อถ
นํ ปุณฺณโก อาห

๑๔๕๘. "เอหิทานิ คมิสฺสาม
ทินฺโน โน อิสฺสเวน เม
มเมวตฺถํ ปฏิปชฺช
เอส ธมฺโม สนนฺตโน"ติ.

ตตฺถ ทินฺโน โนติ เอตฺถ โนติ
นิปาตมตฺตํ. ตวํ อิสฺสเวน มยฺหํ
ทินฺโนติ อตฺถเ.

เอส ธมฺโม สนนฺตโนติ มมตฺถํ
ปฏิปชฺชชฺชเตน หิ ตยา อตฺตโน
สามิกสฺส อตฺถเ ปฏิปฺนฺโน โหติ.
ยญฺเจตํ สามิกสฺส อตฺถกฺรณํ นาม,
เอส ธมฺโม สนนฺตโน ปฺราณก-
ปณฺชิตานํ สภาโว.

วิธฺรปณฺชิตโต อาห

๑๔๕๙. "ชานามิ มาณว ตยาหฺมสฺมิ
ทินฺโนหฺมสฺมิ ตว อิสฺสเวน

ลักษณะกัณท์

ฝ่ายพระมหาสัตรว์ ได้กลับแล้ว.
ลำดับนั้น ปุณณกยักขจึงกล่าวกับ
พระมหาสัตรว์ว่า

๑๔๕๘. "ท่านจงมา เราจักไปเดี๋ยวนี้แหละ
พระเจ้าแผ่นดิน ผู้เป็นอิศราธิบดี
พระราชทานท่านให้แก่ข้าพเจ้า
แล้ว ขอท่านจงปฏิบัติประโยชน์
แก่ข้าพเจ้า ธรรมนี้เป็นธรรม
เก่า".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า โน
ในคำนี้ว่า ทินฺโน โน ดังนี้ เป็นเพียง
นิบาต. อธิบายว่า ท่านเป็นผู้อันพระเจ้า
แผ่นดินผู้เป็นอิศราธิบดีพระราชทานให้
แก่ข้าพเจ้าแล้ว.

คำว่า ธรรมนี้เป็นของเก่า ความว่า ก็
ท่านเมื่อปฏิบัติประโยชน์แก่ข้าพเจ้าแล้ว
ย่อมปฏิบัติประโยชน์แก่เจ้าของแห่งตน.
ก็ชื่อว่าการทำประโยชน์แก่เจ้าของนี้ใด,
ธรรมนี้ (นั้น) เป็นของเก่า คือเป็นสภาพ
แห่งบัณฑิตมีในครั้งก่อน.

วิธฺรบัณฑิตกล่าววว่า

๑๔๕๙. "ดูกรรมาณพ ข้าพเจ้าย่อมรู้ว่า
ท่านได้ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าเป็นผู้ที่

ตีหญจ ตั วาสเยมุ อคาเว
เยนทุธนา อนุสาเสมุ ปุตเต"ติ.

ตตถ ตยาหมสมิติ ตยา ลทุโร-
หมสมิติ อหิ ชานามิ, มั ลภนุเตน
จ นาณณตา ลทุโร. **ทินฺโนหมสมิ**
ตว อิสฺสเรนาติ มม อิสฺสเรน รณฺญา
ตว อหิ ทินฺโน.

ตีหญจติ มาณว อหิ ตว พหุปกาวโร
ราชานํ อโนโลเกตฺวา สจฺจเมว กเถสี,
เตนาหิ ตยา ลทุโร, ตฺวํ มม
มหนุตภาวํ ชานาหิ, มยํ ตีณิ
ทิวสานิ อตฺตโน อคาเว วเสมุ.
ตสฺมา ตฺวํ เยนทุธนา ยตฺตเกน
กาเลน มยํ ปุตฺตทาเว อนุสาเสมุ,
ตั กาลํ อธิวาเสหิตี.

พระเจ้าธัญชัย ผู้เป็นอิสราธิบดี
พระราชทานแก่ท่านแต่ว่าข้าพเจ้า
ขอให้ท่านพักอยู่ในเรือนนี้สัก ๓
วัน ขอให้ท่านยับยั้งอยู่ตลอดเวลา
ที่ข้าพเจ้าสั่งสอนบุตรและภรรยา
ก่อน".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ท่านได้
ข้าพเจ้ามา ความว่า ข้าพเจ้าย่อมรู้ว่า
ท่านได้ข้าพเจ้ามา, ท่านเมื่อได้ข้าพเจ้ามา
จะได้โดยประการอื่นก็หาไม่. คำว่า
ข้าพเจ้าเป็นผู้ที่พระเจ้าธัญชัยผู้เป็น
อิสราธิบดีพระราชทานแล้วแก่ท่าน
ความว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้ที่พระเจ้าแผ่นดิน
ผู้เป็นอิสราธิบดีของข้าพเจ้า พระราชทาน
แล้วแก่ท่าน.

คำว่า พักอยู่ในเรือนสัก ๓ วัน ความว่า
ดูกรรมาณพ ข้าพเจ้าเป็นผู้มีอุปการะมาก
แก่ท่าน ไม่เห็นแก่พระราชา พุดคำจริง
เท่านั้น, เพราะเหตุนั้น ท่านได้ข้าพเจ้า
แล้ว ท่านจงรู้ความที่เราเป็นผู้มีคุณมาก
เราจะพักอยู่ในเรือนของตนตลอด ๓ วัน.
เพราะเหตุนี้ พระมหาสัตว์จึงกล่าวว่า
ท่านจงยับยั้งอยู่ตลอดเวลาที่ข้าพเจ้าได้
สั่งสอนบุตรและภรรยา ก่อน.

ตี สุตฺวา ปุณฺณโก "สจฺจํ
ปณฺธิโต อาน, พหุปการโ อส มม
'สตุตาหํปี อชฺชตฺมาสมฺปี นิสฺสีทาเปหิ'ติ
วุตฺเต อธิวาเสตพฺพเมวา"ติ จินฺเตตฺวา
คาถมาห

๑๔๖๐. "ตมฺเม ตถา โหตุ วเสมุ ตีหิ
กฺรุตี ภวํ อชฺช สมฺเรสุ กิจฺจํ
อนุสาสตี ปุตฺตทาเร ภวชฺช
ยถา ตยิ เปจฺจ^๑ สุชี ภเวยฺย"ติ.

ตตฺถ ตมฺเมติ ยํ ตวํ วเทสิ.
สพฺพนฺตํ มม ตถา โหตุ. ภวชฺชชาติ
ภวํ อชฺชโต ปฏฺจาเย ตีหิ อนุสาสตุ,
ตยิ เปจฺจชาติ ยถา ตยิ คเต ปจฺฉา
ตว ปุตฺตทาโร สุชี ภเวยฺย. เอวํ
อนุสาสตุ.

ปุณณกัณฺษ ครั้นสดับคำของ
มหาสัตว์นั้นแล้ว คิดว่า "บัณฑิตพูดจริง
บัณฑิตนี้มีอุปการะมากแก่เรา เมื่อเธอ
จะพูดว่า 'ขอให้พักอยู่ ๗ วันก็ดี กึ่งเดือน
ก็ดี' เราควรให้ยับยั้งโดยแท้" ได้กล่าว
คาถาว่า

๑๔๖๐. "คำที่ท่านกล่าวนั้น จะมีแก่
ข้าพเจ้าเช่นนั้น ท่านพึงพักอยู่
ตลอด ๓ วันตั้งแต่นี้ ท่าน
จงทำกิจในเรือนทั้งหลาย ท่าน
จงสั่งสอนตั้งแต่นี้โดยประการ
ที่เมื่อท่านไปแล้ว บุตรภรรยา
ของท่านที่อยู่ข้างหลัง จะพึงมี
ความสุข".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า คำที่
ท่านกล่าวนั้น จะมีแก่ข้าพเจ้าอย่างนั้น
ความว่า ท่านกล่าวคำใด คำนั้นทั้งหมด
จะมีแก่ข้าพเจ้าเช่นนั้น. คำว่า ตั้งแต่นี้
ความว่า ท่านจงสั่งสอน (บุตรภรรยา)
ตลอด ๓ วัน ตั้งแต่นี้ไป. คำว่า
เมื่อท่านไปแล้ว ความว่า ท่านจงสั่งสอน
บุตรภรรยาของท่าน โดยประการที่เมื่อ
ท่านไปแล้ว ภายหลังบุตรและภรรยาของ
ท่านจะพึงมีความสุข.

^๑ คเตติปิ ปาโง.

เอวํ วตฺวา ปุณฺณโก มหาสตุเตน
สทฺธิเยว ตสฺส นิเวสนํ ปาวิสี. ตมตฺถํ
ปกาสเนนโต สตุถา อาห

๑๔๖๑. "สาธฺติ วตฺวาน ปนฺตกาโม
ปกฺกามิ ยกฺโข วิรุเรน สทฺธิ
ตํ กุณฺชราชนุณหยานุจิณฺณํ
ปาเวกฺขิ อนฺเตปุรมริยเสฏฺโฐ"ติ.

ตตฺถ ปนฺตกาโมติ มหาโกโค. ตํ
กุณฺชราชนุณหยานุจิณฺณนฺติ กุณฺชเรหิ
๑ อาชนุณหเยหิ ๑ อนฺจิณฺณํ
ปริปุณฺณํ. **อริยเสฏฺโฐติ** อาจารย์ริเยสุ
อุตฺตโม.

ปุณฺณโก ยกฺโข ปนฺติตสฺส
อนฺเตปุริ ปาวิสี. มหาสตุตสฺส ปน
ติณฺณํ อุตฺถนํ อตุถาย ตโย ปาสาทา
อहेสุ. เตสุ เอโก โกณฺโจะ นาม,

ครั้นปุณณกัณฑ์ กล่าวอย่างนี้แล้ว
ก็เข้าไปสู่นิเวศน์ ของพระมหาสัตว์
กับพระมหาสัตว์ทันที. พระศาสดา
เมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัส
(พระคาถา) ว่า

๑๔๖๑. "ปุณณกัณฑ์ ผู้มีสมบัติอันน่าใคร่
มากมาย ครั้นกล่าวว่า ดีละ ดังนี้
ได้หลีกไปพร้อมวิรุบบัณทิต เป็น
ผู้มีมรรยาท อันประเสริฐสุด
เข้าไปภายในบ้าน ของวิรุร-
บัณทิต อันบริบูรณ์ด้วยช้างและ
ม้าอาชาไนยนั้น".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ผู้มี
สมบัติอันน่าใคร่มากมาย ได้แก่ ผู้มี
โภคสมบัติมาก. คำว่า บริบูรณ์ด้วยช้าง
และม้าอาชาไนยทั้งหลาย ความว่า
วิรุบบัณทิต ตามสะสมบริบูรณ์ด้วยช้าง
และม้าอาชาไนยทั้งหลาย. คำว่า มี
มรรยาทอันประเสริฐสุด ได้แก่ เป็นผู้
สูงสุดในมรรยาทอันประเสริฐ.

ปุณณกัณฑ์ เข้าไปภายในบ้าน
ของวิรุบบัณทิต. แท้จริงพระมหาสัตว์ มี
ปราสาท ๓ หลัง เพื่อต้องการอยู่ ๓ ฤดู.
ในปราสาท ๓ หลังนั้น หลังหนึ่งชื่อ
โกณฺจะ หลังหนึ่งชื่อมยุระ หลังหนึ่งชื่อ

เอโก มยุโร นาม, เอโก ปิยเกโต
นาม. เต สนุชาย อัย คาถา วุตตะตา

๑๔๖๒. “โกญจํ มยุรญจ ปิยํ จ เกตํ
อุปาคมิ ตตฺถ สฺรุมฺมรूपิ
ปฺนุตฺตภฺกฺขิ พฺนุอนฺนปานิ
มสฺสกฺกสฺสริ วิย วาสวสฺสสา”ติ.

ตตฺถ ตตฺถาติ เตสุ ติสฺสุ
ปาสาทฺเตสุ ยตฺถ ตสฺสมี สมเย อตฺตทา
วสฺติ, ตํ สฺรุมฺมรूपิ ปาสาทํ ปุณฺณกํ
อาทาย อุปาคมิ.

อุปคฺนฺตฺวา จ ปน อลงฺกตปาสาทสฺส
สฺตตฺตมาเย ภูมียา สยนคพฺภญฺเจว
มหาตลํ จ สชฺชาเปตฺวา สิริสยนํ
ปญฺญาเปตฺวา สพฺพํ อนฺนปานิวิธิ
อุปญฺจเปตฺวา เทวภญฺญา วิย ปญฺจสฺตา
อิตฺติโย “อิมา เต ปาทปริจาริกา
โหนตุ, มา อุกฺกณฺจฺจิตฺ อธิ วสาหิ”ติ

ปิยเกเต. พระผู้มีพระภาคทรงหมายเอา
ปราสาท ๓ หลังนั้น จึงตรัสพระคาถา
นี้ว่า

๑๔๖๒. “ปราสาทของพระมหาสัตรี มีอยู่
๓ หลัง คือ โกญจปราสาท ๑
มยุรปราสาท ๑ ปิยเกตปราสาท
๑ ในปราสาททั้ง ๓ หลังนั้น
พระมหาสัตรี ได้พาปุณณกยักษ
เข้าไปยังปราสาท (เป็นที่อยู่
ของตน) อันเป็นที่น่ารักนรมย์ มี
ภัณฑหารบริบูรณ์ มีข้าว น้ำ
เป็นอันมาก ประดุจดั่งมัสกกสาร
วิมานของท้ารวาสวะ ฉะนั้น”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ใน
ปราสาทนั้น ความว่า ในปราสาท ๓ หลัง
ในหลังใดที่ตนอยู่ในสมัยนั้น วิจรบัติน
ก็พาปุณณกยักษเข้าไปสู่ปราสาทหลังนั้น
อันเป็นที่น่ารักนรมย์นัก.

ก็แล ครั้นพระมหาสัตรีเข้าไปแล้ว
ให้จัดแจงห้องนอนบนปราสาทที่ประดับ
แล้วชั้นที่ ๗ และพื้นโถงใหญ่ ให้ปูลาด
ที่นอนอันมีสิริ ให้จัดตั้งเครื่องบริโภคไว้
พร้อมทุกอย่างมีข้าวและน้ำเป็นต้น แล้ว
มอบหญิงบำเรอ ๕๐๐ นาง ล้วนงดงาม
ดุจนางเทพกัญญา แก่ปุณณกยักษนั้น

ตสฺส นียาเทตฺวา อตฺตโน วสณฺฺจจํ
คโต. ตสฺส คตกาเล ตา อตฺถิโย
นानาตฺริยานิ คเหตุวา ปุณฺณกสฺส
ปริจฺริยาย นจฺจาทินิ อฺปฺภุจเปสฺสุ. ตมตฺถํ
ปกาสเนนฺโต สตฺถา อาห

๑๔๖๓. "ตตฺถ นจฺจนฺติ คายนฺติ
อวฺหยนฺติ วราวรี
อจฺจรา วีย เทเวสฺสุ
นารีโย สมลฺงกตา"ติ.

ตตฺถ อวฺหยนฺตีติ ปกฺโกสฺสนฺติ.
วราวรฺนฺติ วรโต วรี นจฺจํ คีตถฺจ.
กโรนฺติโย สารมฺภํ กโรนฺติ.

๑๔๖๔. "สมงฺคิกฺตฺวา ปมทาหิ ยกฺขํ
อนฺเนน ปาเนน จ ฐมฺมปาโล
อตฺตตฺถเมวานุวิจฺจนฺตยฺนฺโต
ปาเวกฺขิ ภริยาย ตทา สกาเส"ติ.

ด้วยกล่าวว่า "นางบำเรอเหล่านี้จึงมี
แก่ท่าน, ท่านอย่าอึดอัดใจเลย จงอยู่ที่นี้
(ตามสบายใจเถิด)" ได้ไปสู่อู่ที่อยู่ของตน.
เวลาพระมหาสัตว์นั้นไปแล้ว หญิง
เหล่านั้น จับเครื่องดนตรีต่างๆ เริ่มการ
ประโคมฟ้อนรำขับร้องเป็นต้น เพื่อบำเรอ
ปุณณกยักร์. พระศาสดาเมื่อจะทรง
ประกาศข้อความนั้น จึงตรัส(พระคาถา)ว่า

๑๔๖๓. "นารีทั้งหลาย ผู้ประดับประดา
งดงาม ดังนางเทพอัปสรใน
เทวโลก ฟ้อนรำขับร้องเพลง
อันไพเราะจับใจ กล่อมปุณณก-
ยักร์ อยู่ในปราสาทนั้น".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ขับกล่อม
ได้แก่ นางบำเรอเหล่านั้นย่อมเรียกร้อง.
คำว่า ไพเราะจับใจ ความว่า นารี
ทั้งหลาย ทำการฟ้อนรำขับร้องเพลง
ไพเราะจับใจแข่งขันกันอยู่.

๑๔๖๔. "พระมหาสัตว์ ผู้รักษาวรรณ
รับรองปุณณกยักร์ ด้วยนาง
บำเรอที่น่ายินดี ทั้งข้าวและน้ำ
แล้วคิดถึงประโยชน์ ของตน
เท่านั้นได้ไปในสำนักแห่งภริยา
ในกาลนั้น".

ตตถ ปมทาทิตี ปมทาทิ เจว
อนุนปาเนน จ สมงคิกตวา. ธมฺมปาโลติ
ธมฺมपालโก ธมฺมโคปโก. อตฺตตฺถเมวาทิ
อตฺตตฺถเมว อตฺถ. ปาเวกฺขิ ภริยายาติ
สพฺพเชฏฺฐกาย ภริยาย ปาเวกฺขิ
ปาวิสิ.

๑๔๖๕. "ตี จนฺทนคนฺธรสฺสานุสิตฺตํ
สุวณฺณชมฺโพนทนิกฺขสาทิสํ
ภริยํ อวจ เอหิ สุโณหิ โภติ
ปฺตฺตานิ อามนฺตย ตมฺพเนตฺเต"ติ.

ตตถ ภริยํ อวจาติ ภริยํ อวจ.
อามนฺตยาติ ปกฺโกส.

๑๔๖๖. "สุตฺวาน วากฺยํ ปติโน อโนชา
สุณิสํ อวจ ตมฺพนฺชํ สุเนตฺตํ

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ด้วยนาง
บำเรอที่นำยินดี ความว่า พระมหาสัตรี
จัดรับรองปุณณกัณฑ์ ด้วยนางบำเรอ
ที่นำยินดีและด้วยข้าวและน้ำ. คำว่า
ผู้รักษาธรรม ได้แก่ ผู้ป้องกันธรรม คือ
ผู้คุ้มครองธรรม. คำว่า ประโยชน์ของตน
เท่านั้น ได้แก่ ประโยชน์อันเป็นของตน
นั่นเอง. คำว่า เข้าไปในสำนักภรรยา
ความว่า พระมหาสัตรีเข้าไป คือเข้าไป
ถึงสำนักภรรยา ผู้เป็นใหญ่กว่าภรรยา
ทั้งปวง.

๑๔๖๕. "พระมหาสัตรีได้กล่าวกะภรรยา
นั้น ผู้ลบล้างด้วยจุนจันท์และ
คันธรส มีผิวพรรณผุดผ่องดุจ
แท่งทองชมพูทว่า ดูกรนาง
ผู้เจริญ ผู้มีดวงเนตรอันแดงงาม
มานี้เถิด เจ้าจงเรียกบุตรธิดา
มาฟังคำสั่งสอน".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ได้กล่าว
กะภรรยา ความว่า พระมหาสัตรีเจ้าได้
กล่าวกะภรรยาแล้ว. คำว่า เจ้าจงเรียก
ได้แก่ เธอจงเรียก.

๑๔๖๖. "นางอโนชาได้ฟังคำของสามีแล้ว
ได้กล่าวกับลูกสะใภ้ ผู้มีเล็บแดง
มีตาอันงามว่า ดูกรเจ้าผู้มี

อามนุตย จมฺมธรานี เจเต
 ปุตฺตานี อินฺทวรูปฺปผลาเม”ติ.

ผิวพรรณดุจดอกนิลุปล เจ้าจง
 เรียกบุตรของเราผู้ทรงโล่ เป็น
 ผู้แก้แค้นเจ้าสามารถเหล่านั้น
 มา”.

ตตฺถ อโนชาติ เอวํ นามิกา.
 สุนิสํ อวจ ตมฺพนํ สุนेतฺตุนฺติ
 สา วจันํ สุตฺวา อสุสุมฺขี โรทมาณา
 “มยฺหํ สยํ คนฺตฺวา ปุตฺเต ปกฺโกสิตฺถ
 อยฺตตฺ, สุนิสํ เปเสสฺสามี”ติ ตสฺสา
 นิवासญฺจานํ คนฺตฺวา ตมฺพนํ สุนेतฺตํ
 สุนิสํ อวจ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า อโนชา
 ความว่า ภรรยาผู้มีชื่อเช่นนั้น. คำว่า
 นางอโนชา ได้กล่าวกับหญิงสะใภ้ผู้มี
 เล็บแดง มีตางาม ความว่า นางอโนชา
 ได้สดับคำของสามีแล้ว มีหน้าองด้วย
 น้ำตาร้องให้อยู่ คิดว่า “เราไม่ควรไป
 เรียกบุตรของเราด้วยตนเอง เราจักส่ง
 ลูกสะใภ้ไป” จึงไปสู่ที่อยู่ของลูกสะใภ้
 กล่าวกะลูกสะใภ้ผู้มีเล็บแดงมีตางาม
 แล้ว.

อามนุตยติ ปกฺโกส. จมฺมธรานีติ
 จมฺมธเร สุเร สมตฺเถติ อตฺถ.
 อภรรณภณฺฑเมว จ อธิ จมฺมนฺติ
 อธิปฺเปตฺ, ตสฺมา อภรรณธเรติปิ
 อตฺถ. เจเตติ ตํ นามาเนลปติ.
 ปุตฺตานีติ มม ปุตฺเต จ ธีตโร จ.
 อินฺทวรูปฺปผลาเมติ ตํ อลปติ.

คำว่า จงเรียกมา ความว่า เจ้าจง เรียกมา.
 คำว่า ทรงไว้ซึ่งเกราะหนึ่ง อธิบายว่า
 เจ้าจงเรียกบุตรของเราผู้ทรงเกราะหนึ่ง
 เป็นผู้แก้แค้นเจ้าสามารถ. ก็เครื่องอาภรณ์
 นั้นแหละท่านประสงค์เออว่า หนึ่งในที่นี้,
 อธิบายว่า เพราะเหตุนั้น ท่านจึงเรียกว่า
 ผู้ทรงไว้ซึ่งเครื่องอาภรณ์บ้าง. คำว่า
 เจเต คือ ย่อมเรียกบุตรนั้นโดยชื่อ. คำว่า
 บุตรทั้งหลาย ได้แก่ ทั้งบุตรทั้งธิดา
 ทั้งหลายของเรา. นางอโนชาเรียกบุตร
 นั้นว่า บุตรผู้มีผิวคล้ำ ดุจดอกอุบลเขียว.

สา "สาธ"ติ สมปฏิจิตฺวา
 ปาสาทิ อานุจิวิตฺวา "ปิตา โว
 โอวาทิ ทาทุกาโม ปกุกุสฺติ, อิทํ
 กิร โว ตสฺส ปจฺฉิมทสฺสนนุ"ติ
 สพฺพเมวสฺส สฺหชฺชชนนฺจ ปุตฺตธิตโร
 จ สนฺนิปาเตสฺสิ. ธมฺมปาลกฺมาโร ปน
 ตํ วจฺนํ สุตฺวา โรทนฺโต กนิฏฺจ-
 ภาติกปริวฺโต ปิตุ สนฺติกํ อคฺมาสิ.
 ปณฺทิตฺโต ปน เต ปุตฺเต ทิสฺวา
 สกฺภาเวน สนฺจาเรตฺถํ อสฺกโกนฺโต
 อสฺสฺปนฺนณฺเห นี เนตฺเตหิ เต อาลึงฺคิตฺวา
 สีเส จุมฺพิตฺวา เขมฺมฺจปฺตํ มุหุตฺตํ
 ททเย นิปชฺชาเปตฺวา ททยา
 โอตาเรตฺวา สีริคพฺภโต นิภฺขมฺม
 มหาตเล ปลฺลงฺเก นิสฺสิตฺวา
 ปุตฺตสทสฺสสฺส โอวาทิ อทาสิ.

ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

๑๔๖๗. "เต อาคเต มุทฺธนิ ธมฺมปาลิ
 จุมฺพิตฺวา ปุตฺเต อวิกมฺปมาโน
 อามนฺตยิตฺวาน อโวจ วากุญฺ
 ทินฺโนหิ ญญา อธิ มาณวสฺส.

ลูกสะใภ้รับคำว่า "ดีละเจ้าคะ"
 เทียวไปสู่ปราสาทพูดว่า "บิดาใคร่จะ
 ให้โอวาทเรียกพวกท่านได้ยืนว่การเห็น
 ครั้งนี้ เป็นการเห็นท่านครั้งสุดท้าย"
 จึงให้เพื่อนสนิททั้งหมดและบุตรธิดาของ
 พระมหาสัตว์ไปประชุมกัน. ฝ่ายธรรม-
 บาลกุมารได้ฟังคำนั้นร้องไห้ อันพี่น้อง
 แวดล้อมแล้ว ไปสู่สำนักของบิดา. แต่
 วิจรบัณฑิตเห็นบุตรเหล่านั้นแล้วไม่อาจ
 จะดำรงอยู่ได้ตามสภาพของตน มีเนตร
 เต็มด้วยน้ำตา สวมกอดบุตรธิดาเหล่านั้น
 จุมพิตที่ศีรษะ ให้บุตรคนโตนอนพับที่
 ทรวงอกครู่หนึ่ง จึงดึงออกจากทรวงอก
 แล้วออกจากห้องประกอบด้วยสิริ ขึ้นนั่ง
 บนบัลลังก์ที่พื้นปราสาทใหญ่ ได้ให้โอวาท
 แก่บุตรพหนึ่ง.

พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศ
 เนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

๑๔๖๗. "พระมหาสัตว์ ผู้รักษาธรรม
 ได้จุมพิตบุตรธิดาผู้มาแล้วนั้น ที่
 กระหม่อม ไม่หวั่นไหวอยู่ เรียก
 บุตรธิดามาพร้อมแล้ว ได้กล่าว
 สั่งสอนว่า พระราชาในพระนคร
 อินทปัตตะนี้ ได้พระราชทานพ่อ
 แก่มาณพแล้ว.

๑๔๖๘. ตสฺสชฺชหิ อตฺตสฺสึ วิเชยโย
 อาทาย เยนิจฺจติ เตน คจฺจติ
 อหฺนฺจ โว อนุสาสิตุํ อาคโตสฺมิ
 กถํ อหิ อปริตฺตาย คจฺजे.

๑๔๖๘. พ่อพึงมีความสุขส่วนตนเอง ได้
 เพียง ๓ วัน ตั้งแต่วันนี้ไป พ้น
 จากนั้นไป พ่อก็ต้องเป็นไปใน
 อำนาจของมาณพนั้น เขาจะ
 พาพ่อไปตามที่เขาปรารถนา ก็
 พ่อมา เพื่อสั่งสอนลูกทั้งหลาย
 เพราะยังไม่ได้ทำเครื่องป้องกันให้
 แก่ลูกทั้งหลายแล้ว พ่อจะพึงไป
 ได้อย่างไร.

๑๔๖๙. สเจ โว ราชา กุรุฏฺฐวาสิ
 ชนสนฺุโร ปุจฺเจยฺย ปนฺุตกาโม
 กิมาภิชานาถ ปุเร ปุราณํ
 กิ โว ปิตา อนุสาเส ปุรฺตถา.

๑๔๖๙. ถ้าว่าพระราช ผู้ปกครองกุรุรัฐ
 ผู้มีราชสมบัติอันน่าใคร่ เป็น
 อันมาก ทรงต้องการกัลยาณมิตร
 จะพึงตรัสถามลูกทั้งหลาย ว่า
 เมื่อก่อนเจ้าทั้งหลาย ย่อมรู้เหตุ
 เก่าๆ อะไรบ้าง พ่อของเจ้า
 ทั้งหลาย ได้พรา้สอนอะไรไว้ใน
 กาลก่อนบ้าง.

๑๔๗๐. สมานาสนา โหถ มยา จ สพฺเพ
 โก นีธ รณฺุโถ อพฺภติโก มนฺุสฺโส
 ตมณฺุชฺลึ กิริย วเทถ เอวํ
 มา เหว เทว น หิ เอส ธมฺุโม
 วยคฺฆราชสฺส นินฺุชฺจโจ
 สมานาสโน เทว กถํ ภเวยฺยา”ติ.

๑๔๗๐. ถ้าพระราช จะพึงมีพระราช
 โองการ ตรัสว่า เจ้าทั้งปวงเป็น
 ผู้มีอาสนะเสมอกันกับเรา ใน
 ราชสกุลนี้ มนุษย์คนไร ซึ่งจะมี
 ราชสกุล สมควรกับพระราช
 ไม่มี ลูกทั้งหลาย พึงถวายบังคม
 กราบทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์
 ผู้ประเสริฐ พระองค์อย่าได้รับสั่ง

อย่างนี้เลยพระเจ้าข้า เพราะ
ข้อนี้ไม่ใช่ธรรมเนียม ขอเดชะ
ข้าพระองค์มีชาติอันต่ำต้อย ไม่
สมควรมีอาสนะ เสมอด้วย
พระองค์ผู้สูงศักดิ์ เหมือนสุนัข-
จิ้งจอก ผู้มีชาติต่ำต้อย จะพึงมี
อาสนะเสมอด้วย พญาไกรสร-
ราชสีห์ อย่างไรได้ พระเจ้าข้า”.

ตตถ ฐมฺปาโลติ มหาสตุโต
ทินฺโนหนฺติ อหํ ชยธนํ จตุเทตฺวา
รณฺญา ทินฺโน.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ผู้รักษา
ธรรม ได้แก่ พระมหาสัตว์. คำว่า พระราชา
ได้พระราชทานพ่อแล้ว ความว่า พระราชา
ทรงละทิ้งพ่อ คือทรัพย์อันเป็นชัยชนะ
พระราชทาน (แก่มาณพ) แล้ว.

ตสฺสชฺชหํ อตฺตสฺสึ วิเชฺยโยติ อชฺชโต
ปฏฺจาย ตีหมตฺตํ อหํ อิมินา อตฺตโน
สุเชน อตฺตสฺสึ, ตโต ปรี ปน ตสฺส
มาณวสุสาหํ วิเชฺยโย, โส หิ อิตฺโต
จตุตฺถเก ทิวเส เอกํเสน มํ อาทาย
ยตฺถิจฺจติ, ตตฺถ คจฺจติ.

คำว่า พ่อพึงมีความสุขส่วนตนเอง
ตั้งแต่วันนี้ไป จะเป็นไปในอำนาจของ
มาณพนั้น ความว่า พ่อพึงมีความสุข
ของตนนี้ จำเดิมแต่นี้ไปเพียง ๓ วัน ก็
เบื้องหน้าแต่นั้นไป พ่อจะพึงเป็นไปใน
อำนาจของมาณพนั้น เพราะในวันที่ ๔
แต่นี้ เขาจะพาพ่อไปในที่ที่เขา
ปรารถนาจะไป โดยส่วนเดียว.

อปริตฺตายาติ อหํ ตุมฺหากํ ปริตฺตานิ
อกตฺวา กถํ คจฺเจยฺยหนฺติ ตุมฺเห
อนุสาสิตุํ อาคโตสฺมิ, ชนสนฺโหติ
मितฺตพฺนุณฺเนน มิตฺตชนฺสุส สณฺจานกโร.

คำว่า เพราะไม่ได้ทำเครื่องป้องกัน
ความว่า พ่อยังไม่ได้ทำเครื่องป้องกันแก่
ลูกทั้งหลาย จะพึงไปได้อย่างไร เพราะ
เหตุนั้นพ่อจึงเป็นผู้มาแล้ว เพื่อสั่งสอน

ปุเร ปุราณนุติ อิตโต ปุพเพ ตุมฺเห
 ก็ ปุราณการณํ อภิชานาถ. **อนุสาเสติ**
 อนุสาสิ. เอวํ ตุมฺเห รณฺณา ปุญฺจา
 อมฺหากํ ปิตา อิมณฺจิมณฺจ โอวาทํ
 อทาสีติ กถะยยาถ.

สมานาสนา โหถาติ สเจ ปน
 ราชา โว มยา ทินฺนุสฺส โอวาทสฺส
 กถิตกาเล เอถ ตุมฺเห, อชฺช มยา
 สทฺธิ สมานาสนา โหถ.

โก นีธ รณฺโอบ อพฺภติโก มนุสฺสเสติ
 อธิ ราชกุเล ตุมฺเหหิ อณฺโอบ โก น
 รณฺโอบ อพฺภติโก มนุสฺสเสติ อตฺตโน
 อาสเน นิสีทาเปยฺย.

ตมณฺชลิณฺติ อถ ตุมฺเห อณฺชลิ
 กตฺวา ตํ ราชานํ เอวํ วเทยฺยาถ
 เทว เอวํ มา อวจ น หิ อมฺหากํ
 เอส ปเวณฺธิธมฺโม.

เจ้าทั้งหลาย. คำว่า **ตั้งกัลยาณชนไว้**
 ความว่า พระราชาทรงตั้งกัลยาณมิตร
 ด้วยการผูกมิตร.

คำว่า **เมื่อก่อนเจ้าทั้งหลายพึงรู้เหตุ**
 เก่าๆ ความว่า ครั้งก่อนแต่นี้เจ้าทั้งหลาย
 ย่อมรู้เหตุเก่า ๆ ในครั้งก่อนอะไรบ้าง.
 คำว่า **พึงพร่ำสอน** ได้แก่ สั่งสอนแล้ว.
 เจ้าทั้งหลาย อันพระราชาตรัสถามอย่างนี้
 พึงกราบทูลว่า บิดาของข้าพระองค์
 ทั้งหลาย ได้ให้โอวาทเช่นนี้บ้าง เช่นนี้บ้าง.

คำว่า **พวกท่านเป็นผู้มีอาสนะเสมอ**
 (กับเรา) ความว่า ก็ถ้าเมื่อโอวาท
 ที่เราให้แก่เจ้าทั้งหลาย เวลาพระราชา
 มีพระราชโองการว่า พวกเจ้าจงมา
 พวกเจ้า จงมีอาสนะเสมอกับเราในวันนี้.

คำว่า **มนุษย์คนไรจะมีชาติสกุลสมควร**
กับพระราชาไม่มี ความว่า พระราชา
 ตรัสว่า ในราชตระกูลนี้ มนุษย์ใด ๆ คน
 อื่น นอกจากพวกเจ้า ซึ่งจะมีชาติสกุล
 สูงศักดิ์สมควรแก่พระราชา ย่อมไม่มี
 พึ่งให้นั่งบนอาสนะของตน.

คำว่า **ทำอัญชลีพระราชา** ความว่า
 ลำดับนั้น พวกเจ้าพึงทำอัญชลีบังคมทูล
 พระราชาอย่างนี้ว่า ข้าแต่สมมติเทพ
 พระองค์ อย่าได้รับสั่งอย่างนั้นเลย

วियคฺฆราชสุสชาติ เกสรสีหสุส. นีนฺ-
ชจฺเจติ ชรสิงคาโล เทว กถํ
สมานาสโน ภเวยฺย. ยถาปี สิงคาโล
สีหสุส สมานาสโน น โหติ, ตเถว
มยํ ตุมฺหากนฺติ.

อิมํ ปนฺสุส กถํ สุตฺวา ปุตฺตธิตโร
จ ภาตีสฺหชฺชา จ ทาสกมฺมกรปฺริสา
จ เต สพฺเพ สกภาเวน สณฺจาเรตฺถ
อสกฺโกนฺตา มหาวีรวิสุ. มหาสตุโต เต
สญฺญาเปสิ.

ลกฺขณกณฺฐํ นิฏฺฐิตํ.

พระเจ้าข้า เพราะว่าข้อนี้มีไช้ธรรมเนียม
ของพวกข้าพระองค์.

คำว่า ดุจพญาไกรสรราชสีห์ ความว่า
เหมือนพญาไกรสรราชสีห์. คำว่า มีชาติ
ต่ำต้อย ความว่า ขอเดชะ สุนัขจิ้งจอกแก่
พึงเป็นผู้มีอาสนะเสมอด้วยพญาไกรสร
ราชสีห์ได้อย่างไร. สุนัขจิ้งจอกมีอาสนะ
ไม่เสมอด้วยสีหราชไกรสร แม้ฉันใด,
ข้าพระองค์ทั้งหลาย มีอาสนะไม่เสมอ
ด้วยพระองค์ฉันนั้นเหมือนกัน.

ส่วนพวกบุตรธิดาญาติมิตรผู้มีใจดี
และทาสกรรมกร คนทำงานทั้งหมด
เหล่านั้น พึงคำของพระมหาสัตว์ดังนี้
ไม่อาจดำรงตนอยู่ได้ตามปรกติของตน
ต่างพากันร้องไห้พิไร่าพันด้วยเสียงดัง.
พระมหาสัตว์ได้ตักเตือนชนเหล่านั้นให้มี
สติรู้สึกตนได้แล้ว.

ลกฺขณกณฺฐํ จบ.

ราชวสตี

อถ เน ปณฺหิตโต ปุตฺตธิตโร จ
 ฅาตโย จ นํ อปฺคนฺตฺวา ตฺณฺหิฏฺเต
 ทิสฺวา “ตาทา มา จินฺตยิตฺถ, มา
 โสจิตฺถ, มา ปรีเทวิตฺถ, สพฺเพ สงฺขารา
 อนิจฺจา อธฺวา, วิปริณามธฺมา, ยโส
 นาม วิปตฺติปริโยसानิ, อปฺิจ ตฺมฺหากํ
 ราชวสตี นาม ยสฺปฏิลาภการณํ
 กถฺสฺสามิ, ตํ เอกคฺคจิตฺตา สฺนฺนาถา”ติ
 อาห. โส พุทฺธลีลา ย ราชวสตี นาม
 ปฏฺจเปสิ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา
 อาห

๑๔๗๑. “โส จ ปุตฺเต อมจฺเจ จ
 ฅาตโย สฺหทฺชฺชเน
 อสิณฺมนสงฺกปฺโก
 วิรุโร เอตทพฺุรวี

๑๔๗๒. เอถยฺยา ราชวสตี
 นิสฺสิทิตฺวา สฺนฺนาถ เม
 ยถา ราชกฺลํ ปตฺโต
 ยสํ โปโส นิคจฺฉตี”ติ.

ตตฺถ สฺหทฺชฺชเนติ สฺหทฺชฺชเน.
 เอถยฺยาติ เอถ อยฺยา ปิยวจฺเนน

ราชวสตี

ลำดับนั้น วิรุชบัณฑิตเห็นบุตรธิดา
 และเหล่าญาติผู้เข้าไปหาตน นั่งนิ่งอยู่
 จึงกล่าวว่่า “ดูกรพ่อและแม่ทั้งหลาย
 พวกเจ้าอย่าวิตกไปเลย อย่าเศร้าโศก
 อย่าคร่ำครวญรำพันไปเลย, สังขาร
 ทั้งหมดล้วนไม่เที่ยงไม่ยั่งยืน มีความ
 แปรปรวนไปเป็นธรรมดา ชื่อว่า ยศ
 มีความวิบัติเป็นที่สุด เออ ก็เราจักกล่าว
 จริยาวัตรอันเป็นเหตุให้ได้ยศ ชื่อราชวสตี
 แก่พวกเจ้า พวกเจ้าจงตั้งใจคอยสดับ
 ราชวสตีนั้นเถิด”. วิรุชบัณฑิตนั้นเริ่ม
 กล่าวจริยาวัตร ชื่อราชวสตีด้วยพุทธลีลา
 แล้ว. พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศ
 เนื้อความนั้น จึงตรัสว่่า

๑๔๗๑. “วิรุชบัณฑิตนั้น มีความดำริแห่ง
 ใจไม่หดหู่ ได้กล่าวกับบุตรธิดา
 ญาติมิตรและเพื่อนสนิทว่่า

๑๔๗๒. ดูกรลูกรักทั้งหลาย ลูกทั้งหลาย
 จงมานั่งฟังราชวสตี อันเป็นเหตุ
 ให้บุคคล ผู้เข้าไปสู่ราชสกุลได้
 ประสพยศ”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่่า เพื่อน
 ที่สนิท ได้แก่ชนผู้มีใจดีทั้งหลาย. คำว่่า

สมุททาจาเรน ปุตเต อาลปติ.

ราชวสตินุตติ มยา วุจฺจมานํ
ราชปาริจริยํ สุณาถ. ยถาติ เยน
การณน.

ราชกุลํ ปตฺโตติ ราชกุลํ อุปสงฺกมฺนฺโต
รณฺโอบ สนฺติเก จรฺนฺโต โปโส ยสํ
นิกฺคจฺฉติ ลภติ, ตํ การณํ สุณาถาติ
อตุเถ.

๑๔๗๓. “น หิ ราชกุลํ ปตฺโต
อณฺเฎาโต ลภเต ยสํ
นาติสฺสุโร นาติทุมฺเมโธ
นปฺปมตฺโต กุทาจนํ.

๑๔๗๔. ยทาสฺส สึลํ ปณฺเฎณฺจ
โสเจยฺยณฺจาทิกฺคจฺฉติ
อถ วิสฺสาสเต ตมฺหิ
คฺคฺยฺหณฺจสฺส น รกฺขตี”ติ.

เอถยฺยา ความว่า ข้าแต่สุภาพชน ท่าน
จงมา วิชฺรบัณฺทิตรํองเรือกบุดรด้วยวาจา
เป็นที่รักปรากฏขึ้น.

คำว่า ราชวสตี ความว่า ท่านทั้งหลาย
จงฟังการรับใช้พระราชาอันเราจะกล่าว
อยู่. คำว่า อันเป็นเหตุ ได้แก่ เพราะ
เหตุใด.

คำว่า ผู้เข้าไปสู่ราชสกุล ความว่า บุรุษ
ผู้เข้าไปสู่ราชสกุล คือเที่ยวประพฤติอยู่
ในสำนักของพระราชา ย่อมประสพ คือ
ย่อมได้ซึ่งยศ. อธิบายว่า ท่านทั้งหลาย
จงฟังเหตุนี้.

๑๔๗๓. “ผู้เข้าไปสู่ราชสกุล ที่พระราชา
ยังไม่ทรงทราบ (ความสามารถ)
ย่อมไม่ได้ยศ ราชเสวกไม่ควร
กล้าเกินไป ไม่ควรจะฉลาด
เกินไป ควรเป็นผู้ไม่ประมาท
ในกาลทุกเมื่อ.

๑๔๗๔. เมื่อใดพระราชา ทรงบรรลุมความ
ประพฤติปรกติ ปัญญาและ
ความบริสุทธิ์ของราชเสวกนั้น
เมื่อนั้น ย่อมทรงวางพระทัยใน
ราชเสวกนั้น และไม่ทรงรักษา
ความลับ”.

ตตถ อญญาโตติ อปากภูคฺเณ
อวิทิตกมฺมาปทาโน. นาทิสฺสูโรติ น
อติสฺสูโร. นาทิทุมฺเมโธติ น ภีรูกชาติโก.

ยทาสฺส สีสฺสนฺติ ยทา อสฺส เสวกสฺส
ราชา สีสฺสญฺจ ปญฺญญฺจ โสเจยฺยญฺจ
อธิคฺจฺจติ, อาจารสมฺปตฺติญฺจ ฌาน-
พลญฺจ สุจิภาวญฺจ ชานาติ.

อถ วิสฺสํสาสฺเต ตมฺหีติ อถ ราชา
ตสฺมี วิสฺสํสาสฺติ วิสฺสํสาสฺ กโรติ,
อตุตโน คฺยุหฺ อสฺส น รกฺขติ น
คฺยุหฺติ กเถตีติ อตุโถ.

๑๔๗๕. "ตุลา ยถา ปคฺคฺหิตา
สมทญฺจทา สุธาริตา
อชฺฌมฺภุโจ น วิกรมเปยฺย
ส ราชวสฺตี วเส.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ยังไม่
ทรงทราบ ได้แก่ มีคุณยังไม่ปรากฏ คือ
มีเรื่องราวแห่งการงาน ยังไม่ทรงรู้แจ้ง.
คำว่า ไม่ควรกล้าเกินไป ได้แก่ ไม่
กล้าเกินไป. คำว่า ไม่ขลาดเกินไป
ได้แก่ ไม่เป็นผู้กลัวเกินไป.

คำว่า เมื่อใดพระราชาทรงบรรลุศีล
เป็นต้นของราชเสวก ความว่า เมื่อใด
พระราชาทรงบรรลุความประพฤติเป็น
ปรกติ ปัญญาและความหมดจดสะอาด
ของราชเสวกนั้น คือยอมทรงทราบ
ความถึงพร้อมแห่งมรรยาท กำลังแห่ง
ปรีชาญาณและความบริสุทธิ์ของราชเสวก.

คำว่า เมื่อนั้นยอมทรงวางพระทัยใน
ราชเสวกนั้น ความว่า เมื่อนั้นพระราชาทรง
วางพระทัย คือทรงทำความคุ้นเคย
ในราชเสวกนั้น อธิบายว่า ย่อมไม่ทรง
รักษาความลับ คือไม่ทรงซ่อน คือยอม
ตรัสความลับของพระองค์แก่ราชเสวก.

๑๔๗๕. "ราชเสวก อันพระราชาทรัสใช้
ไม่ควรหวั่นไหว ด้วยอำนาจ
จันทาคติเป็นต้น ดังตราฐ ที่
บุคคลประคอง ให้มีคั่นเสมอ
เที่ยงตรงดี ฉะนั้น ราชเสวกนั้น
พึงอยู่ในราชสำนักได้.

๑๔๗๖. ตูลา ยถา ปคฺคหิตา
 สมทณฺฐา สุธาริตา
 สพฺพานิ อภิสมฺโภนฺโต
 ส ราชวสตี วเส"ติ.

ตตฺถ ตูลา ยถาติ ยถา เอสา
 วุตฺตปฺปการา ตูลา น โอนมตี
 น อุณฺนมตี, เอวเมว ราชเสวกโก
 กิสฺมิณฺจิทฺเว กมฺเม รณฺฎา อิทํ
 นาม กโรหีตี อชฺฌมฺภุจฺจ อานตฺโต
 ฉนฺทาทิอคฺคิตคฺคณวเสน น วิกมฺเปยฺย,
 สพฺพกิจฺเจสุ ปคฺคหิตตูลา วีย สโม
 ภเวยฺย.

ส ราชวสตีนฺติ โส เอวรูปิ เสวกโก
 ราชกุเล วาสํ วเสยฺย, ราชานํ
 ปริจเรยฺย, เอวมฺปริจรณฺโต จ ปน
 ยสํ ลภายฺยติ อตฺถ.

สพฺพานิ อภิสมฺโภนฺโตติ สพฺพานิ
 ราชกิจฺจานิ กโรนฺโต.

๑๔๗๗. "ทิวา วา ยทิ วา รตฺตี
 ราชกิจฺเจสุ ปณฺชติโต

๑๔๗๖. ราชเสวกนํ ฝั่งตั้งใจกระทำ
 ราชกิจทุกอย่าง ให้เสมอดั้นเสมอ
 ปลาย เหมือนตราฐที่บุคคล
 ประคอง ให้มีคั้นเสมอเที่ยงตรง
 ดี ฉะนั้น ราชเสวกนํฝั่งอยู่ใน
 ราชสำนักได้".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ดังตราฐ
 ความว่า ตราฐมีประการอันเรากล่าว
 แล้วนี้ ย่อมไม่น้อมลงไม่สูงขึ้นจันใด,
 ราชเสวก อันพระราชาตรัสใช้ว่า เจ้าจง
 ทำชื่อดังนี้ ในการทำงานอะไร ๆ ไม่พึง
 ห้วนไหว ด้วยอำนาจถึงอคติมีจันทาคติ
 เป็นต้น, ฝั่งเป็นผู้เสมอในราชกิจทุกอย่าง
 เหมือนตราฐอันบุคคลประคองแล้วจันนั้น.

คำว่า ราชเสวกนํฝั่งอยู่ในราชสำนักได้
 ความว่า ราชเสวกนํเห็นปานนั้น ฝั่ง
 อยู่ในราชสกุลได้ คือฝั่งบำรุงพระราชา,
 อธิบายว่า ก็แลเมื่อบำรุงพระราชาอยู่
 เช่นนั้น ฝั่งได้ยศ.

คำว่า ตั้งใจทำราชกิจทุกอย่างให้สำเร็จ
 ความว่า ราชเสวกทำอยู่ซึ่งราชกิจ
 ทุกอย่าง.

๑๔๗๗. "ราชเสวก ต้องเป็นคนฉลาดใน
 ราชกิจ อันพระราชาตรัสใช้ใน

อชฺฌมิฏฺโฐ น วิกรมเปยฺย
 ส ราชวสตี วเส.

เวลากลางวันหรือกลางคืนก็ตาม
 ไม่พึงหวาดหวั่นในการทำราชกิจ
 นั้น ๆ ราชเสวกนั้น พึงอยู่ใน
 ราชสำนักได้.

๑๔๗๘. ทิวา วา ยทิ วา รตฺตี
 ราชกิจฺเจสุ ปณฺฑิตโต
 สพฺพานิ อภิสมฺโมนฺโต
 ส ราชวสตี วเส.

๑๔๗๘. ราชเสวกนั้น ต้องเป็นคนฉลาด
 ในราชกิจ ตั้งใจทำราชกิจ
 ทุกอย่างในกลางวันหรือกลางคืน
 ให้สำเร็จไปโดยเรียบร้อย พึงอยู่
 ในราชสำนักได้.

๑๔๗๙. โย จสฺส สุกโต มคฺโค
 รมฺโถ สุปฺปียาทิโต
 น เตน วุตฺโต คจฺเฉยฺย
 ส ราชวสตี วเส"ติ.

๑๔๗๙. ทางใดที่เขาตกแต่งไว้เรียบร้อยดี
 สำหรับพระราชา ราชเสวกถึง
 พระราชาทรงอนุญาตแล้ว ก็ไม่
 ควรเดินโดยทางนั้น ราชเสวก
 นั้น พึงอยู่ในราชสำนักได้".

ตตฺถ น วิกรมเปยฺยชาติ
 อวิกมฺปมาโน ตานิ กิจฺจานิ กเรยฺย.
 โย จสฺสชาติ โย จ รมฺโถ คมนมคฺโค
 สุกโต อสฺส. สุปฺปียาทิติ สุมณฺฑิตโต,
 อิมินา มคฺเคน คจฺฉาติ วุตฺโตปี
 เตน น คจฺเฉยฺย.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ไม่พึง
 หวาดหวั่น ความว่า ราชเสวกไม่
 หวาดหวั่นอยู่ พึงทำราชกิจเหล่านั้น.
 คำว่า ทางใดที่เขาตกแต่งไว้สำหรับ
 พระราชา ความว่า ก็ทางใดที่เขาตกแต่ง
 ไว้เรียบร้อยดี สำหรับเสด็จพระราชดำเนิน
 ของพระราชา. คำว่า ทางที่ตกแต่งไว้ดี
 ความว่า ทางที่เขาประดับตกแต่งไว้แล้ว,
 ราชเสวก แม้พระราชาทรงอนุญาตว่า
 "เจ้าจงไปโดยทางนี้" ก็ไม่พึงไปโดยทาง
 นั้น.

๑๔๘๐. "น รมฺโง สมนํ รมฺเช
กามโมเค กุทาจนํ
สพฺพตฺถ ปจฺจโต คจฺเฉ
ส ราชวสตี วเส.

๑๔๘๑. น รมฺโง สทิสํ วตฺถํ
น มาลํ น วิเสปนํ
อากปฺปี สรฺกฺตฺตี วา
น รมฺโง สทิสมาจเร
อญฺญํ กเรยฺย อากปฺปี
ส ราชวสตี วเส"ติ.

ตตฺถ น รมฺโงติ รมฺโง
กามโมเคน สมนํ กามโมคํ น
รมฺเชยฺย. ตาทิสฺสฺส หิ ราชว
กุชฺฌติ.

สพฺพตฺถาติ สพฺเพสุ รุปาทิสฺสุ กาม-
คฺเณสุ รมฺโง ปจฺจโตว คจฺเฉยฺย,
หีนตรเมว เสเวยฺยาติ อตฺถ. อญฺญํ
กเรยฺยาติ รมฺโง อากปฺปโต
อญฺญเมว อากปฺปี กเรยฺย. ส ราชวสตี
วเสติ โส ปุคฺคโล รมฺโง อฺปนฺนตฺวา
วาลํ วเสยฺย.

๑๔๘๐. "ราชเสวก ไม่พึงบริโภคนสมบัติ
ที่นำใคร่ ทัดเทียมกับพระราชา
ในกาลไหน ๆ ควรเดินข้างหลัง
ในทุกสิ่งทุกอย่าง ราชเสวกนั้น
พึงอยู่ในราชสำนักได้.

๑๔๘๑. ราชเสวก ไม่ควรใช้สอยประดับ
ประดา เสื้อผ้า มาลา เครื่อง
ลู่บไล้ ทัดเทียมกับพระราชา ไม่
พึงประพฤติกฎกัฏฐิยาหรือพุดจา
ทัดเทียมกับพระราชา ควรทำ
อากัฏฐิยาเป็นอย่างอื่น ราชเสวก
นั้น พึงอยู่ในราชสำนักได้".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ไม่พึง
บริโภคนสมบัติที่นำใคร่ ทัดเทียมกับ
พระราชา ความว่า ราชเสวกไม่พึง
บริโภคนสมบัติอันนำใคร่เสมอด้วย
การบริโภคนกามของพระราชา. เพราะว่า
พระราชาย่อมพิโรธ ต่อบุคคลผู้เช่นนั้น.

คำว่า ในทุกสิ่งทุกอย่าง ความว่า ใน
กามคุณทุกอย่างมีรูปเป็นต้น ราชเสวก
ควรเดินข้างหลังพระราชา, อธิบายว่า
ควรเสพกามคุณ ที่เลวกว่าพระราชา
ทีเดียว. คำว่า พึงทำอากัฏฐิยาอย่างอื่น
ความว่า พึงทำอากัฏฐิยาอื่นที่เดียว
จากอากัฏฐิยาของพระราชา. คำว่า

ราชเสวกนั้น พึงอยู่ในราชสำนักได้
 ความว่า บุคคลนั้นพึงเข้าไปอยู่ในราชสำนัก
 ของพระราชาได้.

๑๔๘๒. "กีเพ็ ราชา อมจเจหิ
 ภரியahi ปริวาริตโต
 นามจुใจ ราชภரியาสु
 ภาวํ กุพุเพถ ปณฺชิตโต.

๑๔๘๒. "พระราชา ทรงสำราญอยู่กับ
 หม่อมอำมาตย์ อันสนมก้านัลใน
 ฝ้าแห่นอยู่ เสวกอำมาตย์เป็น
 คนฉลาด ไม่พึงกระทำการ
 ทอดสนิท ในพระสนมก้านัลใน.

๑๔๘๓. อนุทฺธโต อจปโล
 นิปโก สํวตฺตินุทฺธิโย
 มโนปณฺธิสมฺปนฺโน
 ส ราชวสตี วเส"ติ.

๑๔๘๓. ราชเสวก ไม่ควรเป็นคนฟุ้งซ่าน
 ไม่คะนองกาย วาจา มีปัญญา
 เครื่องรักษาตน สำรวมอินทรีย์
 สมบูรณ์ด้วยการตั้งใจไว้ดี ราช-
 เสวกนั้น พึงอยู่ในราชสำนักได้".

ตตฺถ ภาวนฺติ วิสุสาสวเสน
 อธิปฺปายํ. อจปโลติ อมณฺทนสีโล.
 นิปโกติ ปริปกฺกณฺวาณ. สํวตฺตินุทฺธิโยติ
 ปิตฺทิตฺถพินฺนุทฺธิโย. รณฺโถ ภา
 อจฺปจฺจจฺจคานิ โอิโรเธ จสฺส น
 โอิโลเกยฺย. มโนปณฺธิสมฺปนฺโนติ อจฺเลน
 สฺสุจฺจ จปีเตน จิตฺเตน สมฺนุณฺนาคโต.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ทอดสนิท
 คือบุคคลพึงรู้อธิบาย ด้วยอำนาจความ
 สนิทสนม. คำว่า ไม่คะนองกายวาจา
 ได้แก่ไม่ประดับตกแต่งร่างกายเป็นปกติ.
 คำว่า มีปัญญาเป็นเครื่องรักษาตน
 ได้แก่ เป็นผู้มีความรอบคอบแล้ว. คำว่า
 สำรวมอินทรีย์ ได้แก่ มีอินทรีย์ ๖ ใช้
 สติปิดกั้นแล้ว. อีกอย่างหนึ่ง ราชเสวก
 ไม่พึงแลดู อวัยวะน้อยใหญ่ของพระราชา
 และตำแหน่งกมเหย้าของพระราชา. คำว่า
 สมบูรณ์ด้วยการตั้งใจไว้ดี ความว่า
 เป็นผู้ประกอบด้วยจิตที่ตั้งใจไว้ดีไม่หวั่นไหว.

๑๔๘๔. "นาสุส ภริยาหิ ก็เพี้ยย
 น มนุเตยฺย รโหคโต
 นาสุส โกสา ธนํ คณฺเฬ
 ส ราชวสตี วเส.

๑๔๘๕. น นิทฺทํ พหุ มณฺเฎยฺย
 น มทาย สุรมฺปิเว
 นาสุส ทายเ มิคเ หนฺเฎ
 ส ราชวสตี วเส.

๑๔๘๖. นาสุส ปิจฺฉํ น ปลฺลงฺกํ
 น โภจฺฉํ น นาวํ รถํ
 สมฺมโตมฺหีติ อารุเยห
 ส ราชวสตี วเส.

๑๔๘๗. นาติทฺฐเว ภเช รณฺโณ
 นาจุจาสนฺเน วิจกฺขณฺเ
 สเมกฺขณฺจสฺส ติฏฺฐเยยฺย
 สนฺทิสฺสนฺโต สภตฺตุนเ.

๑๔๘๘. น เม ราชา สขา โหติ
 น ราชา โหติ เมถุนเ

๑๔๘๔. "ราชเสวก อยู่ในที่ลับไม่ควรเล่น
 หัว เจรจาปราศรัยกับพระสนม-
 กำนัลใน ไม่ควรถือเอาทรัพย์
 จากพระคลังหลวง ราชเสวกนั้น
 พึงอยู่ในราชสำนักได้.

๑๔๘๕. ราชเสวก ไม่พึงเห็นแก่การ
 หลับนอนมากนัก ไม่พึงดื่มสุรา
 จนเมามาย ไม่พึงฆ่าเนื้อใน
 สถานที่พระราชนอกภัย ราช-
 เสวกนั้น พึงอยู่ในราชสำนักได้.

๑๔๘๖. ราชเสวก ไม่พึงขึ้นร่วมพระตั้ง
 ราชบัลลังก์ พระราชอาสน์ เรือ
 และรถพระที่นั่ง ด้วยการสำคัญ
 ตนว่า เราเป็นคนอันพระราชา
 โปรดปราน ราชเสวกนั้น พึงอยู่
 ในราชสำนักได้.

๑๔๘๗. ราชเสวก ต้องเป็นผู้มีปัญญา
 เครื่องพิจารณา ไม่ควรเฝ้าให้
 ไกลนักควรยืนเฝ้า พอให้ท้าวเธอ
 ทอดพระเนตรเห็นถนัด ในสถานที่
 พอจะได้ยินพระราชดำรัส เบื้อง
 พระพักตร์ของพระราชา.

๑๔๘๘. ราชเสวก ไม่ควรทำความวางใจ
 ว่า พระราชา เป็นเพื่อนของเรา
 พระราชาเป็นคู่กันกับเรา พระ

ชิปปิ กุชฌนุติ ราชานโน
 สุกเนนกุชีว สมภูฏิตัง.

ราชาทั้งหลาย ย่อมทรงพิโรธ
 ได้เร็วไว เหมือนนัยน์ตา อันผง
 กระทบแล้ว.

๑๔๘๙. น ปุชิตโต มณฺญมาโน
 เมธาวิ ปณฺฑิตโต นโร
 ผรุสํ ปฏิมนฺเตยฺย
 ราชานํ ปริสํ คตฺตุนฺตี"ติ.

๑๔๘๙. ราชเสวก ไม่ควรถือตัวว่าเป็น
 นักปราชญ์ ราชบัณฑิต พระ
 ราชาทรงบูชา ไม่ควรเพ็ดทูล
 ถ้อยคำหยาบคายกับพระราชา
 ซึ่งประทับอยู่ในราชบริษัท".

ตตถ น มนฺเตยฺยาติ ตสฺส
 รณฺโถ ภาวียาหิ สหฺริ เนว กิเพยฺย,
 น รโห มนฺเตยฺย, โกสา ธนฺนุติ
 รณฺโถ โกสา ธนํ น เถเนตฺวา
 คณฺเหยฺย. น มทายาติ ตาตา
 ราชเสวกโก นาม มทตฺถาย สุรํ น
 ปิเวยฺย.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ไม่ควร**
เจรจาปราศรัย ความว่า ราชเสวกไม่
 ควรเล่นหัวเจรจาปราศรัย ในที่ลับกับ
 พระสนมกำนัลใน ของพระราชาเลย
 ที่เดียว. คำว่า **ถือเอาทรัพย์จาก**
พระคลังหลวง ความว่า ราชเสวก
 ไม่ควรลักคือ ถือเอาทรัพย์จากพระคลัง
 ของพระราชา. คำว่า **ไม่พึงดื่มสุรา**
จนเมามาย ความว่า ดูกรพ่อทั้งหลาย
 ขึ้นชื่อว่า ราชเสวกไม่ควรดื่มสุรา เพื่อ
 ต้องการให้เมามาย.

ทาเยติ ทินฺนาภเย มิเค น หณฺญเณ
 น หเนยฺย. โกจฺจนฺติ ภาทฺทปิจฺ.
 สมฺมโตมฺหิติ อหํ สมฺมโต หุตฺวา เอวํ
 กโรมีติ น อโรเหยฺย.

คำว่า **ในสถานที่ให้อภัย** ความว่า
 ราชเสวกไม่ควรเบียดเบียน คือไม่ควร
 ชำเนื้อในสถานที่ที่พระราชาพระราชทาน
 อภัยแก่พวกเนื้อ. คำว่า **พระราชอาสน์**
ได้แก่ ภัทรปิฐู (ตั้งที่เจริญงดงาม). คำว่า
เราเป็นคนโปรดปราน ความว่าราชเสวก

สมเมกขณฺจสฺส ติฏฺฐเจยฺยติ อสฺส รณฺโณ
 ปุรโต ขุทฺทกมหนฺตกถาสวณฺฺจฺจาเน
 ติฏฺฐเจยฺย. สนฺทิสฺสนฺโต สภตฺตฺโนติ โส
 เสวโก ตสฺส ภตฺตฺโน ทสฺสนฺจฺจาเน
 ติฏฺฐเจยฺย.

สุเกนาติ อกฺขิมฺหิ ปติเตน วิหิสฺสกาทินา
 สมฺภูติ อกฺขิ ปกฺติภาวํ ชนฺตํ
 ยถา กุชฺฌมติ นาม, เหวํ กุชฺฌนฺติ,
 น เตสฺ วิสฺสาเส กาทพฺโพ.

น ปุชฺชิตอ มณฺณมาโนติ อหํ
 ราชปุชฺชิตมฺหิตี น มณฺณมาโน. ผุสฺสนฺติ
 เยน โส กุชฺฌมติ, ตถารูปี น
 มนฺเตยฺย.

ไม่ควรทะนงตนว่า เราเป็นคนอันพระราช
 ทรงโปรดปราน จะทำอย่างนี้.

คำว่า ยืนเฝ้าในที่พอจะได้ยินพระราช
 ดำรัส ความว่า ราชเสวกควรยืนเฝ้าใน
 สถานที่จะได้ยินพระดำรัสเสียงเบาและ
 เสียงดัง เบื้องพระพักตร์ของพระราชา.
 คำว่า ที่ทำวเธอทอดพระเนตรเห็นถนัด
 ความว่า ราชเสวกนั้น ควรยืนเฝ้าที่
 พระราชาผู้ทรงเลี้ยงดูราชเสวก ทอด
 พระเนตรเห็นได้ถนัด.

คำว่า อันผงกระทบ ความว่า นัยน์ตา
 ถูกผงข้าวเปลือกเป็นต้น ตกไปในนัยน์ตา
 กระทบแล้วละความเป็นปกติ ชื่อว่า
 ย่อมโกรธฉันใด, พระราชาทั้งหลายย่อม
 ทรงพิโรธเหมือนกันฉันนั้น แต่ราชเสวก
 ไม่ควรทำความคุ่นเคย ในพระราชา
 ทั้งหลายนั่น.

คำว่า ไม่สำคัญตนว่า พระราชาทรงบูชา
 แล้ว ความว่า ราชเสวกไม่สำคัญว่า
 เราเป็นผู้อันพระราชาทรงบูชาแล้วดังนี้.
 คำว่า คำหยาบคาย ความว่า พระราชา
 นั้นทรงพิโรธ ด้วยคำหยาบคายใด, ราช
 เสวก ไม่ควรกราบทูลถ้อยคำหยาบคาย
 เห็นปานนั้น.

๑๔๙๐. "ลทฺฐทฺวารโ ลภ ทฺวารํ
เนว ราชฺสุ วิสฺสเส
อคฺคิวิ สํยโต ติฏฺเฐ
ส ราชวสตี วเส.

๑๔๙๑. ปุตุตฺติ วา ภาตริ สํ วา
สมฺปคฺคณฺหาติ ขตฺติโย
คาเมหิ นิคเมหิ วา
รฎฺเฐหิ ชนฺปเทหิ วา
ตฺตุนฺหิฏฺโต อุเปกฺเขยฺย
น ภณฺเน เจกปาปกนฺ"ติ.

ตตฺถ **ลทฺฐทฺวารโ ลภ**
ทฺวารนฺติ อหํ นิปฺปฏิหาโร ลทฺฐทฺวารโ
อปฺปฏิหาเรตฺวา น ปวิเสยฺย, ปฺนปิ
ทฺวารํ ลภายฺย, ปฏิหาเรตฺวา
ปวิเสยฺยาติ อตฺถ.

สํยโตติ อปฺปมตฺโต หุตฺวา. ภาตริ สํ
วาติ สกภาตริ วา. **สมฺปคฺคณฺหาตีติ**
อสุกคามํ วา อสุกสฺส เทมาติ ยทา
เสวเกหิ สทฺธิ กเถสิ. **น ภณฺเน**
เจกปาปกนฺติ ตทา कुณํ วา อकुณํ
วา น ภณฺเนยฺย.

๑๔๙๐. "ราชเสวก ผู้ได้รับพระราชทาน
พระทวารเป็นพิเศษ ก็ไม่ควร
วางใจในพระราชาทั้งหลาย พึง
สำรวม ดำรงตนไว้เพียงดังไฟ
ราชเสวกนั้น พึงอยู่ในราชสำนัก
ได้.

๑๔๙๑. พระเจ้าอยู่หัว จะทรงยกย่อง
พระราชโอรส หรือพระราชวงศ์
ด้วยบ้าน นิคม แวนแคว้น
ชนบท ราชเสวกควรนั่งคุกก่อน
ไม่ควรด่วนเพ็ดทูลคุณ หรือ
โทษ".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ราชเสวก**
ผู้ได้รับพระราชทานพระทวารเป็นพิเศษ
ความว่า เราไม่ใช่คนเฝ้าประตู ถึงได้
รับพระราชทานพระทวาร ก็ไม่พึงเข้าไป
เพราะไม่มีคนเฝ้าประตู แต่ถ้าได้รับ
พระราชทานพระทวารอีก มีคนเฝ้า
ประตูแล้วก็พึงเข้าไป.

คำว่า **เป็นผู้สำรวม** ได้แก่ เป็นผู้ไม่
ประมาท. คำว่า **พระราชวงศ์** ได้แก่
หรือพี่ชายน้องชายของตน. คำว่า **ทรง**
ยกย่อง ความว่า ในกาลใดพระเจ้าอยู่หัว
ตรัสกับราชเสวกทั้งหลายว่า เราจะให้
บ้านนั้น นิคมนั้น แก่คนชื่อนั้นเป็นต้น.

๑๔๙๒. "หตุถาโรหา อนীগุจจา
 รติกา ปตติการกา
 เตสั กมฺมาปทาเนน
 ราชา วฑฺฒมติ เวตฺตนั
 น เตสั อนฺตฺรา คจฺเจ
 ส ราชวสตี วเส.

๑๔๙๓. จาไปว โอนเม ธีโร
 วิโส วาปี ปกมฺปเย
 ปฏฺิโลมึ น วตฺเตยฺย
 ส ราชวสตี วเส.

๑๔๙๔. จาไปวฺฐุทโร อสฺส
 มจฺจิวสฺส อชิวฺหตา
 อปฺปาสี นิปโก สุโร
 ส ราชวสตี วเส"ติ.

ตตฺถ น เตสั อนฺตฺรา คจฺเจติ
 เตสั ลามสฺส อนฺตฺรายั น คจฺเจยฺย,
 อนฺตฺรายั น กเรยฺย. วิโส วาติ
 ยถา วิสคฺมุพฺโต อคฺคตฺวิโส วาเตน

คำว่า **ไม่ควรด่วนเพ็ดทูลคุณหรือโทษ**
 ความว่า ราชเสวก **ไม่ควรด่วนเพ็ดทูล**
คุณหรือโทษในกาลนั้น.

๑๔๙๒. "พระราชชา จะทรงปูนบำเหน็จ
 รางวัลให้แก่ กรรมช้าง กรรมม้า
 กรรมรถ กรรมเดินเท้า ตามความ
 ชอบใจราชการของเขา ราชเสวก
ไม่ควรทูลตัดทานลาภผลของเขา
 ราชเสวกนั้น พึงอยู่ในราชสำนัก
 ได้.

๑๔๙๓. ราชเสวกผู้เป็นนักปราชญ์ พึง
 โอนไปดุจคันธนู และพึงไหวไป
 ตาม ดุจไม้ไผ่ **ไม่ควรทูลตัดทาน**
 ราชเสวกนั้น พึงอยู่ในราชสำนัก
 ได้.

๑๔๙๔. ราชเสวก พึงเป็นผู้มีท้องน้อย
 ดุจดังคันธนู พึงเป็นผู้ไม่มีลิ้น
 เหมือนปลา พึงเป็นผู้กินน้อย
 ในโภชนะ มีปัญญาเครื่องรักษา
 ตน เป็นผู้แก่กล้า ราชเสวก
 นั้น พึงอยู่ในราชสำนักได้".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ราชเสวก**
ไม่ควรทูลตัดทานลาภของเขา ความว่า
 ราชเสวกไม่ควรไปในระหว่างลาภของตน
 เหล่านั้น คือไม่ทำอันตราย(ลาภ)ของเขา.

ปหตกาเล กมฺปติ, เอวํ รมฺญา
กติตกาเล กมฺเปยฺย.

คำว่า **ดูจไม้ไผ่** ความว่า ไม้ไผ่ที่ขึ้นไป
สูงจากพุ่มไม้ไผ่ เวลาถูกลมกระทบย่อม
ไหวไปฉันใด, ราชเสวกพึงไหวไปในเวลา
ที่พระราชชาตรีสแล้วฉันนั้น.

จาไปวฺนุทโรติ ยถา จาปณฺฑุ น
มโหทรโร โหติ, เอวํ น มโหทรโร
สียา. อชิวฺหตาติ ยถา มจฺใจ
อชิวฺหตายน น กเถติ, ตถา มนุทกถาย
อชิวฺหตา ภเวยฺย.

คำว่า **มีท้องน้อยดุจคันธนู** ความว่า
คันธนูมีท้องไม่ใหญ่ฉันใด, ราชเสวกพึง
เป็นผู้มีท้องไม่ใหญ่ฉันนั้น. คำว่า **ไม่มีลิ้น**
ความว่า ปลาย่อมไม่พุด เพราะไม่มีลิ้น
ฉันใด, ราชเสวกพึงเป็นผู้ไม่มีลิ้น ด้วย
การพุดแต่น้อยก็ฉันนั้น.

อปฺปาสีติ โภชเน มตฺตตฺตญฺญ.

คำว่า **เป็นผู้กินน้อยในโภชนะ** ความว่า
ราชเสวกพึงเป็นผู้รู้ประมาณในโภชนะ.

๑๔๙๕. "น พาวุฬํ อิตฺถิ คจฺเจยฺย
สมฺมสฺสํ เตชสงฺขยํ
กาสํ สาสํ ทริ พาลยํ
ชีณเมโร นิคฺจฺจติ.

๑๔๙๕. "ราชเสวก ไม่พึงสัมผัสหญิงมาก
นัก ซึ่งเป็นเหตุสิ้นเดช ผู้สิ้น
ปัญญา ย่อมได้ประสบโรคโ
มองคร่อ ความกระวนกระวาย
ความอ่อนกำลัง.

๑๔๙๖. นาติเวลล์ ปภาเสยฺย
น ตฺถุหิ สพฺพทา สียา
อวิกิณฺณํ มิติ วาจํ
ปตฺเต กาเล อฺทริเย.

๑๔๙๖. ราชเสวก ไม่ควรพุดมากเกินไป
ไม่ควรนิ่งทุกเมื่อ เมื่อถึงเวลา
พึงเปล่งวาจาพอประมาณ ไม่
พรั่าเพรื่อ.

๑๔๙๗. อโกธโน อสํฆฺฏฺฏ
สจฺใจ สโณห อเปสฺสุณ

๑๔๙๗. ราชเสวกเป็นคนไม่มักโกรธ ไม่
กระทบกระเทียบ เป็นคนพูดจริง
อ่อนหวานไม่ส่อเสียด ไม่ควร

สมุณฺหิ คิริ น ภาเสยฺย
ส ราชวสตี วเส"ติ.

ตตฺถ น พาทฺหฺนฺติ น ปุณฺปุณฺนี
กิลฺลเสน คจฺเจยฺย. เตชฺสงฺขยฺนฺติ
เอวํ คจฺจนฺโต หิ ปุริโส เตชฺสงฺขยฺ
ปาปฺปณฺนาติ, ตํ สมุณฺสฺสนฺโต พาทฺหฺ
น คจฺเจยฺย, ทนฺติ กายทรรถํ.

พาลฺยฺนฺติ ทุพฺพลภาวํ. ชีณเมโธติ
ปุณฺปุณฺนี กิลฺลสรวทิวเสน ชีณปญฺญโย
ปุริโส เอเต กาสาทโย นิคจฺจติ.
นาติเวณฺนฺติ ตาตา ราชนํ สนฺติเก
ปฺมาณาทิกุกนฺตํ น ภาเสยฺย.

ปตฺเต กาลฺลติ อตฺตโน วจนฺกาล
สมปตฺเต. อสฺมญฺญฺติ ปรี อสฺมญฺญฺนฺโต.
สมุณฺนฺติ นีรตฺถกํ. คิณฺนฺติ วจนํ.

๑๔๙๘. "มาตาเปติภโร อสุส
กุลฺล ชญฺจาปจายิกอ

พุดถ้อยคำเพื่อเจ้า ราชเสวกนั้น
พึงอยู่ในราชสำนักได้".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ไม่พึงถึง
ความสัมพันธ์สนิท ความว่า ราชเสวก
ไม่ควรถึงความเศร้าหมองบ่อย ๆ. คำว่า
เป็นเหตุสิ้นเดช ความว่า เพราะบุรุษ
ถึงอยู่เช่นนั้น ย่อมถึงความสิ้นเดช บุรุษ
เมื่อสัมพันธ์สนิทนั้นไม่ควรสัมพันธ์บ่อยนัก.
คำว่า ความกระวนกระวาย ได้แก่
ความกระวนกระวายทางกาย.

คำว่า ความอ่อนกำลัง ได้แก่ ความ
ทุพพลภาพ. คำว่า ผู้สิ้นปัญญา ความว่า
บุรุษผู้มีปัญญาสิ้นแล้ว ด้วยอำนาจความ
ยินดีในกิเลสบ่อย ๆ ย่อมประสพโรค
มีไอเป็นต้นเหล่านั้น. คำว่า ไม่ควรพุด
มากเกินไป ความว่า ดูกรพ่อทั้งหลาย
ราชเสวก ไม่ควรพุดมากเกินไปประมาณ
ในสำนักของพระราชา.

คำว่า เมื่อถึงเวลา ความว่า เมื่อถึงเวลา
ตนจะพุด. คำว่า ไม่กระทบกระเทียบ
ได้แก่ ไม่กระทบกระเทียบคนอื่น. คำว่า
พุดเพื่อเจ้า ได้แก่ พุดไม่มีประโยชน์.
คำว่า ถ้อยคำ ได้แก่ การพุด.

๑๔๙๘. "ราชเสวกพึงเลี้ยงดูมารดา บิดา
พึงประพฤดิอ่อนน้อม ต่อผู้เจริญ

สโณห สขิลสมภาโส
ส ราชวสตี วเส.

๑๔๙๙. วินีโต สิปฺปวา ทนฺโต
กตฺตฺเถ นียโต มุฑุ
อปฺปมตฺโต สุจิ ทกฺโข
ส ราชวสตี วเส.

๑๕๐๐. นิวัตวตฺติ วุฑฺฒมฺสุ
สปรฺตฺติสฺโส สคารโว
สุวโต สุขสฺวาโส
ส ราชวสตี วเส.

๑๕๐๑. อารกา ปริวชฺเชยฺย
สณฺหิตฺุ ปหิตฺุ ชนฺ
ภตฺตารณฺเบวฺทิกฺุเขยฺย
น จ อณฺณสฺส ราชฺโณ"ติ.

ตตฺถ วินีโตติ อจารสมฺปนฺโน.
สิปฺปวาติ อตฺตโน กุเล สิกฺขิตพฺพ-
สิปฺเปน สมฺนฺนาคโต. ทนฺโตติ จสุ
ทฺวาเรสุ นิพฺพิเสวโน. กตฺตฺเถติ
สมฺปาทิตตฺเถ.

ในสกุล มีวาจาอ่อนหวาน กล่าว
วาจากลมกล่อม ราชเสวกนั้น
ควรอยู่ในราชสำนักได้.

๑๔๙๙. ราชเสวก พึงเป็นผู้ได้รับแนะนำ
ดีแล้ว มีศิลปะ ฝึกฝนแล้ว
เป็นผู้ทำประโยชน์ เป็นผู้คงที่
อ่อนโยน ไม่ประมาท สะอาด
หมดจด เป็นคนขยัน ราชเสวก
นั้น ควรอยู่ในราชสำนักได้.

๑๕๐๐. ราชเสวก พึงเป็นผู้มีความ
ประพฤติอ่อนน้อม มีความเคารพ
ยำเกรงในท่านผู้เจริญ เป็นผู้
สงบเสงี่ยม มีการอยู่ร่วมกัน
เป็นสุข ราชเสวกนั้นควรอยู่ใน
ราชสำนักได้.

๑๕๐๑. ราชเสวกควรเว้นให้ห่างไกล ซึ่ง
ทูตที่ส่งมาเกี่ยวข้องกับความลับ พึง
ดูแลแต่เจ้านายของตน ไม่ควร
พูดเรื่องลับ ในสำนักพระราช
อื่น".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า พึงเป็น
ผู้ได้รับแนะนำดี ได้แก่ ผู้สมบุรณ์ด้วย
มรรยาท. คำว่า มีศิลปะ ได้แก่ ผู้ประกอบ
พร้อมด้วยศิลปะ อันพึงศึกษาในสกุล
ของตน. คำว่า ฝึกฝนแล้ว ได้แก่

นียโตติ ยสาทีนํ นิสฺสาย อจฺจน-
สภาโว. มุฑฺติ อนฺติมานิ. อปุปฺมตฺโตติ
กตฺตพฺพกิจฺเจสุ ปมาทวิริหิต. ทกฺโขติ
อุปฺภูจฺจานฺภูจฺจเน เจโก. นิวาตวฺตฺตฺติ
นีจวฺตฺติ. สปุปฺตฺติสฺสโรติ ครุสฺสฺวาสวสนสีโล.

สณฺหิตฺตํ ปหิตฺตํ ปรราชาหิ รมฺโถ
สนฺตํ คฺคฺยฺหฺรฺกฺชนวเสน วา ปฏฺิจฺจฺนฺน-
ปากฏกรณวเสน วา เปสิตฺ. ตถารุเปหิ
สทฺธิ กถนฺโต รมฺโถ สมฺมุขา กถเยย.

ภตฺตารณฺเฏวฺทิกฺเขยฺยชาติ อตฺตโน
สามิกเมว โอิโลเกยฺย. น จ อญฺญสฺส
ราชินฺติ อญฺญสฺส จ รมฺโถ สนฺติเก
น ภาเสยฺย.

ไม่มีพยศในทวารทั้ง ๖. คำว่า เป็นผู้
ทำประโยชน์ ได้แก่ ทำประโยชน์ให้ถึง
พร้อม.

คำว่า เป็นผู้คงที่ ได้แก่ เป็นผู้มีสภาพ
ไม่หวั่นไหว เพราะอาศัยยศเป็นต้น. คำว่า
เป็นผู้อ่อนโยน ได้แก่ เป็นผู้ไม่มีมานะ
ยิ่ง. คำว่า เป็นผู้ไม่ประมาท ได้แก่ เป็น
ผู้เว้นแล้วจากความประมาทในกิจอันตน
พึงกระทำทั้งหลาย. คำว่า เป็นผู้ขยัน
ได้แก่ เป็นผู้ฉลาดในสถานที่กิจการเข้าไป
ตั้งไว้. คำว่า ประพฤติอ่อนน้อม ได้แก่
ประพฤติถ่อมตน. คำว่า มีความยำเกรง
ได้แก่ มีปรกติอยู่ร่วมกับครุ.

คำว่า ทูตที่ส่งมาเกี่ยวข้องด้วยความลับ
ความว่า ทูตอันพระราชาราชอื่นส่งมาสู่สำนัก
พระราชาราช ด้วยอำนาจรักษาความลับ
หรือด้วยอำนาจ การทำความลับให้
ปรากฏ. ราชเสวกเมื่อจะกล่าวกับทูต
ผู้เห็นปานนั้น พึงกล่าวต่อพระพักตร์แห่ง
พระราชาราช(ของตน).

คำว่า พึงดูแลแต่เจ้านายของตน ความว่า
ราชเสวกควรดูแล แต่เจ้านายของตน
เท่านั้น. คำว่า ไม่ควรพูดในสำนักของ
พระราชาราชอื่น ความว่า ก็ราชเสวกไม่ควร
พูด (ความลับ) ในสำนักของพระราชาราชอื่น.

๑๕๐๒. "สมณ พุราหมณ จาปี
 สีสวนเต พหุสุเต
 สกุกจัม ปยิรูปาเสยย
 ส ราชวสตี วเส.

๑๕๐๓. สมณ พุราหมณ จาปี
 สีสวนเต พหุสุเต
 สกุกจัม อนุวาเสยย
 ส ราชวสตี วเส.

๑๕๐๔. สมณ พุราหมณ จาปี
 สีสวนเต พหุสุเต
 ตปุเปยย อนุวาเนน
 ส ราชวสตี วเส.

๑๕๐๕. สมณ พุราหมณ จาปี
 สีสวนเต พหุสุเต
 อาสชช ปณเณ เสเวถ
 อากงขั วุฑฒิมตตโน"ติ.

ตตถ สกุกจัม ปยิรูปาเสยยาติ
 การเวน ปุนปุนัน อุปสงกเมยย.
 อนุวาเสยยาติ อูโปสถวาสั วสนโต
 อนุวตเตยย. ตปุเปยยาติ ยาวทตถั
 ทาเนน ตปุเปยย.

๑๕๐๒. "ราชเสวกพึงเข้าหาสมณะ และ
 พราหมณ์ ผู้มีศีลเป็นพหูสูตโดย
 เคารพ ราชเสวกนั้น ควรอยู่ใน
 ราชสำนักได้.

๑๕๐๓. ราชเสวก เมื่อเข้าหาสมณะและ
 พราหมณ์ผู้มีศีล เป็นพหูสูตแล้ว
 พึงอยู่จำอุโบสถศีล โดยเคารพ
 ราชเสวกนั้น ควรอยู่ในราช-
 สำนักได้.

๑๕๐๔. ราชเสวก พึงบำรุงเลี้ยงสมณะ
 และพราหมณ์ ผู้มีศีล เป็นพหูสูต
 ด้วยข้าวและน้ำ ราชเสวกนั้น
 ควรอยู่ในราชสำนักได้.

๑๕๐๕. ราชเสวก ผู้หวังความเจริญแก่
 ตน พึงเข้าไปคบหาสมณะและ
 พราหมณ์ผู้มีศีล เป็นพหูสูต มี
 ปัญญา".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า พึงเข้า
 ไปหาสมณะและพราหมณ์โดยเคารพ
 ความว่า ราชเสวกควรเข้าหาสมณ-
 พราหมณ์บ่อยๆ โดยเคารพ. คำว่า พึง
 อยู่จำอุโบสถศีล ความว่า ราชเสวก
 เมื่อจะอยู่รักษาอุโบสถ พึงตามประเพณี
 อุโบสถศีล. คำว่า พึงบำรุงเลี้ยง ความว่า
 ราชเสวก พึงบำรุงเลี้ยงดูสมณพราหมณ์

อัสชชาติ อุปคตฺวา. ปญฺเจติ
 ปญฺชิตฺเต, อัสชช ปญฺหนฺติ วา
 ปาโห. ปญฺหนฺติ ปญฺชิตฺเตหิ ปญฺณาย
 กตฺตพฺพํ กุสลากุสลํ การณํ ปุจฺเจยฺยาติ
 อตฺถโธ.

๑๕๐๖. "ทินฺนปฺพุพฺพํ น หาเปยฺย
 ทานํ สมณพฺรหฺมณ
 น จ กิณฺจึ นิวาเรยฺย
 ทานกาเล วณฺิพฺพเก.

๑๕๐๗. ปญฺณวา พุทฺธิสมฺปนฺโน
 วิธานวิธิโกวิท
 กาลญฺญู สมยญฺญู จ
 ส ราชวสตี วเส.

๑๕๐๘. อญฺจาตา กมฺมเชยฺเยสุ
 อปฺปมตฺโต วิจกฺขณ
 สุสฺวิหิตกมฺมนฺโต
 ส ราชวสตี วเส"ติ.

ด้วยการให้ (ข้าวน้ำโภชนาหาร) ตาม
 ต้องการ.

คำว่า เข้าไป ได้แก่ เข้าไปหา (สมาคม
 คบหา). คำว่า มีปัญญา ได้แก่ ผู้เป็น
 บัณฑิต, อีกอย่างหนึ่งบาลีว่า อัสชช
 ปญฺหํ ดังนี้ก็มี. คำว่า ปัญญา ความว่า
 ราชเสวกพึงถามเหตุที่เป็นกุศลและอกุศล
 อันบัณฑิตพึงทำด้วยปัญญา.

๑๕๐๖. "ราชเสวก ไม่ควรทำทานที่เคย
 พระราชทาน ในสมณพราหมณ์
 ให้เสื่อมไป อนึ่ง เห็นพวกกวนพิฆ
 ซึ่งมาในเวลาพระราชทาน ไม่
 ควรจะห้ามอะไร ๆ.

๑๕๐๗. ราชเสวก ควรเป็นผู้มีปัญญา
 สมบูรณ์ด้วยความรู้ จลลาดใน
 วิธีจัดราชกิจ รู้จักกาลและ
 รู้จักสมัย ราชเสวกนั้นควรอยู่ใน
 ในราชสำนักได้.

๑๕๐๘. ราชเสวก พึงเป็นคนขยัน
 หมั่นเพียรไม่ประมาท มีปัญญา
 สอดส่อง พิจารณาในการงาน
 ที่ตนพึงทำ จัดการงานให้สำเร็จ
 ด้วยดี ราชเสวกนั้น ควรอยู่ใน
 ราชสำนักได้".

ตตถ ทินฺนปฺพุพฺพนฺติ ปกฺติปฺปฺยตฺตํ
 ทานวตฺตํ. สมณพฺรหฺมณฺเณติ สมณ
 วา พฺรหฺมณฺเณ วา.

วณฺนิพฺพเกติ ทินฺนกาเล วณฺนิพฺพเก
 อาคเต ทิสฺสุวา กิณฺนิจิ น นิวาเรยฺย.

ปญฺญวาทิ วิจารณปญฺญา ยุตฺโต.
 พุทฺธิสมฺปนฺโนติ อเวกฺลฺลพุทฺธิสมฺปนฺโน.

วิธานวิธิโกวิทฺติ นานปฺปกาสฺส ทาส-
 กมฺมกรเปริสาทีนํ สํวิทฺทหนโกฏฺฐาสฺส
 เจโก. กาลญฺญติ อัย ทานํ ทาตุ,
 อัย สิลฺลํ รกฺขิตฺตุ, อัย อฺุโปสฺสทกมฺมํ
 กาทฺตุ กาลิตฺติ ชาเนยฺย.

สมยญฺญติ อัย กสฺนสมโย, อัย
 วปนสมโย, อัย โวหารสมโย, อัย
 อฺุปฺปญฺจานสมโยติ ชาเนยฺย.

กมฺมเชยฺเยสฺสุติ อตฺตโน กตฺตพฺพกมฺเมสฺสุ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ทานที่
 เคยพระราชทานแล้ว ได้แก่ ทานวัตร
 ที่จัดแจงเป็นปรกติ. คำว่า ในสมณะและ
 พราหมณ์ทั้งหลาย ความว่า ในสมณะ
 หรือพราหมณ์ทั้งหลาย.

คำว่า วณฺนิพฺพเก ความว่า ราชเสวกเห็น
 วณฺนิพฺพผู้มาในเวลาพระราชทาน ไม่พึง
 ห้ามอะไร ๆ.

คำว่า เป็นผู้มึปัญญา ความว่า เป็นผู้
 ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณา.
 คำว่า ผู้สมบุรณ์ด้วยความรู้ ได้แก่
 สมบุรณ์ด้วยความรู้ไม่บกพร่อง.

คำว่า เป็นผู้ฉลาดในวิธีจัดราชกิจ ความว่า
 เป็นผู้ฉลาดในส่วนการจัดแจง แห่งบุรุษผู้
 เป็นทาสกรรมกรเป็นต้น มีประการต่าง ๆ.
 คำว่า รู้กาล ความว่า ราชเสวกพึงรู้ว่า
 กาลนี้ เป็นกาลจะให้ทาน, กาลนี้เป็นกาล
 รักษาศีล, กาลนี้เป็นกาลจะทำอุโบสถกรรม.

คำว่า รู้เวลา ความว่า ราชเสวกพึงรู้ว่า
 เวลานี้เป็นเวลาไถนา เวลานี้เป็นเวลา
 หว่านข้าว เวลานี้เป็นเวลาพุดกัน เวลา
 นี้เป็นเวลาขยันทำงาน.

คำว่า ในการทำงานทั้งหลาย ได้แก่
 ในการทำงานที่ตนพึงทำ.

๑๕๐๙. "ขลิ สาลี ปสิ เขตต์
 คนุตวา จสฺส อภิกฺขณํ
 มิตํ ธณฺณํ นิธาเปยฺย
 มิตํ จ ปาจเย มเว.

๑๕๑๐. ปุตฺตํ วา ภาตริํ สํ วา
 สีเลสุ อสมานิตํ
 อนนฺควา หิ เต พาลา
 ยถา เปตา ตเถว เต
 โจฬญฺจ เนสํ ปิณฺฑญฺจ
 อาสินานํ ปทาปเย.

๑๕๑๑. ทาสเ กมฺมกเว ไปเส
 สีเลสุ สฺสมานิตเต
 ทกฺเข อญฺจานสมฺปนฺเน
 อาธิปจฺจสฺมี จาปเย"ติ.

ตตถ ปสิ เขตฺตุนฺติ โคกุลญฺจ
 สฺสสฺสญฺจานญฺจ. คนุตฺวาติ คมนสิโล.
 มิตฺตุนฺติ มินิตฺวา เอตฺตกนฺติ ฅตฺวา
 โภจฺเจสุ นิธาเปยฺย.

๑๕๐๙. "อนึ่ง ราชเสวก พึ่งไปตรวจตรา
 ดูลานข้าวสาลี ปศุสัตว์ และ
 ไร่นาเนื่อง ๆ พึ่งตวงข้าวเปลือก
 ให้รู้ประมาณ แล้วให้เก็บไว้ใน
 ฉาง พึ่งนับบริวารชนในเรือน
 แล้วให้หุงต้มพอประมาณ.

๑๕๑๐. ไม่ควรตั้ง บุตร ธิดา พี่น้องหรือ
 วงศ์ญาติ ผู้ไม่ตั้งอยู่ในศีลให้
 เป็นใหญ่ เพราะคนเหล่านั้น
 เป็นคนพาล ไม่จัดว่าเป็นพี่น้อง
 คนเหล่านั้น เป็นเหมือนคนที่
 ตายแล้ว แต่ว่าเขาเหล่านั้น
 มาถึงสำนักก็ควรให้ผ้านุ่มผ้าห่ม
 และอาหาร.

๑๕๑๑. ควรตั้งพวกทาส หรือกรรมกร
 ผู้ตั้งมั่นอยู่ในศีล เป็นคนขยัน
 หมั่นเพียรให้เป็นใหญ่".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ปศุสัตว์
 และนา ได้แก่ สกฺลแห่งโค และที่แห่ง
 ข้าวกล้า. คำว่า ไปตรวจดู ได้แก่ ไป
 (ตรวจดู) เป็นปรกติ. คำว่า นับแล้ว
 ความว่า นับแล้วจึงรู้ว่า มีประมาณเท่านั้น
 พึ่งเก็บไว้ในฉาง.

สมเวติ สมเวปี ปริชนน์ คณตฺวา
 มิตเมว ปจาเปยฺย. สีเลสุ อสมาหิตนฺติ
 เอวรूपิ ทุสฺสีลํ อนาจาริ กิสมิณฺจ
 อธิปจฺจภูจฺจาเน น จเปยฺยยาติ อตฺถโก.

อนนฺควา หิ เต พาลาติ อญฺคเมตฺ
 มนุสฺसानํ ภาตาติ โลเก ปจฺจจติ,
 กิณฺจาปี เชฏฺฐกนิฏฺฐภาตโร อญฺค-
 สมานตฺตา อญฺคาติ วุตฺตา, อิเม ปน
 ทุสฺสีลา, ตสฺมา อญฺคสมานา น โหนฺติ.
 ยถา ปน สฺสุสาเน จฺจฺจิตา เปตา
 มตา, ตเถว เต, ตสฺมา ตาทิสา
 อธิปจฺจภูจฺจาเน น จเปตพฺพา, กุฏฺฐมฺพํ
 หิ เต วินาเสนฺติ, วินฺนุจกฺกุฏฺฐมฺพสฺส
 จ ทลิตุสฺส จ ราชวสฺติ นาม น
 สมฺปชฺชติ.

อาสินานนฺติ อาคนฺตฺวา นิสินฺนานํ.
 มตานํ มตกภตฺตํ วิย เทนฺโต
 ฆาตจฺจฺจาทนฺมตฺตํ ทาเปยฺย. อญฺจฺจา-
 สมฺปนฺเนติ อญฺจฺจานวิริเยน สมฺนฺนาคเต.

คำว่า ในเรือน ความว่า นับบริวารชน
 แม้ในเรือนแล้ว ให้หุงต้มพอประมาณ
 เท่านั้น. คำว่า ผู้ไม่ตั้งอยู่ในศีลทั้งหลาย
 ความว่า ราชเสวกไม่ควรตั้งญาติพี่น้อง
 ผู้ทุศีลประพฤติผิดเห็นปานนี้ในตำแหน่ง.
 ความเป็นใหญ่อะไร ๆ.

คำว่า เพราะคนเหล่านั้นเป็นคนพาล
 ไม่จัดเป็นพี่น้อง ความว่า คำว่าอังคะนี้
 ท่านเรียกว่าเป็นพี่น้องของมนุษย์ทั้งหลาย
 ในโลก, พี่ชายน้องชาย ท่านกล่าวว่
 อังคะ เพราะคนเหล่านั้นเป็นผู้เสมอด้วย
 อวัยวะแม่โดยแท้, แต่ว่า คนเหล่านี้เป็นผู้
 ทุศีล เพราะเหตุนี้จึงไม่เสมอด้วยอังคะ.
 แต่ว่าคนตายแล้ว ที่เขาละทิ้งไว้ในป่าช้า
 ย่อมเป็นอันใด คนทุศีลเหล่านั้นย่อมเป็น
 อันนั้นนั่นแล เพราะฉะนั้น คนเช่นนั้น
 ไม่ควรตั้ง ในตำแหน่งความเป็นใหญ่
 เพราะว่าคนเหล่านั้น ยังขุมทรัพย์ให้
 พินาศ ขึ้นชื่อว่าราชสวัสดิ์ ย่อมไม่ถึง
 พร้อมแก่บุคคลผู้มีทรัพย์พินาศแล้วและ
 ผู้ยากจน.

คำว่า แก่เขาเหล่านั้นผู้มาถึงสำนัก
 ความว่า แก่คนเหล่านั้นผู้มาถึงนั่งแล้ว.
 ราชเสวกพึงให้วัตถุ สักว่าอาหารและ
 ฝ้านุ่งห่มเป็นเครื่องปกปิดแก่คนเหล่านั้น

๑๕๑๒. "สีลวา จ อโลโก จ
 อนุวตฺโต จ ราชีโน
 อาวี รโห หิโต ตสฺส
 ส ราชวสตี วเส.

๑๕๑๓. ฉนฺทญญ ราชีโน จสฺส
 จิตฺตญฺโจ จสฺส ราชีโน
 อสํกุสกวุตฺติสฺส
 ส ราชวสตี วเส.

๑๕๑๔. อจฺฉาทเน จ นุหปเน
 โธเว ปาทะ อโธสิริ
 อาหโตปี น กุปฺเปยฺย
 ส ราชวสตี วเส"ติ.

ตตฺถ อโลโกติ อลุทฺโธ.
 อนุวตฺโต จ ราชีโนติ อสฺส ราชีโน
 มนํ อนุวตฺโต. จิตฺตญฺโจติ จิตฺเต
 จิโต, ราชจิตฺตวสิโกติ อตฺถ.
 อสํกุสกวุตฺติสฺสชาติ อปฺปฏิโลมวุตฺติ อสฺส.

เหมือนให้มตกภัต แก่คนผู้ตายแล้ว.
 คำว่า ถึงพร้อมด้วยความหมั่น ได้แก่
 ประกอบด้วยความเพียรเป็นเหตุลุกขึ้น
 (ทำกรงาน).

๑๕๑๒. "ราชเสวกพึงเป็นผู้มีศีล ไม่โลภ
 มาก พึงประพฤติตามพระราชา
 ประพฤติประโยชน์แก่พระราชา
 นั้น ทั้งที่แฉ่งและที่ลับ ราชเสวก
 นั้น พึงอยู่ในราชสำนักได้.

๑๕๑๓. ราชเสวกพึงเป็นผู้รู้จักพระราชา-
 ธิยา ศัย และพึงปฏิบัติตาม
 พระราชประสงค์ไม่ควรประพฤติ
 ขัดต่อราชประสงค์ ราชเสวกนั้น
 ควรอยู่ในราชสำนักได้.

๑๕๑๔. ราชเสวก พึงก้มศีรษะลงชำระ
 พระบาท ในเวลาผลัดพระภูษา-
 ทรงและในเวลาทรงสนาน แม้
 จะถูกกริ้ว ก็ไม่ควรโกรธตอบ
 ราชเสวกนั้นควรอยู่ในราชสำนัก
 ได้".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ไม่โลภ
 มาก ได้แก่ ไม่อยากได้. คำว่า พึง
 ประพฤติตามพระราชา ความว่า
 ราชเสวกต้องประพฤติตามพระหฤทัย
 ของพระราชา(เจ้านาย). คำว่า พึงปฏิบัติ

อโธสิรนุติ ปาเท โธวโนโตปิ สิริ
อโธ กตฺวา เหมจามุโขว โธเวยุย, น
รณฺโณ มุขํ โอลิเกยฺยาติ อตุโธ.

๑๕๑๕. "กมุภิมฺหิ อณฺชลิ กยิรา
วาทํ จาปิ ปทกฺขินํ
กิเมว สพฺพกามาณํ
ทาตารํ ธีรมุตฺตมํ.

๑๕๑๖. โย เทติ สยนํ วตฺถํ
ยานํ อาวสถํ สมํ
ปชฺชุนฺโนริว ภูตานิ
โกเคหิ อภิวสฺสติ.

๑๕๑๗. เอเสยฺยา ราชวสฺตี
วตฺตมาโน ยถา นโร

ตามพระราชประสงค์ ความว่า ดำรง
อยู่ในพระราชหฤทัย, อธิบายว่า เป็นไป
ในอำนาจพระหฤทัยของพระราชา. คำว่า
ไม่พึงประพฤตินี้ขัดต่อพระราชประสงค์
ความว่า ไม่พึงเป็นผู้ประพฤติกัดค้าน
พระราชประสงค์.

คำว่า พึงกัมศีระชะลง ความว่า แม้เมื่อ
ล้างเท้าทั้งสอง กระทำศีระชะลงเบื้องต่ำ
มีหน้าภายใต้เท้าเพียงล้าง. อธิบายว่า
ราชเสวกไม่พึงแลดู พระพักตร์ของ
พระราชา.

๑๕๑๕. "บุรุษ ผู้หวังความเจริญแก่ตน
พึงกระทำอัญชลีในหม้อน้ำ และ
พึงทำประทักษิณ นกแอ่นลม
เหตุไร เขาจึงไม่พียงนอบน้อม
พระราชา ผู้เป็นนักปราชญ์สูงสุด
ผู้พระราชทาน สมบัติน่าใคร่
ทุกอย่างเล่า.

๑๕๑๖. พระราชา พระราชทานที่นอน
ผ้านุ่ม ผ้าห่ม ยวดยาน ที่อยู่
อาศัย บ้านเรือน ยังโภคสมบัติ
ให้ตกทั่วถึงเหมือนมหาเมฆยังฝน
ให้ตกเพื่อหมู่มสัตว์ทั่วไป ฉะนั้น.

๑๕๑๗. ดูกรเจ้าทั้งหลาย ราชวงศ์นี้เป็น
อนุศาสน์ สำหรับปราชญ์เสวก

อาราธยติ ราชานัน
 ปุชฺชํ ลภตฺติ ภาตฺตฺสฺสุ”ติ.

ตตฺถ ภูมฺภิมฺหิ อญฺชลฺลํ กยฺรภา
 วาตํ จาปี ปทกฺขิณฺนํ วุฑฺฒมฺ
 ปจฺจาสิสฺสนฺโต หิ ปุริโส อุกกภริตํ
 ภูมฺภี ทิสฺวา ตสฺส อญฺชลฺลํ กเรยฺย,
 วายสํ วาปี สกฺกณญฺจ ปทกฺขิณฺ
 กเรยฺย. (เยสํ) อญฺชลฺลํ กตฺวา ปทกฺขิณฺ
 กโรนฺตสฺส เต กิณฺจ ทาตุํ น
 สกฺโกนฺติ.

กิเมวาติ โย ปน สพฺพกามาณํ
 ทาตา ธีโร, ตํ ราชานัน กิการณา น
 นมสฺเสยฺย, ราชายเว หิ นมสฺสิตพฺโพ
 จ อาราธตพฺโพ จาติ.

ปชฺชุนฺนโรวาทิ เมโฆ วีย. เอเสยฺยา
 ราชวสตีติ อยฺยา ยา อัยมฺยา กถิตา
 เอสา ราชวสตี นาม ราชเสวกานัน
 อญฺสสาสนี.

เมื่อนรชนประพฤติตาม ย่อม
 ยังพระราช ให้ทรงโปรดปราน
 และย่อมได้การบูชา ในเจ้านาย
 ทั้งหลาย”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า บุรุษผู้
 หวังความเจริญแก่ตน พึงกระทำอัญชลี
 ในหม้อน้ำ และพึงทำประทักษิณ
 นกแอ่นลม ความว่า ก็บุรุษผู้หวังเฉพาะ
 ความเจริญแก่ตน เห็นหม้อเต็มด้วยน้ำ
 พึงทำอัญชลีแก่หม้อน้ำนั้น, อีกอย่างหนึ่ง
 เห็นนกแอ่นลม ก็พึงทำประทักษิณ
 นกแอ่นลมนั้น, เมื่อบุคคลทำอัญชลี
 กระทำประทักษิณ แก่วัตถุและสัตว์
 เหล่าใด วัตถุและสัตว์เหล่านั้น ไม่อาจ
 จะให้อะไรได้.

คำว่า เหตุอะไร ความว่า แต่พระราช
 ใดผู้เป็นนักปราชญ์พระราชทานสมบัติ
 ให้นำใคร่ทุกอย่าง บุคคลจะไม่นอบน้อม
 พระราชานั้น เพราะเหตุไรเล่า, แท้จริง
 บุคคลพึงนอบน้อมพระราช และพึงให้
 พระราชทรงโปรดปรานโดยแท้.

คำว่า เหมือนมหาเมฆ ได้แก่ ประดุจ
 ดังเมฆ (ยังฝนให้ตก). คำว่า ดูกรเจ้า
 ทั้งหมดราชวสตีนี้ ความว่า ดูกรเจ้า
 ทั้งหมด ชื่อว่า ราชวสตี อันเรากล่าว

ยถาติ ยาย ราชวสตียา วตฺตมาโน
นโร ราชานํ อาราเชติ, ราชุนญจ
สนฺติกา ปุชฺฌิ ลภติ เอสาติ.

เอวํ อสมนุโร วิธุโร พุทฺธลีลา
ราชวสตี กเถสตี.

ราชวสตีกณฺฑํ นิฏฺฐิตํ.

แล้ว เป็นอนุศาสน์สำหรับราชเสวก
ทั้งหลาย.

คำว่า **ฉนฺโต** ความว่า นรชนประพฤติ
ราชวสตีโต ยังพระราชให้ทรงโปรดปราน
และจะได้รับการบูชา จากสำนักแห่ง
พระราชทั้งหลาย ปฏิปทาอันชื่อว่า
ราชวสตีนี้แล.

วิธูปณฺฑิต ผู้มีธุระหาผู้เสมอมิได้
ได้แสดงราชวสตีนี้ด้วยพุทธลีลา ด้วย
ประการฉะนี้แล.

ราชวสตีกณฺฑํ จป.

อนฺตรเปยฺยาล

เอวํ ปุตุตทารมิตฺตสุหชฺชาทโย
อนุสาสนฺตสุเสว ตสฺส ตติโย ทิวโส
ชาโต. โส ทิวสฺปาริปูรี ฌตฺวา
ปาโตว นฺหาตฺวา นานคฺครสโกชนํ
ภฺยชิตฺวา "ราชานํ อปโลเกตฺวา
มาณเวน สทฺธิ คมิสฺสามิ"ติ จินฺตเตตฺวา
ถาติคณฺปรีวโต ราชนิเวสนํ คนฺตฺวา
ราชานํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ จิตฺ

อันตรเปยฺยาล

เมื่อพระมหาสัตว์นั้น สั่งสอนบุตร
ภรรยาญาติมิตรเป็นต้นจบแล้ว ก็ถึงวันที่
๓ เป็นวันครบกำหนดพอดี. พระมหาสัตว์
ครั้งรู้วันครบกำหนด รุ่งเช้าก็อาบน้ำ
ชำระร่างกาย บริโภคโภชนาหารมีรสเลิศ
ต่าง ๆ เสร็จแล้วคิดว่า "เราบอกล่าว
พระราชแล้ว จักไปกับมวงพ" แวดล้อม
ด้วยหมู่ญาติ ไปสู่พระราชนิเวศน์ ถวาย

วตฺตพฺพยฺตฺตกวจนํ อโวจ. ตมตฺถํ
ปกาเสนฺโต สตฺถา อาท

๑๕๑๘. "เอวํ สมณฺสาสิตฺวา
ธมาติสงฺฆํ วิจกฺขณฺ
ปรีกัณฺณณฺ สุหเทหิ
ราชานมฺปสงฺกมิ.

๑๕๑๙. วนฺทิตฺวา สิริสา ปาทะ
กตฺวา จ นํ ปทกฺขิณฺ
วิธฺโร อวจ ราชานํ
ปคฺคเหตุวาน อญฺชลิ

๑๕๒๐. อยํ มํ มาณโว เนติ
กตฺตกาโม ยถามตี
ธมาตินตฺถํ ปวกฺขามิ
ตํ สุโณหิ อรินฺทม.

๑๕๒๑. ปุตฺเต จ เม อุกฺกิเชสิ
ยญฺจมญฺญํ สมเร ฐนํ
ยถา ปจฺฉา น หาเยถ
ธมาติสงฺฆโม มยิ คเต.

บังคมพระราชแล้วยืนอยู่ ณ ที่ควร
ส่วนข้างหนึ่ง ได้กราบทูลถ้อยคำ อัน
สมควรที่ตนจะพึงกราบทูล. พระศาสดา
เมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัส
(คาถานี้)ว่า

๑๕๑๘. "วิธฺรบัณฺทิต ผู้มีปัญญาเครื่อง
พิจารณา ครั้นพรา้สอนหมู่ญาติ
อย่างนี้ อันหมู่ญาติมิตรห้อมล้อม
เข้าไปเฝ้าพระราชา.

๑๕๑๙. ถวายบังคมพระยุคลบาท ด้วย
เศียรเกล้า และทำประทักษิณ
ท้าวเธอ แล้วประคองอัญชลี
กราบทูลพระราชาวา

๑๕๒๐. ข้าแต่พระองค์ ผู้ทรงปราบศัตรู
มาณพนี้ พรารถนาจะทำตาม
ความประสงค์ จึงจะนำข้า-
พระองค์ไป ข้าพระองค์จะกราบ
ทูลประโยชน์แห่งญาติทั้งหลาย
ขอพระองค์ทรงสดับประโยชน์
นั้น.

๑๕๒๑. ขอพระองค์ ได้ทรงพระกรุณา
เอาพระทัยใส่ดูแลบุตร ภรรยา
ของข้าพระองค์ ทั้งทรัพย์อย่าง
อื่นใดที่มีอยู่ในเรือน โดยประการ
ที่หมู่ญาติของข้าพระองค์ จะไม่

ยังทรัพย์นั้นให้เสื่อม ในภายหลัง
เมื่อข้าพระองค์ถวายบังคมลาไป.

๑๕๒๒. ยถเว ชลติ ภูมียํ
ภูมยาเยว ปติภูจติ
เอเวตํ ชลิตํ มยํ
เอตํ ปสฺสามิ อจฺจยนุ"ติ.

ตตฺถ สฺหเทหิติ สฺหทเยหิ
ณาทิมิตฺตาทิหิ. ยญฺจมนฺนุนติ ยญฺจ
เม อญฺญํ ตยา เจว อญฺญเยหิ ราชฺฐหิ
จ ทินฺนํ สมเว อปริมาณํ ธนํ, ตํ
สพฺพํ ตฺวเมว โอลิเกยฺยาสิ.

ปจฺจชาติ ปจฺจกาเล. ชลิตฺติ ปกฺขชลติ.
เอเวตฺนุนติ เอวํ เอตํ. อหํ หิ ภูมียํ
ชลิตฺวา ตตฺถเว ปติภูจิตฺปริโส วิย
ตฺเมหฺสุ ชลิตฺวา ตฺเมหฺสุเยว ปติภูจฺหามิ.

เอตํ. ปสฺสามิติ โย เอส มม กิณฺเต
ราชา โหตีติ มาณเวณ ปุณฺณสฺส

๑๕๒๒. ความปลั่งพลาตของข้าพระองค์
นี้ เหมือนบุคคลพลาตล้มบน
แผ่นดิน ย่อมกลับยืนอยู่บน
แผ่นดินนั่นเอง ฉะนั้น ข้าพระองค์
ย่อมเห็นโทษนี้".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า หมู่ญาติ
มิตร ได้แก่ หมู่ญาติมิตรผู้มีใจดีเป็นต้น.
คำว่า ทรัพย์อย่างอื่นใด ความว่า
ทรัพย์อื่นใด อันหาประมาณมิได้ในเรือน
ที่พระองค์ และพระราชอาพระองค์อื่น
พระราชทานแล้ว ขอพระองค์ทรง
พระกรุณาเอาพระทัยใส่ดูแลทรัพย์ทั้งหมด
นั้นเถิดพระเจ้าข้า.

คำว่า ภายหลัง ได้แก่ ในกาลภายหลัง.
คำว่า บุคคลพลาตล้ม ความว่า บุคคล
ย่อมพลาตหกล้ม. คำว่า ความปลั่งพลาต
นี้ได้แก่ ความปลั่งพลาตนั้น. ก็ข้าพระองค์
ปลั่งพลาตในพระองค์แล้วกลับยัดมั่นใน
พระองค์ เหมือนบุรุษพลาตล้มบนพื้นดิน
ก็ยัดเอาพื้นดินนั้นแหละ เป็นที่ยุดยั้ง
ฉะนั้น.

คำว่า ข้าพระองค์ย่อมเห็นโทษนี้ ความว่า
เมื่อข้าพระองค์ ถูกมาณพถามว่า

ตุเมห อโนโลเกตฺวา สจฺจํ ปฏฺฐเปตฺวา
 ทาโสหมสมฺมิตฺติ วทนฺตสฺส อจฺจโย, เอตฺ
 อจฺจยํ ปสฺสามิ, อญฺโถ ปน เม
 โทโส นตฺถิ, ตมฺเม อจฺจยํ ชมถ, มา
 เอตฺ หทเย กตฺวา ปจฺฉา มม
 ปุตฺตทาเร อปฺรชฺฉิตฺถ.

ตี สุตฺวา ราชา “ปณฺฑิต ตว
 คมนํ มยฺหํ น รุจฺจติ, มาณวํ
 อฺปาเยเนว ปกฺโกสิตฺวา สฺมาเตตฺวา
 กิลฺยเชน ปฏฺิจฺฉาเทม, มยฺหํ ตํ
 รุจฺจตี”ติ ทีเปนฺโต คาถมาห

๑๕๒๓. “สกุภา น คนฺตุํ อิติ มยฺหํ โหติ
 สมฺตฺวา วธิตฺวา อธิ กาทิยานํ
 อิวฺว โหหิ อิติ มยฺหํ รุจฺจติ
 มา ตฺวํ อคา อุตฺตมภฺริปญฺญา”ติ.

พระราชาท่านเป็นเช่นไร ไม่เห็นแก่
 พระองค์เริ่มตั้งรักษาคำสัตย์ จึงบอก
 มาณพว่า ข้าพระองค์เป็นทาส โทษนี้ใด
 มีอยู่, ข้าพระองค์เห็นโทษนี้ ส่วนโทษอื่น
 ของข้าพระองค์ไม่มี ขอพระองค์ทรง
 อภัยโทษนั้น แก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด
 ขอพระองค์อย่าทรงทำโทษนั้น ไว้ใน
 พระราชหฤทัยเลย อย่าทรงถือโทษ
 ในบุตรและภรรยาของข้าพระองค์ ใน
 ภายหลัง.

พระราชาทรงสดับคำนั้นแล้ว เมื่อ
 จะทรงแสดงว่า “ดูกรบัณฑิต การไป
 ของท่านเราไม่ชอบใจ เราจักเรียกมาณพ
 มาด้วยอุบายนั้นแล้ว สั่งบังคับให้ฆ่า
 ปกปิดด้วยเสื้อลำแพน ชื่อนั้นเราชอบใจ”
 ได้ตรัสพระคาถาว่า

๑๕๒๓. “ท่านไม่อาจจะไปนั้นแล เป็น
 ความพอใจของเรา เราจะฆ่า
 ตัดออกเป็นท่อนๆ แล้วหมกไว้
 ให้มิดชิดในเมืองนี้ ท่านอยู่ใน
 ที่นี้แหละ การทำดังนี้เราชอบใจ
 ดูกรบัณฑิต ผู้มีปัญญาอันสูงสุด
 กว้างขวางดุจแผ่นดิน ท่านอย่า
 ไปเลย”.

ตตถ มตฺวาทิ อธิ ราชเคเหเยว
นํ โปเถตฺวา มาเรตฺวา ปฏิจฺฉาเทม.

ตี สุตฺวา มหาสตุโต "เทว
ตฺมฺหากํ เอวรูปฺ อชฺฌมาสโย อยฺตุโต"ติ
วตฺวา อาห

๑๕๒๔. "มา เหว ธมฺเมสุ มนํ ปณฺหิ
อตุเถ จ ธมฺเม จ ยฺตุโต ภวสุสุ
อิธฺตถุ กมฺมํ อกุสลํ อนริยํ
ยํ กตฺวา ปจฺฉา นิรยํ วชฺเชยฺย.

๑๕๒๕. เนเวส ธมฺโม น ปุเนติ กิจฺจํ
อฺยิโร หิ ทาสสุสฺ ชนินฺท อิสฺสโร
สมาเตตุํ ฌาเปตุํ อโถปี หนฺตุ
น จ มยฺหํ โกธฺตฺถิ วชฺชามิหนฺ"ติ.

ตตถ มา เหว ธมฺเมสุติ มา
เหว ธมฺเมสุ อนตุเถสุ อปุณฺณเวสุ
ตว จิตฺตํ ปณฺหิหิตี อตุเถ. ปจฺฉาติ
ยํ กมฺมํ กตฺวา อชฺรามโร น โหติ,

บรฺรดาคำเหล่านั้น คำว่า ฆ่าแล้ว
ได้แก่ เราจะสั่งให้ทุบตีมาณพนั้นให้ตาย
จะปกปิดไว้ในพระราชมนเทียรนี้.

พระมหาสัตว์ ได้สดับคำนั้นแล้ว
จึงกราบทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพ
พระราชอัธยาศัยเห็นปานนี้ ไม่สมควร
แก่พระองค์เลย" แล้วกล่าว(คาถา)ว่า

๑๕๒๔. "ขอใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท อย่า
ทรงตั้งพระราชหฤทัยไว้ใน
อธรรมเลย ขอจงทรงประกอบ
พระองค์ไว้ในอรรถ และในธรรม
เถิด น่าตีย่นกรรมอันเป็น
อกุศลไม่ประเสริฐ ที่บุคคลทำ
แล้ว พึงเข้าถึงนรกในภายหลัง.

๑๕๒๕. นี้ไม่ใช่ธรรมเลย ไม่เข้าถึงกิจที่
ควรทำ ข้าแต่พระจอมประชาชน
ธรรมดา นายผู้เป็นใหญ่ของ
ทาส จะทุบตีก็ได้ จะเฆาก็ได้
จะฆ่าเสียก็ได้ ข้าพระองค์ไม่มี
ความโกรธ และข้าพระองค์ขอ
กราบทูลลาไป".

บรฺรดาคำเหล่านั้น คำว่า ขอใต้
ฝ่าละอองธุลีพระบาท อย่างทรงตั้ง
พระราชหฤทัยไว้ในอธรรมเลย ความว่า
ขอใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท อย่างทรงตั้ง

อด ไซ ปจฺฉา นิริยเมว อุปฺปชฺชเชยฺย.
 ธิรฺตฺตฺถ กมฺมฺนฺติ ตํ กมฺมํ ธิ ครฺหิตํ
 อดฺตฺถ ภาเวยฺย. เนเวสฺสํติ เนว เอส
 ไปราณกปณฺทิตานํ สภาโว ธมฺโม.

อฺยิโรติ สามิโก. มาเตตฺตฺนฺติ เอตานิ
 สฺมาตาทีนํ กาคฺตุ อฺยิโร นาม ทาสฺสฺส
 อิสฺสโร, สพฺพฺพานेतานิ กาคฺตุ ลภฺติ,
 มยฺหํ มาณเว อุปฺปมตฺตโกปี โโกโร
 นตฺถิ, ทินฺนกาลโต ปฏฺจาย จิตฺตํ
 สณฺจฺจาเรตฺถํ วฏฺฏฺติ, วชฺชามิหํ นรินฺทฺทาติ
 อาห.

เอวํ วตฺวา มหาสฺตฺโต ราชานํ
 วนฺทิตฺวา ราไซโรเช จ ราชปฺริสฺสฺจ
 โอิวทิตฺวา เตสฺสุ สกฺภาเวน อสฺนฺจฺหิตฺวา

พระราชหฤทัยของพระองค์ไว้ในอธรรม
 คือสิ่งไม่เป็นประโยชน์ ได้แก่ ในสิ่งที่ไม่
 เป็นบุญเลยพระเจ้าข้า. คำว่า ในภายหลัง
 ความว่า บุคคลทำกรรมใด แล้วเป็นผู้
 ไม่แก่และไม่ตาย ย่อมไม่มี, ก็แท้จริง
 บุคคลทำอกุศลกรรมนั้นแล้ว พึ่งเข้าถึง
 นรกในภายหลังทีเดียว. คำว่า น่าติเตียน
 กรรม ความว่า กรรมนั้นพึงเป็นของ
 น่าติเตียน คือพึงเป็นของน่าตำหนิ. คำว่า
 นี้ไม่ใช่ธรรมเลย ได้แก่ นี่เป็นสภาวะธรรม
 ของโบราณกบฏจิตทั้งหลายก็หาไม่.

คำว่า ธรรมดานาย ได้แก่ เจ้านาย.
 คำว่า ทำการทุบัติ ความว่า ธรรมดา
 นายผู้เป็นใหญ่ของทาส อาจจะทำการ
 ทุบัติเป็นต้นเหล่านี้ได้, ย่อมได้เพื่อทำการ
 ทุกอย่างเหล่านี้ ความโกรธมีประมาณ
 น้อยในमाणพ ย่อมไม่มีแก่ข้าพระองค์
 นับตั้งแต่เวลาพระราชทานแก่माणพไป
 แล้ว สมควรได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทจะ
 ทรงดำรงพระราชหฤทัยไว้ให้มั่นคง, ข้าแต่
 พระจอมนรชน ข้าพระองค์ขอกราบทูล
 ลาไป. วิชฺรบัณฺทิตได้กราบทูลพระราชา
 ด้วยประการฉะนี้.

ครั้นพระมหาสัตว์กราบทูลอย่างนี้
 แล้วถวายบังคมลาพระราชา ไปสั่งสอน
 พระสนมกำนัลในและราชบริษัท เมื่อ

มหาวิรุฬ วิจารณ์เตสุปี ราชนิเวศนา
 นิกุมมิ. สกลนครวาสิโน "ปณฺชิตโต กิร
 มาณเวน สทุธิ คจฺจติ, เอถ,
 ปสฺสิสฺสสาม นนฺ"ติ ราชจฺกณเวยว
 สนฺนิปตติตฺวา นํ ปสฺสิสฺส.

อถ เเน มหาสตุโต "ตุเมห มา
 จินฺตยิตฺถ, สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา,
 สรีริ อธฺวํ, ยโส นาม วิปตฺติ-
 ปริโยसानเ, อปฺิจ ตุเมห ทานาทีสุเยว
 อปฺปมตฺตา โหธา"ติ โยวทิตฺวา
 นินฺตเตตฺวา อตฺตโน เคหาภิมฺโข
 ปายาสี, ตสฺมี ขณเ ธมฺมปาลกฺุมารโ
 ภาตคณฺปริวฺโต "ปิตุ ปจฺจคฺคมนํ
 กริสฺสามิ"ติ นิกุมมนฺโต นิเวสนทฺวาเรเยว
 ปิตุ สมนฺมุโข อโหสิ. มหาสตุโต ตํ
 ทิสฺวา โสภํ สณฺจฺจาเรตุํ อสฺกุโกนฺโต
 ตํ อฺุปคฺยุหิตฺวา อฺุเร นิปชฺชปาเปตฺวา
 นิเวเสนมฺปาวิสิ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต
 สตฺถา อหา

ชนเหล่านั้นไม่อาจอดกลั้นความโศกไว้
 ตามปรกติของตนได้ ก็ร้องไห้คร่ำครวญ
 เสียงดัง ได้ออกจากพระราชนิเวศน์
 ไปแล้ว. ชาวพระนครทั้งสิ้นพูดกันแข็งแะ
 ว่า "ได้ยินว่าวิรุธบัณฑิตจะไปกับมาณพ
 พวกท่านจงมา พวกเราไปเยี่ยมบัณฑิต
 กันเถิด" จึงไปประชุมเยี่ยมบัณฑิตนั้น
 ที่พระลานหลวงนั้นแล.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ได้สั่งสอนชาว
 พระนครเหล่านั้นว่า "ท่านทั้งหลายอย่า
 คิดวิตกไปเลย สังขารทั้งหลายล้วน
 ไม่เที่ยง, สรีระร่างกายไม่ยั่งยืน ธรรมดา
 ยศมีความวิบัติในที่สุด เออ ก็พวกท่านจง
 เป็นผู้ไม่ประมาทในบุญกุศลทั้งหลาย มี
 ทานเป็นต้น" ดังนี้ได้กลับมุ่งหน้าไป
 สู่วีรอนของตนแล้ว. ขณะนั้น ธรรมบาล
 กุมารผู้แวดล้อมด้วยหมู่ของชายน้องหญิง
 ออกไปอยู่ด้วยความประสงค์ว่า "เราจัก
 ทำการต้อนรับบิดา" ได้พร้อมหน้ากัน
 คอยต้อนรับบิดา ที่ประตูบ้านนั่นเอง.
 พระมหาสัตว์ เห็นธรรมบาลกุมารนั้น
 ไม่อาจอดกลั้นความโศกไว้ได้ สวมกอด
 ธรรมบาลกุมารให้ชบแนบอก แล้วอุ้มไป
 สู่วีรอน. พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศ
 เนื้อความนั้น จึงตรัส(พระคาถา)ว่า

๑๕๒๖. "เชฏฐปุตุตติ อุกคฺยห
 วิเนยฺย ททเย ทริ
 อสฺสุปฺนฺณเณหิ เนตฺเตหิ
 ปาวิสิ โส มหาฆรณฺ"ติ.

ขเว ปนฺสฺส สหสฺสปุตุตา
 สหสฺสธิตโร สหสฺสภริยา สตุตฺวณฺณ-
 ทาสีสฺตานิ ๑, เตหิ เจว อวเสส-
 ทาสกมฺมกฺรณาติमितฺเตหิ ๑ ตสฺส
 สกฺลนิเวสนํ ยุกฺนฺตฺวาตาทิฆาตปฺติเตหิ
 สาลเหิ สาลวณฺ ๑ วิย นิรฺนฺตรํ อโหสิ.
 ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตุถา อาห

๑๕๒๗. สาลาว สมฺปมฺทฺทิตา
 มาลฺุเตน ปมฺทฺทิตา
 เสนฺติ ปุตุตา ๑ ทารา
 ๑ วิฐุรฺสฺส นิเวสเน.

๑๕๒๘. อิตฺถีสหสฺสํ ภริยานํ
 ทาสีสตุตฺตสฺตานิ ๑
 พาหา ปคฺคฺยห ปกฺกนฺทํ
 วิฐุรฺสฺส นิเวสเน.

๑๕๒๙. โอโรธา ๑ กุมารา ๑
 เวสิยานา ๑ พุราหฺมณา

๑๕๒๖. "พระมหาสัตว์นั้น มีเนตรทั้งสอง
 นองด้วยน้ำตา กำจัดความ
 กระวนกระวายในหทัยแล้ว สวม
 กอดบุตรคนโต จึงเข้าไปสู่เรือน
 ใหญ่แล้ว".

แท้จริงพระมหาสัตว์นั้น มีบุตร
 ๑,๐๐๐ ธิดา ๑,๐๐๐ ภรรยา ๑,๐๐๐
 นางวรรณทาสี ๗๐๐ และกับทั้งทาส
 กรรมกร และญาติมิตรที่เหลือ มีอยู่ใน
 เรือนของวิฐุรบัณฑิตนั้น นิเวศน์ทั้งสิ้น
 ของวิฐุรบัณฑิตนั้น แน่นขนัดเหมือนป่า
 ไม้รัง ถูกยุคนฺตฺวาตพัดล้มระเนระนาด
 ทับกันไปฉะนั้น. พระศาสดาเมื่อจะทรง
 ประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัส(พระคาถา)
 ว่า

๑๕๒๗. "บุตร ๑,๐๐๐ ธิดา ๑,๐๐๐
 ภรรยา ๑,๐๐๐ และทาสี ๗๐๐
 ในนิเวศน์ของวิฐุรบัณฑิต.

๑๕๒๘. ต่างประคองแขนทั้งสอง ร้องให้
 คร่ำครวญ กลิ้งเกลือกทับกันไป
 เหมือนป่าไม้รัง ถูกลมพัดล้ม
 ระเนระนาดทับกันไป ฉะนั้น.

๑๕๒๙. พระสนมกำนัล พระราชกุมาร
 พวกพ่อค้า ชาวนาและพราหมณ์

พาทา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺหุ
วิรุสฺส นินเวสเน.

ทั้งหลาย ต่างพากันประคองแขน
ร้องให้คร่ำครวญ อยู่ในนิเวศน์
ของวิรุบบัณทิต.

๑๕๓๐. หตฺถาโรหา อนินฺกฺญา
รติกา ปตฺติการกา
พาทา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺหุ
วิรุสฺส นินเวสเน.

๑๕๓๐. พวกกองข้าง กองม้า กองรถ
กองเดินเท้า ต่างก็มาประคอง
แขนทั้งสอง ร้องให้คร่ำครวญ
อยู่ในนิเวศน์ของวิรุบบัณทิต.

๑๕๓๑. สมาคตา ชนปทา
เนคมา จ สมาคตา
พาทา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺหุ
วิรุสฺส นินเวสเน.

๑๕๓๑. ชาวชนบทมาประชุมกัน และ
ชาวนิคมนักก็มาประชุมกัน ต่างพา
กันประคองแขนทั้งสอง ร้องให้
คร่ำครวญ ในนิเวศน์ของ
วิรุบบัณทิต.

๑๕๓๒. อิตฺถีสหสฺสํ ภริยานํ
ทาสาสตฺตสตานิ จ
พาทา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺหุ
กสฺมา โน วิชฺhesฺสสิ.

๑๕๓๒. ภรรยา ๑,๐๐๐ และทาสี ๗๐๐
ต่างพากัน ประคองแขนทั้งสอง
ร้องให้คร่ำครวญว่า เพราะเหตุไร
ท่านจึงจักละดิฉันทั้งหลายไป.

๑๕๓๓. โอโรธา จ กุมารา จ
เวสียานา จ พุราหฺมณา
พาทา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺหุ
กสฺมา โน วิชฺhesฺสสิ.

๑๕๓๓. พระสนมกำนัล พระราชกุมาร
พ่อค้า ชาวนาและพราหมณ์
ทั้งหลาย ต่างประคองแขน
ทั้งสอง ร้องให้คร่ำครวญว่า
เพราะเหตุไร ท่านจึงจะละเรา
ทั้งหลายไป.

๑๕๓๔. หตฺถาโรหา อนินฺกฺญา
รติกา ปตฺติการกา

๑๕๓๔. พวกกองข้าง กองม้า กองรถ
กองเดินเท้า ต่างพากันประคอง-

พาทา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺหุ
 กสฺมา โน วิชฺเชสฺสตี.

๑๕๓๕. สมาคตา ชานปทา
 เนคมา จ สมาคตา
 พาทา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺหุ
 กสฺมา โน วิชฺเชสฺสตี"ติ.

ตตฺถ เสนุตีติ มหาตเล ฉินฺนปาทา
 วีย ปติตา อาวฏฺฏนฺตา ปริวฏฺฏนฺตา
 สยฺนฺติ. ภริยานนฺติ ภริยานเมว อิตฺถินิ
 สหสฺสํ กสฺมา โนติ เกน การณฺน
 อเมห วิชฺเชสฺสตีติ ปรีเทวีสุ.

มหาสตุโต สพฺพนฺตํ มหาชนิ
 อสฺสาเสตฺวา อวเสสานิ กิจฺจํ
 กตฺวา อนฺโตชนํ พหิชนนฺจ โอวทิตฺวา
 อัจฺจิตฺตพฺพยฺตฺตํ สพฺพํ ปุตฺตทารสฺส
 อัจฺจิตฺตวา ปุณฺณกสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา
 อตฺตโน นิฏฺฐิตกิจฺจํ ตสฺส อโรเจสิ.
 ตมตฺถิ ปกาเสนุโต สตุตา อาห

แขนทั้งสอง ร้องให้คร่ำครวญว่า
 เพราะเหตุไร ท่านจึงจักละเรา
 ทั้งหลายไป.

๑๕๓๕. ชาวชนบทและชาวนิคมน ต่างมา
 ประชุม ประคองแขนทั้งสอง
 ร้องให้คร่ำครวญว่า เพราะเหตุไร
 ท่านจึงจักละข้าพเจ้าทั้งหลายไป".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า นอนอยู่
 ความว่า พวกพระสนมก้านัลและราชกุมาร
 เป็นต้น เหมือนมีเท้าถูกตัดแล้ว ล้มลง
 นอนหมุนเวียนกลิ้งไปมาอยู่บนพื้นพระโรง
 ใหญ่ฉะนั้น. คำว่า ภรรยา ได้แก่ หญิง
 ผู้เป็นภรรยาคนหนึ่ง. คำว่า เพราะเหตุไร
 ท่านจึงละพวกเราไป ความว่า ได้พากัน
 คร่ำครวญว่า เพราะเหตุไร ท่านจึงละ
 พวกเราไปเสีย.

พระมหาสัตว์ปlobมมหาชนทั้งหมด
 นั้นให้สร้างโคก แล้วทำกิจที่เหลืออยู่
 ให้เสร็จ สั่งสอนชนภายในและภายนอก
 แล้ว บอกกิจทุกอย่างอันสมควรจะบอก
 แก่บุตรภรรยา เสร็จแล้วไปสู่สำนักของ
 ปุณฺณกยฺกษฺ บอกรกิจที่ตนทำสำเร็จแล้ว
 แก่ปุณฺณกยฺกษฺนั้น. พระศาสดาเมื่อ
 จะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัส
 (พระคาถา)ว่า

๑๕๓๖. "กตฺวา สมเรสุ กิจฺจานิ
 อนุสาสิตฺวา สกั ชนั
 มิตฺตามจฺเจ จ ภจฺเจ จ
 ปุตฺตทาเร จ พนฺธเว.

๑๕๓๗. กมฺมนฺตํ สํวิเธตฺวาน
 อากิจฺชิตฺวา สมเร ฐนั
 นิธิญฺจ อิตฺถานญฺจ
 ปุณฺณกั เอตทพฺุริ.

๑๕๓๘. อวสี ตฺวํ มยฺห ติหิ อคาเร
 กตานิ กิจฺจานิ สมเรสุ มยฺหิ
 อนุสาสิตา ปุตฺตทารา มยา จ
 กโรหิ กิจฺจานิ ยถามติฺนฺเต"ติ.

ตตฺถ กมฺมนฺตํ สํวิเธตฺวานาติ
 เหวญฺจ เหวญฺจ กาทุ วมฺภูตีติ สมเร
 กตฺตพฺุพกิจฺจํ สํวิทิตฺวา. นิธิญฺติ ตตฺถ
 ตตฺถ นิหิตฺถนั. อิตฺถานญฺติ อิตฺถวเสน
 ปโยชิตฺถนั. ยถามติฺนฺเตติ อิทานิ ตว
 อชฺุฒาสยานุรูปิ กโรหิติ.

อถ นั ปุณฺณโก อาท

๑๕๓๖. "พระมหาสัตว์ กระทำกิจทั้งหลาย
 ในเรือน สั่งสอนคนของตนคือ
 มิตรสหาย คนใช้ บุตร ธิดา
 ภรรยาและพวกพ้อง.

๑๕๓๗. จัดการงาน บอكمอบทรัพย์ใน
 เรือนชุมทรัพย์ และการใช้หนี้
 เสร็จแล้วได้กล่าวกับปุณณกัษั
 ว่า.

๑๕๓๘. ท่านได้พักอยู่ ในเรือนของ
 ข้าพเจ้า ๓ วันแล้ว กิจที่จะพึง
 ทำในเรือน ข้าพเจ้าทำเสร็จแล้ว
 หนึ่ง บุตรและภรรยา ข้าพเจ้า
 ได้สั่งสอนแล้ว ท่านจงทำกิจ
 ตามอัยยาศัยของท่าน".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า จัดการงาน
 ความว่า วิรุธบัณฑิตจัดการงานอันควรทำ
 ในเรือนว่า เจ้าควรทำอย่างนี้ ๆ. คำว่า
 ชุมทรัพย์ ความว่า ทรัพย์ ที่เขาฝังไว้ใน
 ที่นั้น ๆ. คำว่า สงหนี้ ความว่า ทรัพย์ที่
 ส่งไปด้วยอำนาจเป็นหนี้(ส่งใช้หนี้). คำว่า
 ตามอัยยาศัยของท่าน ความว่า บัดนี้
 ท่านจงกระทำตามสมควร แก่อัยยาศัย
 ของท่าน.

ลำดับนั้น ปุณณกัษักล่าวกับ
 พระมหาสัตว์ว่า

๑๕๓๙. "สเจ หิ กตฺเต อณุสาลิตา เต
 ปุตฺตา จ ทารา อณุชิวโน จ
 หนฺเทหิทานิ ตรมานรูป
 ทีเม หิ อทฺธาปิ อัยฺ ปุรตฺธา.

๑๕๔๐. อสมฺภีโตว คณฺหาหิ
 อาชานียสฺส วาลฺลํ
 อิทํ ปจฺฉิมกํ ตฺยํ
 ชีวโลกสฺส ทสฺสนนฺ"ติ.

ตตฺถ กตฺเตติ โสมนสฺสปุตฺโต
 ยกุโข มหาสตุตฺติ อาลปติ. อทฺธาปิติ
 คนฺตพฺพมตฺโตปิ ทีเม. อสมฺภีโตวาติ
 นิพฺภโย. อิทํ โส เหนฺจปาสาทํ
 อโนตริตฺวา ตโตว คนฺตกาโม อวจ.

อถ นํ มหาสตุตฺโต อาห

๑๕๔๑. "โสหํ กิสฺसानุภายิสฺสํ
 ยสฺส เม นตฺถิ ทฺทุกฺกํ
 กาเยน วาจา มนสา
 เยน คจฺเจยฺย ทฺคฺคตฺติ"ติ.

๑๕๓๙. "ดูกรอำมาตย์ ผู้สำเร็จราชกิจ
 ทั้งปวง ก็ถ้าท่านสั่งสอนบุตร
 ภรรยาและคนอาศัยเหล่านั้นแล้ว
 เชิญท่านมารับไปบัดนี้ เพราะ
 กาลข้างหน้ายังไกลนัก.

๑๕๔๐. ท่านอย่างกลัวเลย จงจับหางม้า
 อาชาไนย การเห็นชีวิตโลกของ
 ท่านนี้ เป็นการเห็นครั้งสุดท้าย".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ยักษ์
 ผู้ถึงความโสมนัสยินดี ย่อมเรียกพระ
 มหาสัตรว่า กตฺเต ในคำนั้น. คำว่า แม้
 ทางไกล ได้แก่ ระยะทางยาว แม้สักว่า
 อันบุคคลควรจะไปถึง. คำว่า อย่างกลัว
 เลย ได้แก่ ไม่มีความกลัว. ปุณณกยักษ์
 นั้น ยังไม่ลงสู่ภายใต้ปราสาท เป็นผู้ใคร่
 จะไปจากที่นั้น จึงได้กล่าวแล้ว.

ลำดับนั้น พระมหาสัตรกล่าวกับ
 ปุณณกยักษ์ว่า

๑๕๔๑. "ข้าพเจ้า จักสะดุ้งกลัวไปทำไม
 เพราะข้าพเจ้า ไม่มีกรรมชั่วทาง
 กาย ทางวาจา และทางใจ อัน
 เป็นเหตุให้ผู้ทำไปสู่ทุกฺติ".

ตตถ โสหนิ กิสฺसानุภายิสฺสนฺติ
อิทฺถิ มหาสตุโต อสมฺภีโตว คณฺหาหิตี
วุตฺโต เอวมาห.

เอวํ มหาสตุโต สีหนาทิ นทิตฺวา
อสมฺภีโต เกสรวสีโห วิย นิพฺภโย
หุตฺวา “อโย เม สาฏโก มม อรุจียา
มา มฺนุจตุ”ติ อธิฏฺจานปารมี ปุเรจาริกํ
กตฺวา ทฬฺหิ นีวาเสตฺวา อสฺสสฺส
วาลลฺลิตฺติ วิยฺยหิตฺวา อุโภหิ หตฺถเหหิ
ทฬฺหิ วาลลฺลิตฺติ คเหตฺวา ทฺวิหิ ปาทเหหิ
อสฺสสฺส อรุสฺส ปลิเวเจตฺวา “มาณว
คหิตโต เม อสฺสวาลลิตฺติ, ยถารุจฺจึ ยาทิ”ติ
อาห. ตสฺมึ ชเน ปุณฺณโก
มโนมยสินฺธวสฺส สณฺณมทาสิ. โส
ปณฺฑิตฺติ อาทาย อากาเส ปกฺขนฺทิตฺติ.
ตมตฺถํ ปกาเสนฺตุโต สตุถา อาห

๑๕๔๒. “โส อสฺสราชา วิรุริ วหนฺโต
ปกฺกามิ เวหายสมฺนุตลิกฺเข
สาชาสุ เสเลสฺ อสฺซชมาโน
กาฬาคีริ ชิปฺปมฺปาคมาสิ”ติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ข้าพเจ้า
จักสะดุ้งกลัวไปทำไม พระมหาสัตว์อัน
ปุณณกยักร์บอกว่า ท่านอย่ากลัวเลย
จงจับหางม้าอาชาไนย ได้กล่าวคำนี้
อย่างนี้.

พระมหาสัตว์ได้บันลือสีหนาทด้วย
ประการอย่างนี้ จะสะดุ้งกลัวหามิได้
เป็นผู้หมดภัย เหมือนพญาไกรสรทำ
อธิษฐานบารมีให้เป็นปุเรจาริกว่า “ผ้า
สาฎกของข้าพเจ้าผืนนี้ อย่าหลุดลุ่ยออก
จากกายของข้าพเจ้า” นุ่งห่มให้แน่น
จับหางม้าด้วยมือทั้งสอง ตระหวัดหางม้า
ไว้ให้มั่น เอาเท้าทั้งสองเกี่ยวขาม้าไว้
ให้แน่นกล่าวว่า “ดูกรรมาณพ ข้าพเจ้า
จับหางม้าแล้ว ท่านจงไปตามความ
ชอบใจเถิด”. ขณะนั้น ปุณณกยักร์
ให้สัญญาณ แก่ม้ามโนมยสินฺธพ.
ม้ามโนมยสินฺธพนั้น พาเอาวิรุรบัตฺติต
เหาะไปในอากาศ. พระศาสดาเมื่อจะ
ทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

๑๕๔๒. “พญาม้านั้น นำวิรุรบัตฺติตเหาะ
ไปในอากาศกลางหาบไม่กระทบ
กิ่งไม้หรือภูเขา วิ่งเข้าไปสู่
กาฬาคีริบรรพต โดยเร็วพลัน”.

ตตถ สาขาสุ เสเลสฺ อสฺซชฺชมาโนติ
 ปุณฺณโก กิร จินฺตฺสึ “อหํ ทูรํ
 อาคนฺตุวา อิมํ หิมวณฺตปฺปเทเส
 รุกฺขปพฺพเตสุ โปถนฺโต มาเรตฺวา
 หทยมํสํ อาทาย กเพวริํ ปพฺพตฺนฺตเร
 ฉฺชฺชเตตฺวา นาคนฺนํ คนฺตุวา ตํ
 วิมลาย เทเวีย ทตฺวา อิริณฺทตี
 คเหตฺวา ปจฺจาคมิสฺสามิ”ติ.

โส รุกฺเข จ ปพฺพเต จ ปหริตฺวา
 เตสํ มชฺชฺชเยว อสฺสํ เปเสสิ.
 มหาสตุตฺตฺสํภาเวน รุกฺขาปี ปพฺพตาปี
 ตสฺส สวีโร อโมสฺสํ ปสฺเสสฺสํ รตนมตฺตํ
 ปฏิกฺกมฺนฺติ. โส “มโต วา, โน วา”ติ
 ปริวตฺเตตฺวา มหาสตุตฺตฺสํ มุขํ
 โอโลเกนฺโต กาณฺจนาทาสมิว วิปฺปสนฺนํ
 มุขํ ทิสฺวา “อโย เอวํ น มรตี”ติ
 ปุณฺปี หิมวณฺตปฺปเทเส รุกฺเข จ
 ปพฺพเต จ ติกฺขตฺตํ โปถนฺโตปี เตสํ
 มชฺชฺชเยว อสฺสํ เปเสสิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ไม่
 กระทบกิ่งไม้หรือภูเขา** ความว่า
 ได้ยินว่าปุณณกยักษ์คิดแล้วว่า “เรามา
 ไกลแล้ว จะทุบวิรุบบันฑิตนี้ ที่ต้นไม้และ
 ภูเขาในหิมวันตประเทศ ให้ตาย แล้วถือ
 เอาเนื้อหทัย ทั้งซากศพที่ชอกภูเขา แล้ว
 ไปสู่นาคพิภพ ถวายเนื้อหทัยนั้นแก่
 พระนางวิมลาทวี แล้วรับเอานางอิรันทตี
 กลับมา”.

ปุณณกยักษ์นั้น ทุบพระมหาสัตว์ที่ต้นไม้
 และภูเขาข้าม้ำไปในท่ามกลางแห่งต้นไม้
 และภูเขานั้นแล. ด้วยอำนาจแห่งพระ
 มหาสัตว์ ต้นไม้ก็ดี ภูเขาก็ดี ได้
 แหวกช่อง หลีกออกห่างจากสระของ
 พระมหาสัตว์ ทั้งสองข้าง ๆ ละศอก.
 ปุณณกยักษ์นั้น เหลียวกลับหลังมองดู
 หน้าของพระมหาสัตว์ เพื่อต้องการทราบ
 ว่า “ตายแล้วหรือยัง” ได้เห็นหน้า
 พระมหาสัตว์ฝั่งใสดุจแว่นทอง ก็รู้ว่า
 “เมื่อทำอย่างนี้ วิรุบบันฑิตนี้ก็ยังไมตาย”
 จึงทุบตีพระมหาสัตว์ที่ต้นไม้และภูเขา
 ในหิมวันตประเทศอีก ๓ ครั้ง ข้าม้ำไป
 ในท่ามกลางต้นไม้และภูเขา ในหิมวันต-
 ประเทศนั้น.

ตเถว รุกขาปี ปพพตาปี ทูตรํ
 ปฏิกุณฺณติเยว. มหาสตุโต ปรมกิลนฺต-
 กาโย อโหสิ. โส "อิทานิ นํ วาตกุขนฺธ
 จุณฺณวิจุณฺณํ กริสฺสามิ"ติ จินฺตเตตฺวา
 วาตกุขนฺธ อสฺสํ เปเสสิ. "มโต วา,
 โน วา"ติ ปริวตเตตฺวา วิกสิตปทุมํ
 วีย มหาสตุตฺสฺส มุขํ โอลิเกสิ.

โส โกธากิฏฺโต สตุตมํ วาตกุขนฺธํ
 ปกุขนฺธิ. โพิสตุตฺสฺसानุภาเวน วาตกุ-
 ขนฺธโร ทฺวิธา หุตฺวา โพิสตุตฺสฺส
 โโอกาสํ อทาสิ. ตโต เวรมุภาวาเตปิ
 ปหริ. เวรมุภาวาโตปิ สตุสฺสอสฺสนิสฺสทฺโ
 วีย ทฺวิธา หุตฺวา โพิสตุตฺสฺส โโอกาสํ
 อทาสิ. โสปี ตฺสฺส อนฺตรายาภาวํ
 ปสฺสนฺโต ตํ อาทาย กาฬาคิริปพฺพตํ
 อคฺมาสิ.

เตน วุตฺตํ

"สาขาสฺ สุเลสุ อสฺซชฺมาโน
 กาฬาคิริ จิปฺมุปาคฺมาสิ"ติ.

ต้นไม้ก็ดี ภูเขาก็ดี ย่อมแหวกช่องหลีก
 ออกไปห่างไกล เช่นกับหนก่อนนั้นแล.
 พระมหาสัตว์ ได้รับความลำบากกาย
 อย่างยิ่ง. ปุณณกัณฺษคิดว่า "เราจักทำ
 เธอให้เป็นจุณฺวิจุณฺไป ในกองลมบัดนี้"
 แล้วข้ามเข้าไปในกองลม. ปุณณกัณฺษ
 เหลียวกลับดูด้วยคิดว่า "เธอตายแล้ว
 หรือยังไม่ตาย" เห็นหน้าพระมหาสัตว์
 เบิกบานดังดอกปทุมแย้มบาน.

ปุณณกัณฺษนั้น ถูกความโกรธครอบงำ
 ข้ามไปสู่กองลมครั้งที่ ๗. ด้วยอำนาจ
 พระโพธิสัตว์ กองลมได้แยกออกเป็น ๒
 ภาค ให้โอกาสแก่พระโพธิสัตว์. แต่
 ปุณณกัณฺษ ก็ข้ามไปกระทบแม้ที่ลม
 เวรัมภะ. แม้ลมเวรัมภะมีเสียงดังครืน ๆ
 ดุจเสียงฟ้าฟาดตั้งแสนครั้งแหวกช่องเป็น
 ๒ ภาค ได้ให้โอกาสแก่พระโพธิสัตว์.
 ฝ่ายปุณณกัณฺษนั้น เมื่อเห็นพระโพธิสัตว์
 ไม่มีอันตรายด้วยลมเวรัมภะนั้น ได้พา
 เอาวิรุฑฺบัณฑิตไปสู่กาฬาคิริบรรพต.

เพราะเหตุนี้พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
 จึงตรัส(ถึงพระคาถา)ว่า

"พญาม้า (นำวิรุฑฺบัณฑิตไปใน
 อากาศกลางหา) . ไม่กระทบ

ตตถ อสขุขมาโนติ อลคฺคมาโน
อปฺปฏิหณฺณมาโน วิธูรปณฺธิตํ วหนฺโต
กาฬิปปพุตมตฺถกํ อฺปกโต อโหสิ.

เอวํ ปุณฺณกสฺส มหาสตุตฺ
คเหตุวา คตกาเล ปณฺธิตสฺส ปุตฺต-
ทาราทโย ปุณฺณกสฺส วสนฺภูจฺฉานํ
คณฺตุวา มหาสตุตฺ อทิสฺวา จินฺนปาทา
วีย ปติตฺวา อปราปรี ปริวตฺตมานา
มหาสทฺเทน ปริเทวีสุ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต
สตุถา อาท

๑๕๔๓. "อิติสฺสหฺสฺสํ ภริยานํ
ทาสีสตุตฺสตานิ จ
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทํ
ยกฺโข พุราหฺมณฺวณฺเณน
วิธูริ อาทาย คจฺฉติ.

โอโรธา จ กุมารา จ
เวสิยานา จ พุราหฺมณา
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทํ
ยกฺโข พุราหฺมณฺวณฺเณน

กิงไม้หรือภูเขา วิ่งเข้าไปสู่
กาฬิครีบรรพตโดยพลัน".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ไม่
กระทบอยู่ ความว่า ไม่ติดขัด คือไม่
เดือดร้อนอยู่ ได้นำวิธูรบัณฑิตเข้าถึง
ยอดเขากาฬิครีบรรพตแล้ว.

ในเวลาเมื่อปุณณกยักษ์ พา
พระมหาสัตว์ไปอย่างนี้ ปิยชนทั้งหลายมี
บุตรและภรรยาเป็นต้นของวิธูรบัณฑิตไปสู่
ที่พักแห่งปุณณกยักษ์ ไม่เห็นพระมหาสัตว์
จึงล้มลงกลิ้งเกลือกไปมา ประดุจดังมี
เท้าขาดไปฉะนั้น ต่างพากันร้องไห้
คร่ำครวญด้วยเสียงอันดัง. พระศาสดา
เมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัส
(พระคาถา)ว่า

๑๕๔๓. "ภรรยา ๑,๐๐๐ ทาสี ๗๐๐
ประคองแขนร้องไห้คร่ำครวญว่า
ยักษ์จำแลงเพศเป็นพราหมณ์
มาพาเอาวิธูรบัณฑิตไป.

พระสนมกำนัลใน พระราชากุมาร
พ่อค้า ชาวนาและพราหมณ์
ประคองแขนทั้งสอง ร้องไห้
คร่ำครวญว่า ยักษ์จำแลงเพศ

- วิรุรี อาทาย คจฺจติ.
 หตฺถาโรหา อนีกฺกุจฺจา
 รติกา ปตฺติการกา
 พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺหุ
 ยกฺโข พุราหมณฺวณฺเณน
 วิรุรี อาทาย คจฺจติ.
๑๕๔๔. สมากตา ชานปทา
 เนคมา จ สมากตา
 พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺหุ
 ยกฺโข พุราหมณฺวณฺเณน
 วิรุรี อาทาย คจฺจติ.
๑๕๔๕. อิตฺติสฺหสฺสํ ภริยานํ
 ทาสีสฺตฺตฺสฺตานิ จ
 พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺหุ
 ปณฺชิตฺโต โส กุหิ คโต.
- โอโรธา จ กุมารา จ
 เวสียานา จ พุราหมณา
 พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺหุ
 ปณฺชิตฺโต โส กุหิ คโต.
- หตฺถาโรหา อนีกฺกุจฺจา
 รติกา ปตฺติการกา
- เป็นพราหมณ์ มาพาเอา
 วิรุรบัณฑิตไป.
- กองช้าง กองม้า กองรถ
 กองเดินเท้า ต่างประคองแขน
 ทั้งสอง ร้องให้คร่ำครวญว่า
 ยักษ์จำแลงเพศ เป็นพราหมณ์
 มาพาเอาวิรุรบัณฑิตไป.
๑๕๔๔. ชาวชนบท และชาวนิคมนต่างมา
 ประชุมพร้อมกัน ประคองแขน
 ทั้งสองร้องให้คร่ำครวญว่า ยักษ์
 จำแลงเพศเป็นพราหมณ์ มาพา
 เอาวิรุรบัณฑิตไป.
๑๕๔๕. ภรรยา ๑,๐๐๐ และทาสี ๗๐๐
 ต่างประคองแขน ร้องให้คร่ำ-
 ครวญว่า วิรุรบัณฑิตนั้นไปไหน.
- พระสนมกำนัลใน พระราชกุมาร
 พ่อค้า ชาวนาและพราหมณ์
 ประคองแขนทั้งสอง ร้องให้
 คร่ำครวญว่า วิรุรบัณฑิตนั้น
 ไปไหน.
- กองช้าง กองม้า กองรถ
 กองเดินเท้า ต่างประคองแขน

พาทา ปคฺคยฺห ปกุกนฺทํ
ปณฺทิตโต โส กุหิ คโต.

๑๕๔๖. สماعيل ชานปทา
เนคมา จ สมาคตา
พาทา ปคฺคยฺห ปกุกนฺทํ
ปณฺทิตโต โส กุหิ คโต”ติ.

มหาสตุตี คเหตุวา อากาเสน
คจฺจนฺตํ ทิสฺวา จ สุตฺวา จ เอวมฺปิ
กนฺทิตฺวา เต สพฺเพปิ สกฺลนคฺรวาสีหิ
สทฺธิ กนฺทนฺตา ราชนทวาริ อคฺมฺส.
ราชา มหนฺตํ ปรีเทวนสทฺทํ สุตฺวา
สีหปณฺชริ วิวริตฺวา “กสมฺมา ปรีเทวธา”ติ
ปฺจุฉิ. อถสฺส เต “เทว โส กิร
มาณโว น พฺร่าหฺมณเณ ยกฺโข
พฺร่าหฺมณรूपेณ อคฺนฺตฺวา ปณฺทิตํ
อาทาย คโต, เตน วินา อมฺหากํ
ชีวิตํ นตฺถิ. สเจ อิตโต สตฺตเม
ทิวเส ปณฺทิตโต นาคมิสฺสติ, มยฺ
สกฺกฺสเตหิ สกฺกฺสทฺสเสหิ ทารุณิ

ทั้งสอง ร้องให้คร่ำครวญว่า
วิรุณทิตนั้นไปไหน.

๑๕๔๖. ชาวชนบท และชาวนิคมต่างมา
ประชุมพร้อมกัน ประคองแขน
ทั้งสอง ร้องให้คร่ำครวญว่า
วิรุณทิตนั้นไปไหน”.

ชนเหล่านั้นแม้ทั้งหมด ได้เห็นและ
ได้ยินว่า ปุณณกยักรักษาเอาวิรุณทิต
ไปโดยทางอากาศ คร่ำครวญแล้วแม้
อย่างนั้น และมาคร่ำครวญกับชาวเมือง
ทั้งสิ้นอีก ได้พากันไปสู่ประตูพระราชวัง.
พระราชชาติทรงสดับเสียงร้องให้คร่ำครวญ
อันดัง ก็ทรงเปิดสีหบัญชรทอดพระเนตรดู
ตรัสถามว่า “พวกเจ้าร้องให้ปริเทวนาการ
เพราะเหตุอะไร”. ลำดับนั้น ชาวพระนคร
เหล่านั้น ทูลบอกเนื้อความนี้แก่ท้าวเธอว่า
“ขอเดชะ ได้ทราบมา มาณพนั้นไม่ใช่
พราหมณ์ เป็นยักษ์จำแลงเพศเป็น
พราหมณ์ มาพาเอาท่านวิรุณทิตไป
เข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เว้นจากท่าน
วิรุณทิตเสียชีวิตจะไม่มี. ถ้าว่าท่าน
วิรุณทิตจักไม่กลับมาในวันที่ ๗ แต่
วันนี้ไปไซ้ พวกข้าพระองค์จักเอา
เกวียนร้อยเล่มพันเล่มไปขนพินมา (จัก
ก่อให้เป็นกองไฟลุกรุ่งโรจน์แล้ว) เข้าไป

สงกขุติตวา สพเพ อคฺคิ ปวิสิสุสามา"ติ
อิมมตฺถํ อารโจะนฺตา อิมํ คาถมาหํสุ

๑๕๔๗. "สเจ โส สตุตฺตเตน
ปณฺทิตโต นาคมิสุสฺสติ
สพเพ อคฺคิ ปวิสุสาม
นตฺถตฺถโก ชีวิตฺเตน โน"ติ.

สมุมาสมุพฺพุทฺธปรินิพฺพานกาเลปิ
"มยํ อคฺคิ ปวิสิตฺวา มริสุสามา"ติ
วตฺตารโ นนาหฺสิ อโห สุวสิตํ
มหาสตุตฺเตน นคฺครมหีติ.^๑ ราชา เตสํ
กถํ สุตฺวา "ตฺตเมห มา จินฺตยิตฺถ,
มา โสจิตฺถ, มา ปริเทวิตฺถ, มรฺุรกโก
ปณฺทิตโต มาณวํ ธมฺมกถาย ปโลภตฺวา
อตฺตโน ปาเทสุ ปาเตตฺวา น
จิรสฺเสว อมฺหากํ อสุสุมฺขานิ หาเสนฺโต
อาคมิสุสฺสติ, มา โสจยิตฺถา"ติ วตฺวา
คาถมาห

สูกองไฟทั้งหมด" ดังนี้ ได้กราบทูล
คาถานี้ว่า

๑๕๔๗. "ถ้าท่านวิรุทธบัณฑิตนั้น จักไม่มา
โดย ๗ ราตรีไซ้ร้ ข้าพระพุทธเจ้า
ทั้งหลาย จักเข้าไปสู่อองไฟ
ทั้งหมด ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
หามีความต้องการ ด้วยการ
เป็นอยู่ไม่".

แม้ในกาลเป็นที่ปรินิพพาน แห่ง
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า มนุษย์ทั้งหลาย
ผู้จะพูดว่า "พวกเราจักเข้าไปสู่อองไฟ
ตายเสีย" ดังนี้ไม่ได้มีแล้ว. (เหมือน
ครั้งเสวยพระชาติเป็นวิรุทธบัณฑิต) เหตุนั้น
ผู้มีปัญญาพึงเข้าใจว่า โอพระมหาสัตว์
อยู่สบายดีในพระนคร. พระราชาทรง
สดับถ้อยคำของชนเหล่านั้น จึงตรัสว่า
"พวกเจ้าอย่าวิตกไปเลย อย่าเศร้าโศก
ปริเทวนาการไปนักเลย วิรุทธบัณฑิตเป็นผู้
แสดงธรรมอันไพเราะ จะประเล้าประโลม
มาณพด้วยธรรมกถา ให้หมอบลงแทบเท้า
ของตนต่อกาลไม่นานนัก ก็จักมาเช็ดหน้า
อันเต็มด้วยน้ำตา ของพวกเราให้เบิกบาน
พวกเจ้าอย่าเศร้าสร้อยไปเลย" ได้ตรัส
พระคาถาว่า

^๑ ฉ. ม. อโห สุภาสิตํ มหาสตุตเต นาคเรหีติ.

๑๕๔๘. “ปณฺฑิตโต จ วียตฺโต จ
 วิภาวี จ วิจฺกฺขโณ
 ชิปปิ โมเจติ อตฺตานํ
 มา ภายิตฺถาคมิสฺสตี”ติ.

ตตฺถ **วียตฺโตติ** เวยฺยตฺติยา
 วิจาร์ณปญฺญา ย สมนฺนาคโต.

วิภาวีติ อตฺถานตฺถํ การณาการณํ
 วิภาเวตฺวา ทสฺเสตฺวา กเถตุํ สมตฺถโ.

วิจฺกฺขโณติ ตํชณฺเวย จานุปรตฺติ-
 การณวิชานนปญฺญา ยตฺโต.

มา ภายิตฺถาติ มา ภายิตฺถ, ชิปปิ
 อตฺตานํ โมเจตฺวา อาคมิสฺสตีติ
 อสฺสาเสสิ.

๑๕๔๘. “วิธูรบฺณทิต เป็นผู้ฉลาดเฉียบ-
 แหล่ม ยังประโยชน์และมีใช้
 ประโยชน์ให้แจ่มชัด มีปัญญา
 เป็นเครื่องพิจารณา คงจะเปลื้อง
 ตนได้โดยพลัน ท่านทั้งหลาย
 อย่างกลัวไปเลย วิธูรบฺณทิต
 ปลดเปลื้องตนแล้ว จักรีบกลับ
 มา”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **เป็นผู้
 เฉียบแหล่ม** ได้แก่ เป็นผู้ประกอบด้วย
 ปัญญาเครื่องพิจารณาอันเฉียบแหล่ม.

คำว่า **ยังประโยชน์และมีใช้ประโยชน์
 ให้แจ่มชัด** ได้แก่ เป็นผู้สามารถ เพื่อ
 จะกล่าวชี้แจง แสดงประโยชน์และมีใช้
 ประโยชน์ เหตุและมีใช้เหตุให้ชัดแจ้ง.

คำว่า **มีปัญญาเครื่องพิจารณา** ความว่า
 ผู้ประกอบด้วยปัญญาเครื่องรู้แจ้งสถานที่
 การอุบัติขึ้น และเหตุการณ์ในขณะนั้น
 ที่เดียว.

คำว่า **ท่านทั้งหลายอย่างกลัว** พระราชา
 ตรัสปลอบมหาชนให้เบาใจว่า ท่าน
 ทั้งหลายอย่างกลัวเลย วิธูรบฺณทิตจัก
 ปลดเปลื้องตนกลับมาได้โดยพลัน.

นาคราปี "ปณฺธิโต รณฺญา
สทฺธิ กเถตฺวา คโต ภวิสฺสตี"ติ
อสุสาลํ ปฏิลภิสฺสูติ.

อนฺตรเปยฺยาลํ นิฏฺฐิตํ.

ฝ่ายชาวพระนคร กลับได้ความ
สบายใจว่า "ท่านวิธรรบัตินี้จักทูลบอก
พระราชานี้แล้วจึงไป" ดังนี้.

อนฺตรเปยฺยาล จป.

สาธฺนรณฺมกณฺท

ปฺนณฺโกปี มหาสตุตฺ กาทฺพิริ-
มตฺถเก จเปตฺวา "อิมสฺมี ชีวมาเน
มยฺหํ วุฑฺฒิ นาม นตฺถิ, อิมํ
มาเรตฺวา หทยมฺลํ คเหตุวา นาคภวนํ
เนตฺวา วิมลาย ทตฺวา อีรณฺทตี
คเหตุวา เทวโลกํ คมิสฺสามิ"ติ จินฺตฺสิ.
ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาน

๑๕๔๙. "โส ตตฺถ คนฺตฺวาน วิจินฺตยฺนฺโต
อุจฺจวจา เจตฺนกา ภวนฺติ
นยิมสฺส ชีเวน มมตฺถิ กิณฺจ
หนตฺวานิมํ หทยํ อานยิสฺสนฺ"ติ.

สาธฺนรณฺมกณฺท

ฝ่ายปณณกยักรัษ วางพระมหาสัตรี
ไว้บนยอดกาฬศิรีบรรพตแล้ว คิดว่า
"เมื่อบัณฑิตนี้มีชีวิตอยู่ ชื่อว่าความเจริญ
ของเราจะไม่มี เราจักยังบัณฑิตนี้ให้ตาย
แล้วถือเอาเนื้อหทัย นำไปสู่ นาคพิภพ
ถวายแก่พระนางวิมลแล้ว รับเอานาง
อีรณทตีไปสู่ เทวโลก". พระศาสดาเมื่อ
จะทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัส
(พระคาถา)ว่า

๑๕๔๙. "ปฺนณฺกยักรัษํ นํ ปกาฬศิรี
บรรพตํ นํ คิดว่า ความคิด
ย่อมเป็นความคิดสูง ๆ และต่ำ ๆ
ความเป็นอยู่ของวิธรรบัตินี้หา
ประโยชน์อะไร ๆ แก่เราไม่ เรา
จักฆ่าวิธรรบัตินี้เสีย นำเอา
แต่ดวงหทัยไป".

ตตถ สโตติ โส ปุณณโก. ตตถ
 คนุตวานาติ คนุตวา ตตถ กภาพาคีริ-
 มตตถเก จิตโต. เจตนาภาติ ขณเ ขณเ
 อุปุปชชมานา เจตนา อจจาปี
 อวจาปี อุปุปชชนติ. จานัง โข ปเนตัง
 วิชชติ, ยเมตสฺส ชีวิตานเจตนาปี
 อุปุปชชเยยยาติ. อิมสฺส ปน ชีเวเน ตหี
 นาคภวเน มม อุปุปมตตกมุปี กิณฺจ
 กิจฺจํ นตฺถิ, อีเรวิมํ หนุตวาน อสฺส
 ททยํ อานยิสฺสामीติ สนนฺนิฏฺฐานมกาสิตี
 อตฺถโถ.

ตโต ปุณณโก จินฺตเตสิ "ยณฺฐุนาหัง
 อิมํ สหตฺถเนน อมาเรตฺวา เภรวรูป-
 ทสฺสเนน ชีวิตกฺขยํ ปาเปยฺยนฺ"ติ. โส
 เภรวยกฺขรูปํ นิรมิตฺวา ตชฺเชนฺโต
 อาคนุตฺวา ตมฺปาเตตฺวา ปาทะ
 คเหตุวา ทนฺตฺนตฺเร กตฺวา ชาทิตฺถกาโม
 วีย อโหสิ. เอวํ สนนฺเตปี มหาสตฺตสฺส
 โลมหังสนมตฺตมฺปิ นโหสิ. ตโต
 สีนฺรุเปเน จ มตฺตมฺมหาหตฺถิรฺุเปเน จ
 อาคนุตฺวา ทาจาหิ เจว ทนฺเตหิ จ
 โอวิชฺฐมิตฺถกาโม วีย หนุตฺวา ตถาปี
 อภายนฺตสฺส เอกโทณิกนาวูปฺปมาณัง

บรรพตคำเหล่านั้น คำว่า นั้น
 ได้แก่ปุณณกยักษนั้น คำว่า ไปกภาพาคีริ
 บรรพตนั้น ได้แก่ ไปยืนอยู่บนยอด
 กภาพาคีริบรรพตนั้น คำว่า ความคิด
 ความว่า ได้ทำการลงความเห็น ว่า ความคิด
 ที่เกิดขึ้นในขณะ ๆ ย่อมเกิดสูงบ้าง
 ต่ำบ้าง ข้อที่แม้ความคิด อันเป็นเหตุให้
 ชีวิตแก่วิธรรบัตินั้น พึงเกิดขึ้นแก่เรา,
 เป็นฐานะที่มีอยู่. อธิบายว่า แต่ว่ากิจ
 อะไร ๆ แม้มีประมาณน้อย ย่อมไม่มีแก่
 เราในภาพแห่งนาคนั้น เพราะความเป็นอยู่
 แห่งวิธรรบัตินี้ เราจักฆ่าวิธรรบัตินี้
 ที่ยอดกภาพาคีริบรรพตนั้นนั่นแล แล้วนำ
 เอาดวงหทัยของเธอไป.

ลำดับนั้น ปุณณกยักษคิด
 "โอหนอ เราไม่พึงฆ่าวิธรรบัตินี้ให้
 ตายด้วยมือของตน ให้ถึงความสิ้นชีวิต
 ด้วยการเห็นรูปอันน่ากลัว". เธอจึง
 เนรมิตเป็นรูปยักษน่ากลัว มาคุกคาม
 พระมหาสัตว์ ผลักพระมหาสัตว์ให้ล้มลง
 จับเท้าทั้งสองวางไว้ในระหว่างฟันได้เป็น
 เหมือนจะเคี้ยวกิน. แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น
 ความกลัว เพียงสักว่าขนพองสยองเกล้า
 ก็ไม่มีแก่พระมหาสัตว์. ถัดจากนั้น
 ปุณณกยักษ ได้เนรมิตมาด้วยรูปเป็น
 พญาไกรสรราชสีห์บ้าง เป็นช้างตัวใหญ่

มหนักต์ สปุปนงณัน นิมมิตวา
 อสฺสสนฺโต อากนฺตวา สกลสิริวิ
 เวเจตฺวา มตฺถเก ฆณฺเฑ ธาเรสิ. ตสฺส
 สารชฺชนฺมตฺตมฺปิ นานโหสิ.

อถ นํ ปพฺพตมตฺถเก จเปตฺวา
 “ปาเตตฺวา จุณฺณวิจฺจุนฺณํ กริสฺสามิ”ติ
 มหาวาตํ สมนฺวจาเปสิ. โส ตสฺส
 เกสคฺคมตฺตมฺปิ น จาเลสิ. อถ นํ
 ตตฺถเว ปพฺพตมตฺถเก จเปตฺวา หตฺถิ
 วีย ชชฺชฐีรูกุขํ ปพฺพตํ อปรอปริ
 จาเลสิ, ตถापि นํ จิตฺตฺตฺตฺตมฺปิ
 เกสคฺคมตฺตมฺปิ จาเลตฺตํ นาสกฺขิ.

ตโต “สทฺทสนฺตาสเนนสฺส หทยฆาลนํ
 กตฺวา มาเรสฺสามิ”ติ อนฺโตปพฺพตํ
 ปวิสิตฺวา ปจฺวิญฺจ นภญฺจ เอกนินฺนาทํ
 กโรนฺโต มหานาทํ นทิ, เอวมฺปิสฺส
 สารชฺชนฺมตฺตมฺปิ นานโหสิ. ชานาติ หิ

ตกมันบ้าง วังมาตุจจะทิมแทงด้วยเขี้ยว
 และงา เมื่อพระมหาสัตว์มิได้สะดุ้งกลัว
 ด้วยอาการแม้อย่างนั้น ก็เนรมิตเป็น
 งูใหญ่ประมาณเท่าเรือโกลงลำหนึ่ง เลื้อย
 มาพันสัตว์ร่างกายทั้งสิ้นของพระมหาสัตว์
 แล้วแผ่พังพานไว้บนกระหม่อม. แม้เหตุ
 ทำความกลัวสัปดาห์ความสยของชนไม่ได้มี
 แล้วแก่พระมหาสัตว์นั้น.

ลำดับนั้น ปุณณกษัตริย์จึงวางพระ-
 มหาสัตว์นั้นไว้บนยอดบรรพต แล้วจึง
 บันดาลให้พายุใหญ่พัดมาด้วยหมายใจว่า
 “จักทำให้พระมหาสัตว์ ตกกลงเป็นจุณ
 วิจุณไป”. พายุใหญ่นั้นหาพัดแม้สักว่า
 ปลายเส้นผมของท่านให้ไหวได้ไม่. ถัด
 จากนั้น ปุณณกษัตริย์จึงวางพระมหาสัตว์
 นั้นไว้บนยอดบรรพตนั้นแหละ แล้วเขย่า
 บรรพตให้ไหวไปมาดุจข้างเขย่าต้นเป้ง
 ฉะนั้น, แม้ถึงอย่างนั้น ปุณณกษัตริย์ก็ไม่
 สามารถจะให้พระมหาสัตว์เคลื่อนจาก
 ที่ยืนได้แม้เพียงประมาณปลายเส้นผม.

ขณะนั้น ปุณณกษัตริย์จึงซ้ำแรก
 เข้าไปภายในบรรพต ร้องขึ้นด้วยเสียง
 อันทันดัง กระทำแผ่นดินและนภากาศให้มี
 เสียงกึกก้อง สนั่นหวั่นไหวเป็นเสียง
 เดียวกัน ด้วยหมายใจว่า “เราจักซ้ำแหละ

มหาสตุโต “ยกุขสีหหตฺถินาคราชนเวเสน
 อาคโตปิ วาตวุฏฺฐิปปุพฺพตจลนํ
 การโกปิ อนฺโตปพฺพตํ ปวิสิตฺวา นาทํ
 วิสขฺเชนฺโตปิ มาณโวเยว, น อญฺโอบ”ติ.

ตโต ยกฺโข จินฺตฺสสิ “นาคํ อิมํ
 พาหิรฺอุปฺกุกเมหิ มาเรตุํ สกฺโกมิ,
 สหตฺถเนว นํ มาเรสุสามิ”ติ. โส
 มหาสตุตํ ปพฺพตมฺหุณฺนิ จเปตฺวา
 ปพฺพตปาทํ คนฺตฺวา มณิกฺขนฺธ
 ปณฺทูกมฺพลฺลสุตฺตํ ปเวเสนฺโต วิย
 นทฺนฺโต อนฺโตปพฺพเตน อุกฺคนฺตฺวา
 มหาสตุตํ ทพฺหํ คเหตุวํ ปวิเวเตตฺวา
 อโธสิริ กตฺวา อนาลมฺเพ อากาเส
 วิสขฺเชสิ. เตน วุตฺตํ.

๑๕๕๐. “โส ตตฺถ คนฺตฺวา ปพฺพตมฺนฺตรสฺมึ
 อนฺโต ปวิสิตฺวาน ปทฺฐจฺจิตฺโต
 อสฺสูตฺสฺมึ ชคฺติปฺปเทเส
 อโธสิริ ธารยิ กาทิยาน”ติ.

ดวงหทัยของมันให้ตาย ด้วยสะดุ้งหวาด-
 เสียวเพราะเสียง”. แม้ทำอย่างนั้น เหตุทำ
 ความกลัว แม้เพียงแต่การสยของชน ก็ไม่มี
 แก่พระมหาสัตว์นั้น. แท้จริง พระมหาสัตว์
 ย่อมทราบว่ “ผู้ที่แปลงเพศมาเป็นยักษ์
 เป็นราชสีห์ เป็นช้าง และเป็นพญานาค
 ก็ดี ทำให้ลมพัดและเขย่าบรรพตก็ดี
 ช้าแรกเข้าไปภายในบรรพต แล้วแปลง
 สีสหน้าทก็ดี คือมาณพนั่นเอง หาใช่
 คนอื่นไม่”.

ลำดับนั้น ปุณณกยักษ์คิดว่า “เราไม่
 สามารถจะยังวิรุธบัณฑิตนี้ให้ตาย ด้วย
 ความพยายามภายนอก เราจักให้
 วิรุธบัณฑิตตายด้วยมือของตนนี้แหละ”.
 มันจึงวางพระมหาสัตว์ไว้ยอดบรรพต
 ลงไปสู่เชิงบรรพตช้าแรกขึ้นไปโดยภายใน
 บรรพต เหมือนบุคคลร้อยด้ายแดงเข้าไป
 ในดวงแก้วมณีฉะนั้น บันลือเสียงอันดัง
 จับพระมหาสัตว์มันกวัดแกว่ง ทำศิระชะ
 ให้ลงเบื้องต่ำแล้วขว้างไปในอากาศซึ่งไม่มี
 ที่เหนี่ยวรั้ง. เพราะเหตุนี้พระโลกนาถ-
 ศาสดา จึงตรัสว่า

๑๕๕๐. “ปุณณกยักษ์นั้น มีจิตประทุษร้าย
 ลงจากยอดเขาไปสู่เชิงเขา วาง
 พระมหาสัตว์ไว้ในระหว่างภูเขา
 ช้าแรกเข้าไปภายในภูเขานั้นจับ

พระมหาสัตว์ เอาศีระชะลง
เบื้องล่าง ขว้างลงไปที่พื้นดิน
ไม่มีอะไรก็คขวาง”.

ตตถ คนตุวาติ ปพพตมตถกา
ปพพตปาทำ คนตุวา ตตถ ปพพตนุตเร
จเปตวา ตสฺส อนฺโต ปวิสิตฺวา
ปพพตมตถเก จิตฺสฺส เหฏฺฐา
ปณฺณายมาโน อสฺมฺเต ภูมิปฺปะเทเส.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ไป
ได้แก่ เมื่อปุณณกยักร์ ลงจากยอดเขา
ไปสู่เชิงเขา วางพระมหาสัตว์ไว้ในระหว่าง
ภูเขา แล้วซ้ำแรกเข้าไปภายในแห่งภูเขา
นั้น ยืนอยู่บนยอดเขา พระมหาสัตว์
ปรากฏอยู่ข้างล่าง ที่แผ่นดินไม่มีอะไร
ก็คขวาง.

ธารยิตฺติ นํ อาทิตฺโตว ธาเรสิ, ตตถ
ปน นํ ชิปิตฺวา ปจฺมํ ปณฺณรส-
โยชนมตฺตํ ภสฺสกาเล ปพพตมฺพุทฺธิ
จิตฺโตว หตฺถํ ปสาเรตฺวา อโรสิริ
ภสฺสนฺตํ ปาเทสุ คเหตฺวา อโรสิริเมว
อุกฺขิปิตฺวา มุขํ โอลิเกนฺโต “อโย น
มรตี”ติ ฅตฺวา ทฺตฺติยมฺปิ ชิปิตฺวา
ตฺสโยชนมตฺตํ ภสฺสกาเล ตเถว
อุกฺขิปิตฺวา มุขํ โอลิเกตฺวา ชีวนฺตเมว
ทิสฺวา จินฺเตสิ “สเจ อิทานิ
สภฺจโยชนมตฺตมฺปิ ภสฺสิตฺวา น
มริสฺสตี, ปาเทสุ นํ คเหตฺวา
ปพพตมฺพุทฺธิ โปเถตฺวา มาเรสุสามิ”ติ.

คำว่า รับไว้ ความว่า รับพระมหาสัตว์
ไว้แต่ต้นเทียว. ก็ปุณณกยักร์ยืนอยู่บน
ยอดภูเขานั้นเอง ขว้างพระมหาสัตว์ลงไป
ที่พื้นดิน ในเวลาพระมหาสัตว์ตกไปไกล
ประมาณ ๑๕ โยชน์ ยืนมือออกไปจับ
พระมหาสัตว์ผู้มีศีระชะห้อยลงตกไปอยู่ที่
เท้าทั้ง ๒ ยกขึ้นให้มีศีระชะลงเบื้องล่าง
มองดูหน้ารู้ว่า “วิรุทธันตฺตินี้ยังไม่ตาย”
จึงขว้างพระมหาสัตว์ไปแม้ครั้งที่ ๒ ใน
เวลาตกไปไกลประมาณ ๓๐ โยชน์ ยก
พระมหาสัตว์ขึ้นเช่นนั้นมองดูหน้า เห็น
มหาสัตว์ยังมีชีวิตอยู่ คิดว่า “หากว่า
คราวนี้เธอตกไปไกลแม้มีประมาณ ๖๐
โยชน์ไม่ตายไซ้ เราจักจับวิรุทธันตฺตินั้น
ที่เท้าทั้ง ๒ ฟาดลงบนยอดภูเขาให้ตาย”.

อถ นํ ตติยมฺปิ ขิปีตฺวา
 สฎฺฐีโยชนญฺจํ ภาสฺสกาเล หตฺถํ
 ปสาเรตฺวา ปาเทสุ นํ คเหตฺวา
 อุกฺขิปี. มหาสตุโตปี จินฺตฺสิ “อัย
 มํ ปจฺมํ ปณฺณรสนโยชนญฺจํ ขิปี.
 ทุตติยมฺปิ ตีสโยชนํ, ตติยมฺปิ สฎฺฐีโยชนํ.
 อิทานิ น มํ ปุณฺ ขิปีสุสฺติ,
 อุกฺขิปนฺโตเยว ปน ปพฺพตมฺทฺธนิ
 ปหริตฺวา มํ มาเรสุสฺติ ยาว มํ
 อุกฺขิปีตฺวา ปพฺพตมฺตฺถเก น ไปเถติ,
 ตาว นํ อโรสิโร โอลมฺพนฺโตว
 มารณการณํ ปุจฺฉิสฺสามี”ติ. โส
 อสมฺภีโต อสนฺตฺสนฺโต ตถา อกาสิ.
 เตน วุตฺตํ

๑๕๕๑. “โส ลมฺพมาโน นรเก ปปาเต
 มหพฺภเย โลมหํเส วิทฺตุคฺคเต
 อสนฺตฺสนฺโต กุรฺณํ กตฺตุเสฎฺฐิ
 อิจฺจพฺุริ ปุณฺณกํ นาม ยกฺขํ

๑๕๕๒. อริยวกาโส อนริยฺรูป
 อสญฺญโต สญฺญตฺสนฺนิกาโส

ลำดับนั้น ปุณณกัษัตรีได้ขว้าง
 พระมหาสัตว์เป็นครั้งที่ ๓ ในเวลาตกไป
 ไกลได้ ๖๐ โยชน์ แล้วยื่นมือออกไป
 จับพระมหาสัตว์ที่เท้าทั้ง ๒ ยกขึ้น.
 ฝ่ายพระมหาสัตว์จึงคิดว่า “มาณพนี้
 ขว้างเราไปครั้งแรกไกลได้ ๑๕ โยชน์,
 แม้ครั้งที่ ๒ ตกไปไกลได้ ๓๐ โยชน์,
 แม้ครั้งที่ ๓ ตกไปไกลได้ ๖๐ โยชน์,
 แต่บัดนี้ มาณพนี้จักไม่ขว้างเราอีก,
 แต่เมื่อเขาจะยกเราจริง ก็จะทำให้เรา
 ยอดบรรพต ชำเราให้ตายโดยแท้,
 ปุณณกัษัตรียกเราขึ้น ยังไม่พาดลงบน
 ยอดเขาเพียงใด เราผู้มีศีระชะห้อยลง
 เบื้องต่ำ จักถามเหตุแห่งความตายกับ
 เขาเพียงนั้น”. พระมหาสัตว์นั้นมิได้สะดุ้ง
 กลัวครั่นคร้าม ได้กระทำอย่างนั้นแล้ว.
 เพราะเหตุนั้นพระศาสดาจึงตรัสว่า

๑๕๕๑. “วิธูรบัณฑิตนั้น ผู้เป็นอำมาตย์
 ประเสริฐสุดของชาวกรุงรัฐ เมื่อ
 ห้อยศีระชะลงในแหวนชั้น เป็น
 ที่น่ากลัว น่าสยดสยอง น่า
 หวาดเสียวมาก ไม่สะดุ้งกลัว
 ได้กล่าวกะปุณณกัษัตรีว่า.

๑๕๕๒. ท่านเป็นผู้มีรูปดังผู้ประเสริฐ แต่
 หาเป็นผู้ประเสริฐไม่ คล้ายเป็น

อจุจาทิต์ กมมัม กโรสิ ลุทท์
ภาเว จ เต กุสลัม นตฺติ กิณฺณิ.

คนสำรวม แต่หาสำรวมไม่
กระทำการอันหยาบช้า ไร้
ประโยชน์ ส่วนกุศลแม้มีน้อยหนึ่ง
ย่อมไม่มีในจิตของท่าน.

๑๕๕๓. ยัม มัม ปปาตสุมิ ปปาตุมิจฺฉสิ
โก นุ ตวตฺถิโก มรณน มยทํ
อมานุสฺสเสว ตวชฺช วนฺณเณ
อาจิกฺข เม ตวํ กตมาสิ เทวตา"ติ.

๑๕๕๓. ท่านปรารถนาจะโยนข้าพเจ้าไถ
ลงในเหว ประโยชน์อะไรด้วย
การตายของข้าพเจ้านั้น จะพึง
มีแก่ท่านหนอ วันนี้ฉิวพรรณ
ของท่านเหมือนของอมนุษย์ ท่าน
จงบอกข้าพเจ้า ท่านเป็นเทวดา
ชื่ออะไร".

ตตฺถ โส ลมฺพมานิโต โส กุณฺณ
กตฺตฺตฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
อริยวาทกาไสติ รุเปณ อริยสทิสฺส
เทวณฺณเณ หุตฺวา จรสิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า วิธู-
บัณฑิตนั้นเมื่อห้อยศีรษะลง ความว่า
วิธูบัณฑิตนั้นผู้เป็นอำมาตย์ประเสริฐสุด
ของชาวกรุงรัฐ ห้อยศีรษะลงในวาระที่ ๓.
คำว่า มีรูปดังผู้ประเสริฐ ความว่า
ท่านเป็นผู้เช่นกับผู้ประเสริฐด้วยรูป คือ
เป็นผู้มีฉิวพรรณดุจเทวดาเที่ยวไปอยู่.

อสนฺนฺนโตติ กายาทิหิ อสนฺนฺนโต
ทฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
อจุจาทิตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
อติอหิตฺ วา. ภาเว จ เตติ ตว
จิตฺเต อปฺปมตฺตกมฺปิ กุสลัม นตฺติ.

คำว่า หาสำรวมไม่ ความว่า เป็นผู้
ไม่สำรวมด้วยทวารมีกายเป็นต้น ชื่อว่า
เป็นผู้ทุศีล. คำว่า ไร้ประโยชน์ ได้แก่
ล่วงเกินประโยชน์ หรือไม่มีประโยชน์
อย่างยิ่ง. คำว่า ในจิตของท่าน ความว่า
กุศลแม้มีประมาณน้อย ย่อมไม่มีในจิต
ของท่าน.

อมาตย์เสว ตวชฺช วณฺโณติ
 อชฺช ตเวทํ การณํ อมาตย์เสว.
 กตมาสิ เทวตาติ ยกฺขานํ อนุตเร
 กตรยฺกฺโข นาม ตฺวนฺติ.

อถ นํ ปุณฺณโก อาห

๑๕๕๔. “ยทิ เต สฺสูเต ปุณฺณโก นาม ยกฺโข
 รณฺโณ กุเวรสฺส หิ โส สชฺพิโป
 ภูมินฺธโร วรฺโณ นาม นาโค
 พุรฺหา สฺจ วณฺณพลฺลุปฺปโน.

๑๕๕๕. ตสฺसानุชํ ธีตริ กามยามิ
 อีรณฺทตี นาม สา นาคกณฺฎา
 ตสฺสา สุมชฺฌาย ปิยาย เหตุ
 ปตารยิ ตฺยหิ วธาย ธีรา”ติ.

ตตฺถ สชฺพิโปติ สชฺชีโว อมจฺใจ.
 พุรฺหาติ อาโรหปรีนาหสมฺปโน.

คำว่า วันนี้ผิวพรรณของท่านเหมือน
 อมนุษย์ ความว่า วันนี้เหตุนี้ของท่าน
 เหมือนของมนุษย์. คำว่า ท่านเป็น
 เทวดาชื่ออะไร ความว่า ท่านชื่อว่า
 ยักข์อะไร ในระหว่างบรรดายักษ์.

ลำดับนั้น ปุณณกยักษ์กล่าวกับ
 วิรุบบันทิตนั้นว่า

๑๕๕๔. “ถ้าข้าพเจ้าเป็นยักษ์ ชื่อปุณณกะ
 เป็นอำมาตย์ของท้าวกุเวร ท่าน
 คงได้ฟังมาแล้ว พญานาคใหญ่
 นามว่าวรุณ ผู้ครอบครอง
 นาคพิภพ มีรูปงามสะอาด
 สมบูรณ์ด้วยผิวพรรณ และ
 กำลัง.

๑๕๕๕. ข้าพเจ้ารักใคร่อยากได้นางนาค
 กัญญา นามว่าอิรันทตี ธีตา
 สุตท้องของพญานาคนั้น ดูกร
 ท่านผู้เป็นนักปราชญ์ เพราะเหตุ
 แห่งนางอิรันทตี ผู้มีเอวอันงาม
 น่ารักนั้น ข้าพเจ้าจึงตกลงใจ
 จะฆ่าท่าน”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เป็น
 อำมาตย์ ความว่า ข้าพเจ้าเป็นอำมาตย์
 อยู่ร่วม(ท้าวกุเวร). คำว่า ใหญ่ ได้แก่
 ผู้สมบูรณ์ด้วยความยาวใหญ่.

สุจิตติ อัญญาปิตกาทญจนรูปสทิสโส.
 วรรณพฤษุปนุโนติ สรวิรวณณณ ๑
 กายพเลน ๑ อูปคโต. ตสฺสานุชนุติ
 ตสฺส อนุชาตํ อิตริ. ปตารยิโนติ
 จิตฺตํ ปวตฺเตสึ, สนุณฺนิฏฺจานํ อกาสิโนติ
 อตฺถเ.

ตี สุตฺวา มหาสตุโต "อัย โลก
 ทุคฺคหิตน นสฺสติ, นาคมาณวิกม-
 ปตฺถนตสฺส มม มรณน กิ ปโยชนํ,
 ตตฺตโต นํ ชานิสฺสามิ"ติ จินฺเตตฺวา
 คาถมาห

๑๕๕๖. "มา เหว เต ยกฺข อโหสิ โมโห
 นฺญา พหุ ทุคฺคหิตน โลกา
 กิโนเต สุมชฺฌาย ปิยาย กิจฺจ
 มรณน เม อิงฺฆ สฺโณมิ สพฺพน"ติ.

คำว่า มีรูปงามสะอาด ความว่า เช่นกับ
 รูปทองอันตั้งขึ้นแล้ว. คำว่า สมบูรณ์
 ด้วยผิวพรรณและกำลัง ได้แก่ ข้าพเจ้า
 ถึงแล้วด้วยผิวพรรณแห่งสรีระและด้วย
 กำลังแห่งกาย. คำว่า ธิดาสุดท้องของ
 พญานาค ได้แก่ ธิดาซึ่งเกิดตามหลัง
 แห่งพญานาคนั้น. คำว่า ตกลงใจ ได้แก่
 ข้าพเจ้ายังจิตให้เป็นไปแล้ว, อธิบายว่า
 ข้าพเจ้าได้ทำการตกลงใจแล้ว.

ครั้งพระมหาสัตว์สดับคำนั้นแล้ว
 จึงพูดว่า "โลกนี้จักฉิบหายเพราะการ
 ถือผิด เมื่อปุณณกยักร์ ต้องการนางนาค
 มาณวิกา จะประโยชน์อะไรด้วยการฆ่า
 เราเล่า เราจักรู้เหตุนี้โดยถ่องแท้ก่อน"
 จึงกล่าวคาถาว่า

๑๕๕๖. "ดูกรยักร์ ท่านอย่าได้ลุ่มหลง
 นักเลย สัตว์โลกเป็นอันมาก
 ฉิบหายแล้ว เพราะการถือผิด
 เพราะเหตุไร ท่านจึงทำความ
 รักใคร่ในนางอิรันทตี ผู้มีเอว
 อันทามนารัก ท่านจะประโยชน์
 อะไร ด้วยความตายของข้าพเจ้า
 เชิญเถิด ข้าพเจ้าจะฟังเหตุ
 ทั้งปวง".

อถสฺส ปุณฺณโก อัจฺจขนฺโต
อาห

๑๕๕๗. “มหานุกาวสฺส มโหฺรคสฺส
ธิตฺตกาโม ภาตฺติโกโตหฺมสฺสมิ
ตี ยาจมานํ สฺสโร อโวจ
ยถา มมณฺเณสฺส สุกาณนีตี

๑๕๕๘. ทชฺเชมุ โข เต สุตนุํ สฺเนตฺตี
สฺวิมุหิตํ จนฺทนลิตฺตคตฺตี
สเจ ตฺวํ หทยํ ปณฺทิตสฺส
ธมฺเมเน ลทฺธา อิตฺมาหเรสิ.

เตเน วิตฺเตเน กุมาริ ลพฺภา
นาณฺณํ ฐนํ อุตฺตริ ปตฺถยาม.

๑๕๕๙. เอวํ น มุโพฺหสฺสมิ สฺโณหิ กตฺเต
น จาปี เม ทฺคฺคหิตฺตติ กิณฺจ
หทยเณ เต ธมฺมลทฺเธเน นาคา
อิรฺนุหตี นาคกณฺณํ ททฺนฺติ.

ลำดับนั้น ปุณณกยักษ์เมื่อจะบอก
แก่พระมหาสัตว์นั้น จึงกล่าวว่

๑๕๕๗. “ข้าพเจ้า ปรรณนาธิดาของพญา
วรุณนาคราชผู้มีอำนาจมากเป็น
ผู้รับอาสาญาติ (ของนางอิรันทตี
มา) เพราะญาติเหล่านั้น ได้สำคัญ
ข้าพเจ้าว่า ถูกความรักครอบงำ
โดยส่วนเดียว ฉะนั้น พญาวรุณ-
นาคราชพ่อตาได้ตรัสกะข้าพเจ้า
ผู้ทูลขอนางอิรันทตีนั้นว่า

๑๕๕๘. เราทั้งหลายพึงให้ธิดาของเราผู้มี
ร่างกายอันสวย มีเนตรอันงาม
น่าพิศวงมีตัวลุปได้ด้วยจุนจันท์
ถ้าท่านได้ดวงหทัยของวิรุบบันทิต
นำมาในนาคพิภพนี้โดยธรรม.

เพราะความดีความชอบนี้ ท่าน
ก็จะได้ธิดาของเรา เราทั้งหลาย
มิได้ปรรณนาทรัพย์อื่น ยิ่งไป
กว่านั้น.

๑๕๕๙. ดูกรท่านอำมาตย์ ข้าพเจ้าไม่
ได้เป็นคนหลง ท่านจงฟังอย่างนี้
อนึ่ง สิ่งที่อยู่ผิดอะไร ๆ มิได้มี
แก่ข้าพเจ้าเลย เพราะดวงหทัย
ของท่าน ข้าพเจ้าได้ไปโดยชอบ
ธรรม ทำวรุณนาคราชและ

พระนางวิมลมา จะประทานนาง
อิรันทตีนาคักัญญาแก่ข้าพเจ้า.

๑๕๖๐. ตสฺมา อหิ ตฺยหิ วธาย ยุตฺโต
เอวํ มมตฺโต มรณน ตฺยหิ
อิธฺว ตํ นรเก ปาตยิตฺวา
หนุตฺวาน ตํ ทพฺย อานยิสฺสนฺ"ติ.

๑๕๖๐. เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงพยายาม
จะฆ่าท่าน ประโยชน์ด้วยการ
ตายของท่าน มีแก่ข้าพเจ้า
ข้าพเจ้าจะผลักท่าน ให้ตกลงใน
เหวนี้ ฆ่าเสียแล้วจักนำดวงหทัย
ไป".

ตตฺถ ธีตฺกาโมติ ธีตรํ กาเมมิ
ปตฺถेमิ, ธีตฺ อตฺถาย วิจรามิ.
ฅาติภโตหฺมสมฺมิตฺติ ตสฺสา ฅาติภติโก
นาม อหิ อมฺหิ. ตนฺติ ตํ นาคกณฺเฑ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เป็นผู้
ใคร่ได้ธิดา ความว่า ข้าพเจ้าปรารถนา
คือต้องการธิดา, ข้าพเจ้าย่อมเที่ยวไป
เพื่อประโยชน์แก่ธิดา (ของท่าน). คำว่า
ข้าพเจ้าเป็นผู้รับอาสาญาติ ความว่า
ข้าพเจ้าเป็นผู้ซึ่งรับจ้างญาติของนาง
อิรันทตีนาคักัญญามา. คำว่า นางอิรันทตี
นั้น ได้แก่ นางนาคักัญญานั้น.

ยาจมานนฺติ ยาจนฺตํ มํ. ยถา
มฺนฺติ ยสฺมา มํ. สุกามนีตฺนฺติ สฺกุจฺ
เอกํเสน กาเมน นีโตติ สุกามนีตํ.
อญฺเฬิสฺสูติ ชานิสฺสุ. ตสฺมา มม สสฺสุโร
ทชฺชฺเชมฺ ไซ เตติอาทิมาห.

คำว่า ขออยู่ ได้แก่ กับเราผู้ขออยู่.
คำว่า เพราะญาติสำคัญข้าพเจ้า
ความว่า เพราะญาติทั้งหลายสำคัญ
ข้าพเจ้า. คำว่า ถูกความรักครอบงำ
ความว่า ข้าพเจ้าถูกความรักใคร่นำไป
แล้วด้วยดี โดยส่วนเดียว, เพราะฉะนั้น
ข้าพเจ้าจึงเชื่อว่า(สุกามนีต) ถูกความรักใคร่
นำไปดีแล้ว. คำว่า ได้สำคัญว่า ความว่า
ญาติทั้งหลายรู้แล้ว. เพราะเหตุนี้

ตตถ ทชฺเชมุติ ทเทยยาม. สุตฺตุนฺติ
 สุนฺทรสรีริ. อิธมาหเรสีติ อิธ
 อาหเรยยาสิ.

ตสฺส ตํ กถํ สุตฺวา มหาสตุโต
 จินฺตลสิ “วิมลาย มม ททเยน กิจจํ
 นตฺถิ, วรฺเณน ธมฺมกถํ สุตฺวา มณินา
 มํ ปุเชตฺวา ตตฺถ คเตน นาคฺราเชน
 มม ธมฺมกถิกภาโว วณฺณิตो ภวิสฺสติ,
 ตโต วิมลาย มม ธมฺมกถาย โทหโพ
 อุปฺปนฺโน ภวิสฺสติ, วรฺเณน ทุคฺคหิตํ
 คเหตุวา ปุณฺณโก อาณตฺโต ภวิสฺสติ,
 สุวายํ อตฺตนา ทุคฺคหิตেন มํ มาเรตุ
 เอวรूपิ ทุกฺขํ ปาเปสิ, มม ปณฺชิตภาโว
 จานุปฺปตฺติการณวินฺทนสมตฺถตา อิมสฺมึ
 มํ มาเรนฺเต กิ ภวิสฺสติ, หนฺทาทํ
 นํ มาณวํ สลฺยภาเปสฺสามิ”ติ. “มาณว
 อหิ สาธฺนธมฺมํ นาม ชานามิ,
 ยาวาหิ น มรามิ, ตาว มํ

พญาวรฺณนาคราช พ้อตาของข้าพเจ้า จึง
 กล่าวคำเป็นต้นว่า จะฟังให้แก่ท่านแล.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ทชฺเชมุ คือ
 จะฟังให้(แก่ท่าน). คำว่า มีร่างกายสวย
 ได้แก่ มีร่างกายงดงาม. คำว่า ฟังนำมา
 นาคพิภพนี้ ความว่า ท่านฟังนำ(ดวงหทัย
 ของวิธูรบัตต) มายังนาคพิภพนี้.

พระมหาสัตว์สดับถ้อยคำนั้นของ
 ปุณฺณกยฺกษฺณํ คิดว่า “พระนางวิมล
 ไม่มีกิจด้วยหทัยของเรา, แต่พญาวรฺณ-
 นาคราชฟังธรรมกถาของเรา(เกิดความ
 เลื่อมใส) เอาแก้วมณีบูชาเรากลับไป
 นาคพิภพแล้ว จักพรรณนาความที่เรา
 เป็นธรรมกถิก แก่พระนางเป็นแน่แต่นั้น
 ความแพ้อัจฉกเกิดมีแก่พระนางวิมล
 ด้วยธรรมกถาของเรา ปุณฺณกยฺกษฺณํ จัก
 เป็นผู้รับพระบัญชา อันพญานาคราช
 ผู้ถือผิดทรงใช้มา, ปุณฺณกยฺกษฺณํ นั้น
 ยังเราให้ถึงทุกข์เห็นปานนี้ เพื่อฆ่าเรา
 ตามบัญชาอันตนรับแล้ว ภาวะที่เราเป็น
 บัตต เป็นความสามารถจะค้นพบเหตุ
 ที่ตั้งและที่เกิดแห่งสิ่งทั้งหมดได้ เมื่อ
 ปุณฺณกยฺกษฺณํ ยังเราให้ตาย เราจักทำ
 อะไรได้ เอาเถิด เราจักเตือนมาณพนั้น
 ให้เรารู้สึกตัว”. พระมหาสัตว์จึงกล่าว

ปพฺพตมฺหุทฺธิ นิสีทาเปตฺวา สาธุรรมมํ
สุณ, ปจฺฉา ยํ อิจฺฉสิ, ตํ
กเรยฺยาสี”ติ วตฺวา “สาธุรรมมํ
วณฺณนฺโต ชีวิตํ ออาหาราเปยฺยนุ”ติ.

โส อโรสิโร โอลมฺพนฺโต
คาถมาห

๑๕๖๑. “ชิปฺปี มมํ อุตฺตร กาทิยาน
หทยเณ เม ยทิ เต อตฺถิ กิจจํ
เย เกจิเม สาธุ นรสุส ธมฺมา
สพฺเพว เต ปาตุกโรมิ อชฺชา”ติ.

ตํ สุตฺวา ปุณฺณโก “อโย กิร
ปณฺชิตฺเตน เทวมนุสฺसानํ อกฺกิตฺตปฺพโ
ธมฺโม ภวิสฺสติ, หนฺนทาหํ ชิปฺปเมว
นํ อุตฺตริตฺวา สาธุรรมมํ โสสุสामी”ติ
จินฺเตตฺวา มหาสตุตํ อุกฺขิปิตฺวา
ปพฺพตมฺหุทฺธิ นิสีทาเปสิ. ตมตฺถํ
ปกาสเนนฺโต สตฺถา อาก

๑๕๖๒. “โส ปุณฺณโก กุรุณํ กตฺตฺตฺสเมจฺจ
นคฺมฺหุทฺธิ ชิปฺปี ปติฏฺฐเปตฺวา

ตอไปว่า “ดูกรรมาณพ ข้าพเจ้ายอม
ทราบสาธุรรมม ข้าพเจ้ายังไม่ตาย
ตราบใด ท่านจงให้ข้าพเจ้านั่งบนยอด
บรรพตแล้ว จงตั้งใจฟังสาธุรรมม
ตราบนั้น ฟังทำกิจที่ท่านปรารถนาจะ
ทำในภายหลัง” ดังนี้ จึงคิดว่า “เราเมื่อ
พรรณนาสาธุรรมม จะฟังให้นำชีวิต
คืนมา”.

พระมหาสัตว์นั้น มีศรัทธาห้อยลง
เบื้องต่ำ จึงกล่าวคาถาว่า

๑๕๖๑. “ท่านจงยกข้าพเจ้าวางลงโดยเร็ว
เถิด ถ้าท่านมีกิจที่จะต้องทำ
ด้วยหทัยของข้าพเจ้า ข้าพเจ้า
จะกระทำสาธุรรมมทั้งปวงให้
ปรากฏแก่ท่านในวันนี้”.

ปุณณกยักษ์ได้สดับค่านั้นจึงดำริว่า
“ได้ยินว่าธรรมนี้จักเป็นธรรมอันบัณฑิต
ไม่เคยแสดงแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
เอาเถิดเราจักรีบยกบัณฑิตขึ้นวางลง(ยอด
บรรพต) ฟังสาธุรรมมก่อน” จึงยก
พระมหาสัตว์ให้นั่งบนยอดบรรพตแล้ว.
พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศข้อความ
นั้น จึงตรัส (พระคาถา)ว่า

๑๕๖๒. “ปุณณกยักษ์นั้น รีบวางวิรุ-
บัณฑิต อ้ามาตย์ผู้ประเสริฐ

อสุตตมาสินี สเมกฺขิยาน
ปริปุจฺฉิ กตตารมโนมปญฺญํ.

๑๕๖๓. สมุทฺธิโต เมสิ ตูวํ ปปาตา
หทยเณ เต อชฺช มมตฺถิ กิจฺจํ
เย เกจิเม สาธุ นรสฺส ธมฺมา
สพฺเพว เม ปาตุกโรหิ อชฺชา"ติ.

ตตฺถ อสุตฺตญฺติ ลทฺธสฺสาสํ
หุตฺวา. สเมกฺขิยานาติ ทิสฺวา. สาธุ
นรสฺส ธมฺมาติ นรสฺส สาธุ ธมฺมา,
สุนฺทรธมฺมา.

มหาสตุโต อาห

๑๕๖๔. "สมุทฺธิโต ตฺยสฺมิ อหํ ปปาตา
หทยเณ เม ยทิ เต อตฺถิ กิจฺจํ
เย เกจิเม สาธุ นรสฺส ธมฺมา
สพฺเพว เต ปาตุกโรหิ อชฺชา"ติ.

ตตฺถ สมุทฺธิโต ตฺยสฺมีติ ตยา
สมุทฺธิโต อหํ อสฺมิ.

ที่สุดของชาวกรุงรัฐ ลงบนยอด
บรรพต เห็นวิธูรบัณฑิต ผู้มี
ปัญญาไม่ทราบดีความสบายใจ
นั่งอยู่จึงถามว่า.

๑๕๖๓. ท่าน อันข้าพเจ้ายกขึ้นจากเหว
แล้ว วันนี้ข้าพเจ้ามีกิจที่จะต้อง
ทำ ด้วยหทัยของท่าน ท่านจง
กระทำสาธุกรรมทั้งหมด ให้
ปรากฏแก่ข้าพเจ้าในวันนี้".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ได้ความ
สบายใจ ได้แก่ ได้ความอบอุ่น. คำว่า
เห็น ได้แก่ แลเห็น. คำว่า สาธุกรรม
ได้แก่ ธรรมอันดีของนรชน คือธรรม
อันงาม.

พระมหาสัตว์กล่าวว่า

๑๕๖๔. "ข้าพเจ้า อันท่านยกขึ้นจากเหว
ถ้าท่านมีกิจที่จะต้องทำ ด้วยหทัย
ของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะแสดง
สาธุกรรมทั้งหมด ให้ปรากฏ
แก่ท่านในวันนี้ด้วย".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ข้าพเจ้า
อันท่านยกขึ้นแล้ว ความว่า ข้าพเจ้า
เป็นผู้อันท่านยกขึ้นแล้ว (จากเหว).

อถ นํ มหาสตุโต "กิลิฏจสรีโรมฺหิ
 นุหายามิ ตาวา"ติ อห. ยกฺโข
 "สาธฺ"ติ นุหาโนทกํ อหริตฺวา
 นุหานกาเล มหาสตุตฺตสฺส ทิปฺพทฺตฺส-
 ทิปฺพคณฺฐมาลาทีนํ ทตฺวา อลงฺกต-
 ปฏฺยิตฺตกาเล ทิปฺพโกชนํ อทาสิ.
 มหาสตุโต ภูตฺตโกชนํ กาฬาคิริมตฺถกํ
 อลงฺการาเปตฺวา อาสนํ ปญฺญาเปตฺวา
 อลงฺกตาสเน นิสฺสีทิตฺวา พุทฺธลีสฺสลา
 สาธฺนรรหมํ เทเสนฺโต คาถมาห

๑๕๖๕. "ยาตานุยายี จ ภวาทิ มาณว
 อลฺลญฺจ ปาณํ ปริวชฺชยสฺส
 มา จสฺส มิตฺเตสฺส กทาจิ ทฺพทฺธิ
 มา จ วสํ อสตีนํ นิคฺจฺเช"ติ.

ตตฺถ อลฺลญฺจ ปาณํ ปริวชฺชยสฺส
 อลฺลํ ตินฺตํ ปาณํ มา ทฺหิ มา
 ฌาปยิ.

ยกฺโข สงฺฆิตฺเตน กตฺเต จตฺตาโร
 สาธฺนรรหมเม พุชฺฌิตฺตุํ อสกฺโกนฺโต

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์พูดกับ
 ปุณณกยักร์ว่า "ข้าพเจ้าเป็นผู้มีร่างกาย
 อันเศร้าหมอง จะขออาบน้ำชำระร่างกาย
 เสียก่อน". ปุณณกยักร์รับคำว่า "ดีละ"
 ไปนำน้ำอาบมาให้ เวลาพระมหาสัตว์
 อาบเสร็จ ได้ให้ผ้าทิพย์ของหอมและ
 ดอกไม้ทิพย์แก่พระมหาสัตว์ ได้ให้
 โภชนาหารทิพย์ ในเวลาพระมหาสัตว์
 ตกแต่งแล้ว. พระมหาสัตว์บริโภค
 โภชนาหารเสร็จแล้ว ให้ประดับยอด
 กาศีรีบรรพตและให้ปลาดอสนะ จึง
 นั่งบนอาสนะที่ปุณณกยักร์ประดับแล้ว
 เมื่อจะแสดงสาธฺนธรรม ด้วยพุทธลีลา
 จึงกล่าวคาถาว่า

๑๕๖๕. "ดูกรมาณพ ท่านจงเดินไปตาม
 ทางที่ท่านเดินไปแล้ว ๑ จงอย่า
 เผลอฝ่ามืออันชุ่ม ๑ อย่าได้
 ประทุษร้ายในหมู่มิตร ในกาล
 ไหน ๆ ๑ อย่าตกอยู่ในอำนาจ
 ของพวกหญิงชั่ว ๑".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ท่านอย่า
 เผลอฝ่ามืออันชุ่ม ความว่า ท่านอย่าเผลอ
 เองหรือให้เผลอฝ่ามืออันชุ่ม คืออันเปี้ยก.

ปุณณกยักร์ ไม่อาจรู้สาธฺนธรรม
 ๔ ข้อ ที่พระมหาสัตว์กล่าวโดยย่อ จึง

วิตุถาเรน ปุจฺฉิ.

๑๕๖๖. “กถิ นุ ยาคิ อญฺายี โหติ
อสุลฺลญฺจ ปาณิ ทฺหเต กถิ โส
อสตี จ กา โก ปน มิตฺตทฺพฺโก
อกุขาหิ เม ปุจฺฉิตฺโต เอตมฺตฺถนุ”ติ.

มหาสตุตฺโตปิสุส กเถสิ

๑๕๖๗. อสตุตฺตํ^๑ โนปิจ ทิฏฺฐปฺพพฺพิ
โย อาสเนนาปิ นิมนฺตเยยฺย
ตสุเสว อตฺถํ ปุริโส กเรยฺย
ยาดานุญายีติ ตมาหุ ปณฺชิตฺตา.

๑๕๖๘. ยสุเสกรตฺติมฺปิ สมเร วเสยฺย
ยตฺถนฺนปานิ ปุริโส ลภถ
น ตสุส ปาปี มนสาปี เจตเย
อสุลฺลญฺจ ปาณิ ทฺหเต มิตฺตทฺพฺโก.

ถามโดยพิสดารว่า

๑๕๖๖. “บุคคลชื่อว่าเป็นผู้เดินไปตามทาง
ที่ท่านเดินไปแล้วอย่างไร บุคคล
ชื่อว่า เฝ้าฝามีอันชุ่มอย่างไร
บุคคลเช่นไร ชื่อว่าประทุษร้าย
มิตร หญิงเช่นไรชื่อว่าหญิงชั่ว
ท่านอันข้าพเจ้าถามแล้ว ขอจง
บอกเนื้อความนั้นแก่ข้าพเจ้า”.

พระมหาสัตรุ์ จึงกล่าวแก่ปณฺณก-
ยักรัษณ์นั้นว่า

๑๕๖๗. “บุคคลใด พึ่งเชื่อเชิญคนที่ไม่
คุ้นเคยกัน ไม่เคยพบเห็นกันแม้
ด้วยอาสนะ บุรุษพึงทำประโยชน์
แก่บุคคลนั้นโดยแท้ บัณฑิต
ทั้งหลาย กล่าวกะบุรุษนั้นว่า
ผู้เดินไปตามทางที่ท่านเดินแล้ว.

๑๕๖๘. บุคคลพึงอยู่ในเรือนของผู้ใด แม้
คั้นเดียว ได้ข้าวและน้ำในเรือน
ใด ไม่ควรคิดร้ายแก่ผู้นั้นใน
เรือนนั้นแม้ด้วยใจ ผู้คิดร้ายต่อ
บุคคลเช่นนั้น ชื่อว่าเฝ้าฝามีอัน
ชุ่มและชื่อว่าประทุษร้ายมิตร.

^๑ อสนนฺตฺตฺติมฺปิ ปาโจ.

๑๕๖๙. ยสุส รุกขสุส ฉายาย
 นิสีเทยย สเยยย วา
 น ตสุส สาขั ภาณเชยย
 มิตตทพุโก หิ ปาปโก.

๑๕๗๐. ปุณณมปิ เจมัม ปจวี ฐเนน
 ทชฺชิตฺติยา ปุริโส สมมตาย
 ลทฺธา ขณั อติมณฺเษย ตมปิ
 ตาสั วสั อสตีนั น คจฺเจ.

๑๕๗๑. เอวัม โข ยาทัม อญฺายี โหติ
 อลฺลญฺจ ปาณิ ทฺหเต ปุเนวัม
 อสตี จ สา โส ปน มิตตทพุโก
 โส ฐมฺมิโก โหหิ ชฺหสุสฺส อฐมฺมนุ"ติ.

ตตฺถ อสฺตถตฺนุติ เอกาหัม
 ทวิหฺมปิ เอกโต อวฺภูจฺปพฺพัม. โย
 อาสเนนาปีติ โย เอวรूपิ อาสน-
 มตฺเตนาปี นิมนฺเตยฺย, ปเคว
 อญฺนปานาทีหิ. ตสฺเสวาติ ตสฺส เอว
 ปุพฺพทการิสฺส อตฺถัม ปุริโส กโรเตว.

๑๕๖๙. บุคคลนั่งหรือนอน ที่ร่มเงาของ
 ต้นไม้ใด ไม่ควรหักรานกิ่งของ
 ต้นไม้นั้น เพราะผู้ประทุษร้ายมิตร
 เป็นคนชั่วช้า.

๑๕๗๐. ชายพึงให้ปฐพีนี้ อันบริบูรณ์ด้วย
 ทรัพย์แก่หญิงที่ตนยกย่องอย่างดี
 หญิงนั้น ได้โอกาสแล้วพึงดูหมิ่น
 ชายนั้นได้ บุคคลไม่ควรตกอยู่ใน
 ในอำนาจของหญิงเหล่านั้น ผู้
 ชื่อว่าหญิงชั่ว.

๑๕๗๑. บุคคลชื่อว่า เดินไปตามทาง
 ที่ท่านเดินแล้วอย่างนี้ ชื่อว่า เมา
 ฝามี้ออันชุ่มอย่างนี้ หญิงดังที่
 กล่าวมาแล้วนั้น ชื่อว่า หญิงชั่ว
 และคนดังกล่าวมาแล้วนั้น ชื่อว่า
 เป็นผู้ประทุษร้ายมิตร ท่านจง
 ตั้งอยู่ในธรรม ละอธรรมความชั่ว
 เสีย".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ไม่คุ้มกัน
 ความว่า บุคคลไม่เคยอยู่ร่วมกัน แม้สิ้น
 วันหนึ่งสองวัน. คำว่า บุคคลใดพึง
 เชื่อเชิญแม้ด้วยอาสนะ ความว่า
 บุคคลใด พึงเชื่อเชิญคนผู้เห็นปานนั้น
 ด้วยสถานที่แม้เพียงอาสนะ, จะป่วย
 กล่าวไปไยถึงเชื่อเชิญด้วยโภชนาหาร มี

ยาดานุยายีติ ปุพฺพการีนา ยาดสฺส
มคฺคสฺส อนุยายี, ปจฺมํ กโรนฺโต
หิ ยายี นาม, ปจฺฉา กโรนฺโต ปน
อนุยายี นามาติ เอวํ ปณฺทิตา
กถนฺติ. อयํ เทวราช ปจฺโม
สาธุนรรธมฺโม.

อลฺลนฺจ ปาณินฺติ ทฺรุมกํ อตฺตโน
ภฺยชนฺตตฺถเมว ทหนฺโต หิ มิตฺตทฺพฺภี
นาม โหติ. อิติ อลฺลนฺตตฺถสฺส อชฺฌมาปณฺ
นาม อयํ ทฺติโย สาธุนรรธมฺโม.

น ตสฺสชาติ ตสฺส สาขี วา
ปตฺตํ วา องฺกูรี วา น ภินฺนุเทยฺย.
กึการณา ? มิตฺตทฺพฺภี หิ ปาปโก.
อิติ ปริภุตฺตจฺฉายสฺส อเจตนสฺส
รฺกฺขสฺสาปิ ปาปํ กโรนฺโต มิตฺตทฺพฺภี
นาม โหติ, กิมงฺคํ ปน มนุสฺสภฺตสฺส.
เอวํ มิตฺเตสฺส อทฺพฺภานํ นาม อยํ
ตฺติโย สาธุนรรธมฺโม.

ข้าวและน้ำเป็นต้นแล้ว. คำว่า **แก่บุคคล**
นั้นโดยแท้ ความว่า บุรุษควรทำประโยชน์
แก่บุคคลนั้นทีเดียว คือแก่คนผู้ทำ
อุปการะก่อน.

คำว่า **ผู้เดินไปตามทางที่ท่านเดินแล้ว**
ความว่า ผู้เดินไปตามทางที่ท่านผู้ทำก่อน
เดินไปแล้ว, เพราะบุคคลเมื่อทำก่อน
ชื่อว่า ผู้เดินไป ส่วนบุคคลกระทำอยู่ใน
ภายหลัง ชื่อว่าผู้เดินตาม เพราะเหตุนี้
บัณฑิตทั้งหลายจึงกล่าวอย่างนี้. ดูกร
เทวราช นี่เป็นสาธุนรรธมข้อที่ ๑.

คำว่า **ฝ่ามืออันชุ่ม** ความว่า เพราะ
บุคคลเฝ้ามือสำหรับบริโภคอาหารของตน
ให้เร่าร้อน ย่อมเป็นผู้ชื่อว่าประทุษร้าย
มิตร. ชื่อว่าการเฝ้ามืออันชุ่ม นี่เป็น
สาธุนรรธมข้อที่ ๒ ด้วยประการฉะนี้.

คำว่า **ไม่หักราน (กิ่ง) ต้นไม้**นั้น ความว่า
บุคคลไม่ควรทำลายกิ่ง ใบและหน่อของ
ต้นไม้. ถามว่า เพราะเหตุไร ? แก้วว่า
เพราะบุคคลประทุษร้ายมิตรเป็นคน
ชั่วช้า. บุคคลเมื่อกระทำร้าย แม้ต้นไม้
ไม่มีจิตใจ ที่ตนได้อาศัยร่มเงา ย่อมชื่อว่า
เป็นผู้ ประทุษร้ายมิตรด้วยประการฉะนี้,
ก็จะกล่าวไปทำไมถึงบุคคลผู้ประทุษร้ายมิตร
จะไม่ทำอันตรายแก่มนุษย์แล้ว. ชื่อว่า

ทชฺชิตฺตยาติ ทเทยฺย อิตฺตยา.
 สมฺมตยาติ อหเมวสุสาปิโย, น อญฺโณ,
 มมญฺเอยว สา อิตฺถิ อิจฺจตีติ เอวํ
 สุญฺจฺจ สมฺมตยา. **ลทฺธา ขณฺนุติ**
 อติจารสุส โยกาสิ ลภิตฺวา.

อสนฺตฺนฺนุติ อสทฺธมฺเมเน สมนฺนาคตานํ
 อิตฺถินํ, อิติ มาตุคามํ นิสฺสยา
 ปาปสุส อกรณํ นาม อัยํ จตฺตฺโต
 สาธุธรรมฺโม. **โส ธมฺมิโก โหตีติ**
 โส ตฺวํ เทวราช อิเมหิ จตฺุหิ
 สาธุธรรมฺเมหิ ยุตฺโต ธมฺมิโก โหตีติ.

เอวํ มหาสत्ตฺโต ยกฺขสุส จตฺตาโร
 สาธุธรรมฺเม พุทฺธลีลา ย กเถสิ.

สาธุธรรมฺมกณฺท์ นิฏฺจิตฺ.

การไม่ประทุษร้ายในมิตรทั้งหลายเช่นนั้น
 นี้ เป็นสาธุธรรมข้อที่ ๓.

คำว่า **พึงให้แก่หญิง** ความว่า สามี
 พึงให้(แผ่นดินอันบริบูรณ์ด้วยทรัพย์) แก่
 หญิง. คำว่า **อันตนยกย่อง** ความว่า
 อันตนยกย่องด้วยดีอย่างนี้ว่า เราเท่านั้น
 เป็นที่รักของหญิงนั้น คนอื่นหาเป็นที่รักไม่
 หญิงนั้นย่อมปรารถนาเราเท่านั้น. คำว่า
ได้โอกาส ความว่า ได้โอกาสแห่งการ
 ประพฤติล่วง.

คำว่า **หญิงชั่วทั้งหลาย** ได้แก่ หญิง
 ผู้ประกอบด้วยอสังฺกธรรม. ชื่อว่าการไม่
 กระทำบาปเพราะอาศัยมาตุคาม นี้เป็น
 สาธุธรรมข้อที่ ๔ ด้วยประการฉะนี้.
 คำว่า **ท่านนั้นจึงเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม**
 ความว่า ดูกรเทวราช ท่านผู้นั้นจึงประกอบ
 ด้วยสาธุธรรม ๔ เหล่านี้ เป็นผู้ตั้งอยู่
 ในธรรมเถิด.

พระมหาสัตว์ได้แสดงสาธุธรรม
 ๔ แก่ปณฺณกยักรษ์ ด้วยพุทธลีลาด้วย
 ประการฉะนี้.

สาธุธรรมกัณท์ จบ.

กาฬาคิริกณฺท

เต สุนฺนุโตเยว ปุณฺณโก สลฺลกุเขสิ
 “จตุสฺส จาเนสฺส ปณฺทิตโต อตฺตโน
 ซีวิตเมว ยาจติ, อยฺ โข ปน มยฺหิ
 ปุพฺเพ อสนฺนตสฺสเสว สกฺกาสมกาสิ,
 อหฺมสฺส นิเวสเน ตีหิ มหฺนตฺติ ยสฺสิ
 อญฺฆวนฺโต วสฺสิ, อหฺนฺจ อิมิ
 ปาปกมฺมํ กโรนฺโต มาตุคามํ นิสฺสาย
 กโรมิ, สพฺพถาปี อหฺเมว มิตฺตทุพฺภี
 สเจ ปณฺทิตํ อปรชฺฉิสฺสสามิ, น
 สาธุธรรมเม วตฺติสฺสสามิ นาม, ก็
 เม นาคมาณวิกาย, อินฺทปตฺตวาสิํ
 อสฺสุมฺขานิ หสาเปนฺโต อิมิ เวเคน
 เนตฺวา ฐมฺมสฺสภายิ อิตาเรสฺสสามิ”ติ
 จินฺเตตฺวา อาห

๑๕๗๒. “อวสฺสิ อหิ ตฺยฺหิ ตีหิ อคาเร
 อญฺเณน ปาเนน อฺปญฺจิตฺตสฺมิ
 มิตฺโต มมาสิ วิสขุชามหิ ตํ
 กามิ ฆริ อุตฺตมปญฺญ คจฺฉ.

กาฬาคิริกณฺท

ปุณฺณกยฺกษฺ เมื่อฟังสาธุธรรม
 ๔ ประการนั้นแล้ว จึงกำหนดคิดว่า
 “บัณฑิตย่อมขอชีวิตตนเองในที่ ๔ สถานที่
 ก็แลบัณฑิตนี้ ได้ทำสักการะแก่เราผู้ไม่
 คู้กันเฝ้าในปางก่อนทีเดียว เราเสวยยศใหญ่
 สิ้น ๓ วันอยู่ในนิเวศน์ของบัณฑิตนั้น.
 ก็เราเมื่อทำกรรมชั่วช้านี้ไป เพราะอาศัย
 มาตุคามจึงทำ ถ้าเราจักประทุษร้ายต่อ
 บัณฑิตไซ้เรานั้นแลชื่อว่าประทุษร้าย
 มิตร แม้ในที่ทุกสถานจักชื่อว่าประทุติ
 สาธุธรรมหามีได้ จะประโยชน์อะไร
 ด้วยนางนาคมาณวิกาสำหรับเรา เรา
 จักเช็ดหน้าอันเต็มด้วยน้ำตาของชนชาว
 อินทปัตตนครให้ขึ้นบาน นำบัณฑิตนี้
 ไปให้ลงที่ธรรมสภาโดยเร็ว”. แล้วกล่าว
 (คาถา)ว่า

๑๕๗๒. “ข้าพเจ้าได้อยู่ในเรือนท่านตลอด
 ๓ วัน ทั้งเป็นผู้อันท่านบำรุงด้วย
 ข้าวและน้ำ ท่านเป็นมิตรของ
 ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าขอปล่อยท่าน
 ดูกรท่านผู้มีปัญญาอันสูงสุด เชิญ
 ท่านกลับไปเรือนตามปรารถนา
 เกิด.

๑๕๗๓. อปี หายตุ นาคกุลสุส อตุโถ
อลมปิ เม นาคกณูณาย เหตุ
โส ตูว์ สเกเนว สุภาสิเตน
มุตโตสิ เม อชช วธาย ปณฺญา"ติ.

๑๕๗๓. ความต้องการของตระกูลพญา-
นาค จะเสื่อมไปก็ตามที่ เหตุที่
จะให้ได้นางนาคกัญญา ข้าพเจ้า
เลิกละ ดูกรท่านผู้มีปัญญา
ท่านเป็นผู้พ้นแล้ว จากการฆ่า
ของข้าพเจ้าในวันนี้ เพราะคำ
สุภาสิตของตนนั้นแล".

ตตถ อฺปฏฺจิตฺตสมฺมิตฺติ ตยา
อฺปฏฺจิตฺโต อสมฺมิตฺติ วิสขุขามหํ ตนฺนติ
วิสขุเขมิ อหํ ตํ. กามนฺนติ เอกํเสน.
วธายาติ วธโต. ปณฺญาติ ปณฺญวณฺต.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า อฺปฏ-
จิตฺตสมฺมิตฺติ ความว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้พ้นท่าน
ได้บารุงแล้ว. คำว่า วิสขุขามหํ ตํ
ความว่า ข้าพเจ้าขอปล่อยท่าน. คำว่า
ตามปรารถนา ความว่า โดยส่วนเดียว.
คำว่า วธาย ความว่า จากการฆ่า.
คำว่า ปณฺญ ความว่า ดูกรผู้มีปัญญา.

อถ นํ มหาสตุโต "มาณว มา
ดาว มํ อตุตโน ฆริ เปสยิ,
นาคภวนเมว มํ เนหิ"ติ วทนฺโต
คาถมาห

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์กล่าวกับ
ปุณณกยักร์ว่า "ดูกรมาณพ ท่านอย่า
ส่งข้าพเจ้าไปสู่เรือนของตนก่อนเลย จง
นำข้าพเจ้าไปสู่ภพนาคนั้นเถิด" ได้กล่าว
คาถาว่า

๑๕๗๔. "หนุท ตูว์ ยกฺข มมมปิ เนหิ
สสุริ เต อตุถํ มยิ จรสฺสุ
อหมปิ นาคาธิปตีวิมานํ
ทกฺเขมิ นาคสุส อทิกฺกุจฺบุพฺพนุ"ติ.

๑๕๗๔. "ดูกรปุณณกยักร์ เชิญท่านนำ
ข้าพเจ้า ไปยังสำนักพ่อตาของ
ท่าน จงประพฤติประโยชน์ใน
ข้าพเจ้า แม้ข้าพเจ้าก็อยากเห็น
ท้าววรรณอธิบดีของนาค และ
วิมานของท้าวเธอ ซึ่งข้าพเจ้า
ไม่เคยเห็น".

ตตถ หนุทาติ อุปสคคตเถ นิปาโต.
สสุริ เต อตุถิ มยิ จรสสุติ ตว
สสุรสสุ สนุติกั อตุถิ มยิ จร
มา นาสยิ. นาคาธิปตีวิมานนุติ
นาคาธิปติญจ วิมานญจสุส อทิฏฐปุพพิ
ปสุเสยยิ.

ปุณณโก อาน

๑๕๗๕. ยิ เว นรสสุ อหิตาย อสุส
น ตั ปญโธ อรหติ ทสฺสนาย
อถ เกน วณฺเณน อมิตฺตคามิ
ตุวมิจฺฉสิ อุตฺตมปญฺเณ คนฺตฺนุ"ติ.

ตตถ อมิตฺตคามนุติ อมิตฺตสุส
วสนฺนุจันนิ, อมิตฺตสมาคมนุติ อตุถโธ.

อถ นั มหาสตุโต อาน

๑๕๗๖. อทุธา ปชานามิ อหฺมปิ เอตํ
น ตั ปญโธ อรหติ ทสฺสนาย

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า หนุท
เป็นนิบาตลงในอรรถแห่งอุปสรรค. คำว่า
จงนำข้าพเจ้าไปยังสำนักพ่อตาของท่าน
จงประพฤติประโยชน์ในข้าพเจ้า ความว่า
ท่านจงนำข้าพเจ้า ไปสู่สำนักแห่งพ่อตา
ของท่าน จงประพฤติประโยชน์ในข้าพเจ้า
อย่าให้ฉิบหาย. คำว่า ผู้เป็นอธิบดีแห่ง
นาคและวิมานของท้าวเธอ ความว่า
ข้าพเจ้าอยากเห็นท้าววรุณนาคราชา ผู้
เป็นใหญ่แห่งนาคและวิมานของท้าวเธอ
ซึ่งข้าพเจ้าไม่เคยเห็น.

ปุณณกยักรัษกักล่าววว่า

๑๕๗๕. "คนมีปัญญา ไม่ควรจะดูสิ่งที่ไม่
เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล แก่
นรชนนั้นเลย ดูกรท่านผู้มีปัญญา
อันสูงสุด เออ ก็เพราะเหตุอะไร
หนอ ท่านจึงปรารถนาจะไปยัง
บ้านของศัตรูเล่า".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า บ้านของ
ศัตรู ความว่า ที่เป็นที่อยู่ของศัตรู.
อธิบายว่า สماعคมกับศัตรู.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์จึงกล่าววว่า

๑๕๗๖. "แม้ข้าพเจ้า ก็รู้ชัดซึ่งสิ่งที่ไม่เป็น
ไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลนั้นแน่แท้

ปาปญจ เม นตฺถิ กตฺ กุหิณฺจ
ตสฺมา น สงฺเก มรณาคมายา”ติ.

ผู้มีปัญญา ไม่ควรเห็นสิ่งที่ไม่
เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลนั้น
แต่ข้าพเจ้าไม่มีความชั่วที่ทำได้
ในที่ไหน ๆ เลย เพราะฉะนั้น
ข้าพเจ้าจึงไม่รังเกียจต่อความ
ตาย อันจะมาถึงตน”.

ตตฺถ มรณาคมายาติ มรณสฺส
อาคมาย.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ต่อ
ความตายอันจะมาถึง ความว่า (เพราะ
เหตุนั้นข้าพเจ้าจึงไม่รังเกียจ)ต่อความ
ตาย อันจะมาถึงตน.

อปีจ โข เทวราช ตวํ มยา
ตาทิโส กกุขโล ธมฺมกถาย ปโลเมตฺวา
มฺทุกฺโต, อิทาเนว มํ “อลฺลํ เม
นาคมาณวิกาย, อตฺตโน สมฺริ ยาหิ”ติ
วเทสิ, นาคราชสฺส มฺทุกฺรณํ มม
ภาโร, เนหิเยว มํ ตตฺถาติ.

ดูกรเทวราช อีกประการหนึ่ง
ท่านเป็นผู้หยาบช้ากล้าแข็ง ถึงเช่นนั้น
ข้าพเจ้ายังประเล้าประโลมด้วยธรรมกถา
ทำให้อ่อนโยนได้ ท่านพูดกับข้าพเจ้า
เดี๋ยวนี้เองว่า “พอกันทีด้วยนาค
มาณวิกาสำหรับเรา ท่านจงกลับไปสู่
เรือนของตน”. การทำพญานาคให้อ่อนโยน
เป็นหน้าที่ของข้าพเจ้า ท่าน
จงนำข้าพเจ้าไปในนาคพิภพนั้น.

ติ สุตฺวา ปุณฺณกโก ตสฺส วจัน
“สาธฺ”ติ สมฺปญฺจิฉิตฺวา อาห

ปุณณกยักรัษ ได้สดับคำนั้นแล้ว
รับคำของพระมหาสัตว์นั้นว่า “ดีละ”
กล่าวว่า

๑๕๗๗. “หนท จ จานํ อตุลानุภาวํ
มยา สห ทกุขสิ เอหิ กตฺเต

๑๕๗๗. “ดูกรบัณฑิต เชิญเถิด ท่านกับ
ข้าพเจ้ามา ไปดูพิภพของพญา-

ยตุถิจุจติ นจจุคิเตหิ นาโค
ราชา ยถา เวสฺสวณฺโณ นิพิณฺณํ.

นาคราชซึ่งมีอำนาจภาพ หน้าที่
เปรียบมิได้ เป็นที่อยู่ซึ่งเป็นที่
ปรารถนา การพ้อนรำขับร้องของ
พญานาค เหมือนท้าวเวสวัณ
ประทับอยู่ในนิพิณญราชธานี.

๑๕๗๘. ตํ นาคกณฺญา จริตํ คณฺเณ
นิกิพิตํ นิจุจฺมโห จ รตฺตี
ปฺหุตมาลฺยํ พหุ ปุปฺผจฺจนฺนํ
โอมภาสตี วิชฺชुरิวฺนตฺลิกฺเข.

๑๕๗๘. นาคพิภพนั้น เป็นที่เที่ยวเล่น
เป็นหมู่ๆ ของนางนาคกัญญา
เป็นที่อันพวกนาคกัญญา เล่น
ตลอดวันและคืนเป็นนิตย์ มี
พวงดอกไม้เป็นอันมาก ดารดาษ
ด้วยดอกไม้หลายชนิด สว่างไสว
ดังสายฟ้าในอากาศ.

๑๕๗๙. อนนฺเนน ปาเนน อุเปตฺรูปิ
นจฺเจหิ คิเตหิ จ วาทีเตหิ
ปริปุริ กณฺญาหิ อลงฺกตาหิ
อุปฺโสภตี วตฺถปิลนฺธเนนา”ติ.

๑๕๗๙. บริบูรณ์ด้วยข้าวและน้ำ เพียบ-
พร้อมด้วยการพ้อนรำขับร้องและ
การประค่อมพร้อมมูล ด้วยนาง
นาคกัญญา ที่ประดับประดา
สวยงาม งามสง่าไปด้วยผ้า
นุ่งห่ม และเครื่องประดับ”.

ตตฺถ หนฺท จาติ นิปาตมตฺตเมว.
จानนฺติ นาคราชสฺส วสฺนฺนุจฺจัน.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า หนฺท จ
เป็นเพียงนิบาตเท่านั้น. คำว่า เป็นที่อยู่
ได้แก่ สถานที่อยู่ของพญานาคราช.

นิพิณฺณนฺติ นิพิณฺณํ นาม
ราชธานี. จริตํ คณฺเณนาติ ตํ
นาคกณฺญานํ คณฺเณ จริตํ. นิกิพิตนฺติ

คำว่า นิพิณญะ ความว่า ราชธานีมี
ชื่อวานิพิณญะ. คำว่า เที่ยวเล่นไปเป็น
หมู่ ความว่า นาคพิภพนั้นเป็นที่เที่ยวไป
เป็นหมู่ๆ ของนางนาคกัญญาทั้งหลาย.

นิจุจํ อโห จ รตติญจ นาคกณฺญาหิ
กีพิตานุกีพิตํ.

ตมตถํ ปกาเสนุโต สตุถา อาห

๑๕๘๐. "โส ปุณฺณโก กุรุณํ กตฺตุเสฏฺฐจํ
นิสํทยิ ปจฺจโต อาสนสฺมุมี
อาทาย กตฺตารมโนมปณฺณํ
อุปาคมิ ภวนํ นาคกรณฺโณ.

๑๕๘๑. ปตุวาน จานํ อตุลานุกาวิ
อฏฺฐาสสิ กตฺตา ปจฺจโต ปุณฺณกสฺส
สามคฺคิเปกฺขี ปน นาคราชา
ปุพฺพเพว ชามาตรมชฺฌภาสธา"ติ.

ตตถ โส ปุณฺณโกติ ภิกฺขเว โส
ปุณฺณโก เอวํ นาคภวนํ วนฺณเนตฺวา
ปณฺชิตํ อตฺตโน อาชณฺณํ อาโรเปตฺวา
นาคภวนํ เนสิ.

คำว่า เทียวเล่น ได้แก่ พวกนางนาค
ก็เล่นแล้ว ตามเล่นแล้วตลอดวัน
และคืนเป็นนิตย์.

พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศ
ข้อความนั้น จึงตรัส(พระคาถา)ว่า

๑๕๘๐. "ปุณณกัณฺษณํ เสิญฺญวิธรรบํชิต
ผู้ประเสริฐสุดของชาวกรุงรัฐ นิ่ง
เหนืออาสนะข้างหลัง ได้พา
วิธรรบํชิต ผู้มีปัญญาไม่ทราวม
เข้าไปสู่ภพของพญานาคราช.

๑๕๘๑. วิธรรบํชิต ถึงพิภพของพญา
นาคราช ซึ่งมีอาณาภพหาที่
เปรียบมิได้ ได้ยืนอยู่ข้างหลัง
ของปุณณกัณฺษณํ ฝ่ายพญานาค
ทอดพระเนตรเห็น บุตรเขย
ผู้มีความจงรักภักดี ได้ตรัส
ทักทายปราศรัย บุตรเขยก่อน
ที่เดียว".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ปุณณก-
กัณฺษณํ ความว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย
ปุณณกัณฺษณํ ครั้งพรรณนานาคพิภพ
อย่างนั้นแล้ว จึงยกวิธรรบํชิตขึ้นสู่
ม้าอาชาไนยของตนนำไปยังนาคพิภพ.

ชานนฺติ นาคราชาสุส วสนฺภูจันนี.
 ปจฺจโต ปุณฺณกสุสชาติ ปุณฺณกสุส
 จ กิร เอตทโหสิ "สเจ นาคราชา
 ปณฺชิตํ ทิสฺวา มุทฺทิจิตฺโต ภวิสฺสุติ,
 อิจฺเจตํ กุสลํ, โน เจ, ตสุส ตํ
 อปฺสฺสนุตฺตสุเสว สินฺธวํ อาริเปตฺวา
 อาทาย คมิสฺสามิ"ติ. อถ นํ ปจฺจโต
 จเปสิ. เตน วุตฺตํ "ปจฺจโต
 ปุณฺณกสุสา"ติ.

สามคฺคิเปกฺขีติ สามคฺคิ เปกฺขมาโน.
 สามํ อเปกฺขีติปิ ปาโจ, อตฺตโน
 ชามาตริ ปสฺสิตฺวา ปจฺมตริ สยเมว
 อชฺฌภาสเถติ อตฺถเ.

นาคราชา อาห

๑๕๘๒. "ยํ นุ ตฺวํ อคฺมา มนุสฺสโลกํ
 อณฺเวสมาโน หทยํ ปณฺชิตสุส
 กจฺจि สมิทฺเธน อิทานฺนุปตฺโต
 อาทาย กตฺตารมโนมปญฺณนุ"ติ.

คำว่า ถึงพิภพของพญานาคราชา ได้แก่
 สถานที่อยู่ของพญานาคราชา. คำว่า ข้าง-
 หลังของปุณณกยักร์ ความว่า ได้ยินว่า
 ปุณณกยักร์มีความปริวิตกว่า "ถ้าว่า
 พญานาคราชทอดพระเนตรเห็นวิรูปันชิต
 จักมีพระทัยอ่อนโยน ชื่อนั้นก็เป็นการ
 ดีไป. หากว่าทำวเธอไม่มีพระทัยอ่อนโยน
 เมื่อพระองค์ไม่ทอดพระเนตรเห็นบัณฑิต
 อยู่那儿แหละ เราจักยกเอาเธอขึ้นสู่ม้า
 สิ้นธพพาไปเสีย". ลำดับนั้น ปุณณกยักร์
 ได้วางบัณฑิตไว้ข้างเบื้องหลัง. เพราะเหตุ
 นั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า "เบื้องหลัง
 ของปุณณกยักร์".

คำว่า ทอดพระเนตรเห็นความจงรัก
 ภักดี ความว่า พญานาคราชทอด
 พระเนตรเห็นบุตรเขยผู้มีความจงรักภักดี.
 บาลีว่า สามํ อเปกฺขิ ดังนี้บ้าง,
 อธิบายว่า พญานาคราชทอดพระเนตร
 เห็นบุตรเขยของตน ได้ตรัสทักทาย
 ปราศรัยด้วยตนเองก่อนทีเดียว.

พญานาคราชตรัสว่า

๑๕๘๒. "ท่านได้ไปยังมนุษยโลก เทียว
 แสวงหาดวงหทัยของวิรูปันชิต
 กลับมาถึงนาคพิภพนี้ ด้วย
 ความสำเร็จหรือ หรือว่าท่าน

ได้พาเอาบัณฑิต ผู้มีปัญญาไม่
ทราสมาด้วย”.

ตตถ กจฺจि สมิทฺเธนาติ กจฺจि
เตน มโนเรถน สมิทฺเธน นิปฺพนฺเนน
อิธาคโตสีติ ปุจฺฉิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ด้วย
ความสำเร็จหรือ พญานาคราชตรัส
ถามว่า ท่านเป็นผู้มาแล้วในนาคพิภพนี้
ด้วยความสมหวัง คือความสำเร็จ ได้แก่
ความสำเร็จแล้วนั้นหรือ.

ปุณฺณโก อาห

ปุณฺณกยฺกษฺฑุลว่า

๑๕๘๓. “อโย หิ โส อาคโต ยํ ตฺวมิจฺฉฺสี
ธมฺเมเน ลทฺโธ มม ธมฺมปาโล
ตํ ปสฺสถ สมฺมุขา ภาสฺมานํ
สุโข หเว สปุปริเสหิ สงฺคโม”ติ.

๑๕๘๓. “วิธูรบัณฑิต ผู้ที่พระองค์ทรง
ปรารภนา มาแล้วพระเจ้าข้า
ท่านวิธูรบัณฑิต ผู้รักษาธรรม
ข้าพระพุทธเจ้าได้มาแล้ว โดย
ธรรม เชิญได้ฝ่าละอองธุลีพระ-
บาท ทอดพระเนตรวิธูรบัณฑิต
ผู้จะแสดงธรรมถวาย ด้วยเสียง
อันไพเราะเฉพาะพระพักตร์ ณ
บัดนี้ การสมาคมด้วยสัปบุรุษ
ทั้งหลาย เป็นเหตุนำความสุข
มาให้โดยแท้”.

ตตถ ยํ ตฺวมิจฺฉฺสีติ ยํ ตฺวํ
อิฉฺฉฺสี. “ยํ ตฺวมิจฺฉฺสี”ติปิ ปาโจ.
ภาสฺมานนฺติ ตํ โลกํ ปากฺกํ ธมฺมปาโล
อิทานิ มธฺเรน สเรน ธมฺมํ ภาสฺมานํ

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ท่าน
ย่อมปรารภนาวิธูรบัณฑิตใด ความว่า
ท่านย่อมปรารภนาวิธูรใด. บาลีเป็น “ยํ
ตฺวมิจฺฉฺสี” ดังนี้บ้าง. คำว่า ผู้แสดง
ธรรมถวาย ความว่า เชิญได้ฝ่าละออง
ธุลีพระบาท ทอดพระเนตรวิธูรบัณฑิต

สมมุขาว ปสฺสถ, สปฺปริเสหิ เอกภูจฺจาเน
สมาคโม หิ นาม สุขฺโข โหตีติ.

กาฬาคิริกณฺฑํ นิฏฺฐิตํ.

นาคราชา มหาสตุตฺตี ทิสฺสุวา
คาถมาห

๑๕๘๔. "อทิฏฺฐปุพฺพํ ทิสฺสุวาน
มจฺจุใจ มจฺจุภยภูฏิตโต
พฺยมุหิตโต นากิวาเทสิ
น อิทํ ปณฺณวตามิวา"ติ.

ตตฺถ พฺยมุหิตโต ภูโต. อิทํ
วุตฺตํ โหติ "ปณฺณติต ตฺวํ อทิฏฺฐปุพฺพํ
นาคภวณฺ์ ทิสฺสุวา มรณฺภเยน จ อภูฏิตโต
ภูโต หุตฺวา ยํ มํ นากิวาเทสิ, อิทํ
การณํ ปณฺณวณฺุตานํ น โหตี"ติ.

ผู้รักษาธรรมให้ปรากฏในโลก ผู้จะแสดง
ธรรมถวายด้วยเสียงอันไพเราะ เฉพาะ
พระพักตร์ ณ บัดนี้, ก็ขึ้นชื่อว่า การ
สมาคมในที่เดียวกันด้วยสัปบุรุษทั้งหลาย
ย่อมเป็นเหตุนำความสุขมาให้.

กาฬาคิริกณฺฑํ จป.

พญานาคราชาทอดพระเนตรเห็น
พระมหาสัตว์แล้ว จึงตรัสคาถาว่า

๑๕๘๔. "ท่านเป็นมนุษย์ มาเห็นพิภพของ
นาคซึ่งไม่เคยเห็นแล้ว เป็นผู้ถูก
ภัยคือความตาย คุกคามแล้ว
เป็นผู้กลัว และไม่อภิวัต
อาการเช่นนี้ ดูเหมือนไม่ใช่
อาการของบุคคล ผู้มีปัญญา
เลย".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เป็นผู้
กลัว ได้แก่ กลัวแล้ว. คำนี้ ท่านกล่าว
อธิบายว่า "ดูกรบัณฑิต ท่านเห็นพิภพ
นาคอันตนไม่เคยเห็น เป็นผู้อันภัยคือ
ความตายคุกคามแล้ว จึงกลัว ไม่ถวาย

เอวี่ นาคราชานัน วนุหนัน
 ปจจาสิสมานัน มหาสตุโต "น ตวั
 มยา วนุทิตพุโพ"ติ อวตฺวาว อตฺตโน
 ฅาณตาย อฺพายโกสฺสเลน "อหิ
 วชฺฅปฺปตฺตภาเวน ตัน วนุทามิ"ติ
 วนุโต คาททวยมาห

๑๕๘๕. "น จมฺหิ พฺยมฺหิตฺโต นาค
 น จ มจฺจุภยภฺภูติโต
 น วชฺฅเณ อภิวาทเยย
 วชฺฅมฺ ภา นภิวาทเย.

๑๕๘๖. กถิ นุ อภิวาทเยย
 อภิวาทาปเยถ เว
 ยิ นโร หนตฺตุมิจฺเจย
 ติ กมฺมํ นุปฺปชฺชตี"ติ.

ตสฺสตุโต เนวาทิ นาคราช
 อทิจฺจุพฺพุ นาคภวนัน ทิสฺวา ภิตฺ,
 น มรณภยตชฺชิตฺ, มาทิสฺสฺส หิ
 มรณภยํ นาม นตฺถิ, วชฺฅเณ ปน
 ชเนน วธิตพุโพ ปุคฺคโล อตฺตานัน

บังคมข้าพเจ้าเล่า เหตุเช่นนี้ ไม่ใช่การ
 กระทำของบุคคลผู้มีปัญญาทั้งหลายเลย".

พญานาคหวังการถวายบังคมอย่าง
 นั้น พระมหาสัตว์ไม่ตอบตรง ๆ ว่า
 "ข้าพเจ้าไม่ควรถวายบังคมพระองค์" จึง
 ทูลด้วยความเป็นผู้ฉลาดในอุบายเพราะ
 ความที่แห่งตนมีปรีชาญาณว่า "ข้าพเจ้า
 ไม่ถวายบังคมพระองค์ เพราะข้าพเจ้า
 เป็นผู้ต้องโทษกรรมมา" จึงทูล ๒ คาถาว่า

๑๕๘๕. "ข้าแต่พญานาคราช ข้าพระองค์
 เป็นผู้ไม่กลัว และไม่เป็นผู้อภัย
 คือความตายคุกคาม นักโทษ-
 ประหารไม่พึงกราบไหว้เพชฌฆาต
 หรือเพชฌฆาตก็ไม่พึงให้นักโทษ
 ประหารกราบไหว้.

๑๕๘๖. นรชนพึงปรารถนา เพื่อจะฆ่า
 บุคคลใด พึงอภิวาทบุคคลนั้น
 พึงยังบุคคลนั้นให้อภิวาทอย่างไร
 เล่า กรรมนั้น ย่อมไม่สำเร็จ
 ประโยชน์เลยพระเจ้าข้า".

เนื้อความแห่งคาถานั้นว่า ข้าแต่
 พญานาค ข้าพเจ้ามาเห็นพิภพแห่งนาค
 ที่ตนยังไม่เคยเห็นแล้วไม่กลัว และภัยคือ
 ความตายคุกคามไม่ได้, เพราะขึ้นชื่อว่า
 ภัย คือความตายย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้

๑๕๘๕. น จมฺหิ พฺยมฺหิตฺโต นาค น จ มจฺจุภยภฺภูติโต น วชฺฅเณ อภิวาทเยย วชฺฅมฺ ภา นภิวาทเย.

วธกั ชนั อภิวาเทตฺถ วชฺฌมฺ วธโกปิ
 อภิวาเทตฺถ น ลภติ. ยํ หิ นโร
 หนตุมิจุเฉยฺย ตํ กถํ นุ อภิวาเทยฺย,
 กถํ วา เตน อตฺตานิ อภิวาทาปเยถ
 เว. ตสฺส หิ ตํ กมฺมํ น อุปฺปชฺชติ.
 ตฺวญฺจ กิร มํ มาเรตฺถ อธิ อาณาเปสิ,
 กถํ อหํ ตํ วนฺทามิติ.

ตํ สุตฺวา นาคราชา ตฺมุจฺโ
 มหาสตุตฺสฺส ฤตี กโรนฺโต เทว คาถา
 อภาสิ

๑๕๘๗. “เอวเมตํ ยถา พฺรหฺมิ
 สจฺจํ ภาสสิ ปณฺชิต
 น วชฺโฌ อภิวาเทยฺย
 วชฺฌมฺ วา นภิวาทเย.

๑๕๘๘. กถํ นุ อภิวาเทยฺย
 อภิวาทาปเยถ เว
 ยํ นโร หนตุมิจุเฉยฺย
 ตํ กมฺมํ นุอุปฺปชฺชติ”ติ.

เช่นกับข้าพเจ้า อนึ่ง นักโทษที่ต้องฆ่า
 ไม่ได้เพื่อกราบไหว้เพชฌฆาตผู้จะฆ่าตน
 หรือเพชฌฆาต ย่อมไม่ได้เพื่อจะยังนักโทษ
 ที่ต้องฆ่า ให้กราบไหว้ตน. นรชนจะพึง
 กราบไหว้บุคคลผู้ที่นรชนปรารถนาจะฆ่า
 อย่างไรหนอ หรือว่าผู้ปรารถนาจะฆ่าเขา
 จะพึงยังบุคคลผู้ที่ตนจะฆ่าให้กราบไหว้ตน
 อย่างไรเล่า. เพราะกรรมคือ การกราบไหว้
 นั้นของผู้ถูกฆ่าและการให้กราบไหว้ของผู้
 จะฆ่ามัน ย่อมไม่เกิดขึ้นแก่เขาเลย. ก็ได้
 ทราบแล้วว่า พระองค์จะรับสั่งให้ฆ่า
 ข้าพระองค์ในที่นี่, ข้าพระองค์จะถวาย
 บังคมพระองค์ได้อย่างไร พระเจ้าข้า.

พญานาคราชา ครั้นทรงสดับคำนั้น
 มีพระทัยยินดีแล้ว เมื่อจะทรงทำความชมเชย
 ต่อพระมหาสัตว์ จึงตรัส ๒ พระคาถาว่า

๑๕๘๗. “ดูกรบัณฑิต คำนั้นถูกอย่าง
 ที่ท่านพูด ท่านพูดจริง นักโทษ
 ประหาร ไม่พึงกราบไหว้
 เพชฌฆาต หรือเพชฌฆาตก็ไม่
 พึงให้นักโทษประหารกราบไหว้ตน.

๑๕๘๘. นรชนพึงปรารถนา เพื่อจะฆ่า
 บุคคลใด พึงอภิวาทบุคคลนั้น
 พึงยังบุคคลนั้นให้อภิวาทอย่างไร
 เล่า กรรมนั้น ย่อมไม่สำเร็จ
 ประโยชน์เลย”.

อิทานิ มหาสตุโต นาคธาเซน
สทุธิ ปฏิสนถาริ กโรนุโต อาห

๑๕๘๙. "อสนุสตุตี สสนุสตุตี นุ ตว อิทิ
อิทุธิ ชุตี พลวิริยุปตติ
ปุจฺฉามิ ตํ นาคธาเซตมตฺถํ
กถํ นุ เต ลทุธมิทํ วิมานํ.

๑๕๙๐. อธิจฺจลทุธิ ปริณามชนฺเต
สยํ กตํ อุกาหุ เทเวหิ ทินฺนํ
อกุขาหิ เม นาคธาเซตมตฺถํ
ยเถว เต ลทุธมิทํ วิมานนุ"ติ.

ตตฺถ ตว อิทนฺติ อิทิ ตว
ยสชาติ, วิมานํ วา อสนุสตุตี
สสนุสตุตฺถิสฺสํ, มา โข ยสํ นิสฺสาย
ปาปมกาสิตี อิมินา ปเทน อตฺตโน
ชีวิตํ ยาจติ.

บัดนี้ พระมหาสัตว์ เมื่อจะทำ
ปฏิสันถารกับพญานาคราชจึงทูลว่า

๑๕๘๙. "ข้าแต่พญานาคราช วิมานของ
พระองค์นี้ เป็นของไม่เที่ยง
แต่เป็นเช่นกับของเที่ยง ฤทธิ์
ความรุ่งเรือง พระกำลังกาย
พระวิริยภาพ และการเสด็จ
อุบัติในนาคพิภพ ได้มีแล้วแก่
พระองค์ ข้าแต่พญานาคราช
ข้าพระองค์ ขอทูลถามเนื้อความ
นั้น กับพระองค์ วิมานนี้
พระองค์ได้มาอย่างไรหนอ.

๑๕๙๐. วิมานนี้ พระองค์ได้มาเพราะ
อาศัยอะไร หรือเป็นของเกิดขึ้น
ตามฤดูกาล พระองค์ทรง
ทำเอง หรือเทวดาทิ้งหลายถวายเป็น
แก่พระองค์ ข้าแต่พญานาคราช
ขอพระองค์ ตรัสบอกเนื้อความนี้
แก่ข้าพระองค์ ตามที่พระองค์
ได้วิมานนี้มาเถิด พระเจ้าข้า".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า วิมาน
ของพระองค์นี้ คือวิมานอันเกิดสำหรับ
เกียรติยศของพระองค์นี้ ซึ่งเป็นของไม่
เที่ยง แต่เป็นเช่นกับของเที่ยง, วิธูรบัณฑิต
ย่อมนขอชีวิตของตนด้วยบทนี้ว่า พระองค์

๑๕๘๙. อสนุสตุตี สสนุสตุตี นุ ตว อิทิ
อิทุธิ ชุตี พลวิริยุปตติ
ปุจฺฉามิ ตํ นาคธาเซตมตฺถํ
กถํ นุ เต ลทุธมิทํ วิมานํ.

อิทธิติ นาคิทธิ จ นาคชุตติ จ
 กายพลญจ เจตสิกวิริยญจ นาคภวเน
 อุปปตติ จ ยญจ เต อิทธิ วิมานัน,
 ปุจฉามิ ตัง นาคราช เอตมตถัง, กถัน
 นุ เต อิทธิ สัพพัน ลทุณฺติ.

อธิจฺจลทุณฺติ กิณฺนุ ตยา อิทธิ
 วิมานัน เอวํ สมฺปนฺนํ นาคภวณัน
 อธิจฺจ อการณน ลทุณฺ. อุทาทุ
 อุตฺตปริณามชนฺเต อิทธิ, อุทาทุ สยั
 สหตฺถเนว กตฺ, อุทาทุ เทเวหิ เต
 ทินฺนํ, ยถา อิทธิ ลทุณฺ เอตมตถัง
 เม อกฺขานีติ.

นาคราชา อาห

๑๕๙๑. "นาธิจฺจลทุณฺ น ปริณามชนฺเม
 น สยั กตฺ นานปี เทเวหิ ทินฺนํ
 สเกหิ กมฺเมหิ อปาปเกหิ
 ปุณฺณเวหิ เม ลทุณฺมิตฺ วิมานนฺ"ติ.

อย่าได้ทรงทำความชั่ว เพราะอาศัยยศ
 เลย พระเจ้าข้า.

คำว่า ฤทธิ์ ได้แก่ ฤทธิ์ของพญานาคก็ดี
 รัศมีรุ่งเรืองของพญานาคก็ดี กำลังกาย
 ของพญานาคก็ดี วิริยภาพทางจิตของ
 พญานาคก็ดี การอุบัติขึ้นในภพแห่งนาค
 ก็ดี และวิมานนี้ของพระองค์ก็ดี ข้าแต่
 พญานาคราช ข้าพเจ้าขอทูลถาม
 เนื้อความนั้นกับพระองค์ อธิฐฐวิบูลยผล
 ทั้งหมดนี้ พระองค์ได้มาอย่างไรหนอ.

คำว่า ได้มาเพราะอาศัยอะไร ความว่า
 วิมานนี้พระองค์ทรงได้แล้วอย่างไรหนอ
 และภพแห่งนาค ซึ่งถึงพร้อมแล้วอย่างนี้
 พระองค์ได้เพราะอาศัยอะไร คือเพราะ
 หาเหตุมิได้ หรือว่าวิมานนี้เกิดขึ้นตาม
 ฤดูกาล หรือว่าพระองค์ทรงทำด้วย
 พระหัตถ์เอง หรือเทพถวายแด่พระองค์
 ขอจงตรัสบอกข้อความนั้นแก่ข้าพระองค์
 โดยประการที่พระองค์ ได้วิมานนี้เกิด
 พระเจ้าข้า.

พญานาคราชตรัสว่า

๑๕๙๑. "วิมานนี้ เราได้มาเพราะอาศัย
 อะไรก็หาไม่ เกิดขึ้นตามฤดูกาล
 ก็หาไม่ เราไม่ได้ทำเอง แม้เทวดา
 ทั้งหลายก็ไม่ได้ให้ แต่วิมานนี้

เราได้มาด้วยบุญกรรม อันไม่
ลามก อันเป็นของตนเอง”.

ตตถ อปาปเกหิติ อลามเกหิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ด้วย
กรรมอันไม่ลามก ได้แก่ กรรมอันไม่
ชั่วช้าทั้งหลาย.

มหาสตุโต อาห

พระมหาสัตว์ทูลถามว่า

๑๕๙๒. "กิณฺเต วตฺติ กิมนฺน พุรฺหมจฺริยํ
กิสฺส สุจิณฺณฺนฺสฺส อโย วิปาโก
อิทฺธิ ชฺฐติ พลฺวิริยฺยุปฺปตฺติ
อิทฺถจฺ เต นาค มหาวิมานนฺ"ติ.

๑๕๙๒. "ข้าแต่พญานาคราช อะไรเป็น
วัตรของพระองค์ อะไรเป็น
พรหมจรรย์ของพระองค์ ฤทธิ
ความรุ่งเรือง พระกำลังกาย
พระวิริยภาพ และการเสด็จ
อุบัติขึ้นในนาคพิภพ ทั้งวิมาน
ใหญ่ของพระองค์นี้ เป็นผลแห่ง
กรรมอะไร อันพระองค์ทรง
ประพฤติดีแล้ว”.

ตตถ กิณฺเต วตฺนฺติ นาคราช
ปุริมภเว ตว กิ วตฺติ อโหสิ, โโก
พุรฺหมจฺริยวาโส, กตฺรฺสฺส สุจฺริตฺสฺเสโส
อิทฺธิอาทิโก วิปาโกติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า อะไร
เป็นวัตรของพระองค์ ความว่า ข้าแต่
พญานาคราช อะไรเป็นวัตรของพระองค์
ในภพก่อน, อะไรเป็นพรหมจรรย์วาสของ
พระองค์ ฤทธิเป็นต้นนี้ เป็นผลแห่ง
สุจริตกรรมอะไรของพระองค์.

นาคราชา อาห

พญานาคราชตรัสว่า

๑๕๙๓. "อหฺนฺจ ภฺริยา จ มนฺุสฺสโลเก
สทฺธา อุกฺโก ทานปฺตี อหฺมฺหา

๑๕๙๓. "เราและภรรยาทั้งสอง เมื่อยังอยู่
ในมนุษยโลก เป็นผู้มั่งคั่ง

โอบานภูติ เม ฆริ ตทาสี
สนุตปิปปิตา สมณพราหมณา จ.

๑๕๙๔. มาลญจ คนฺธญจ วิเลปนญจ
ปทีปยํ เสยฺยมุปลสฺสยญจ
อจุฉาทนํ สายนมนฺนปานํ
สกุกจฺจํ ทานานิ อทมฺห ตตฺถ.

๑๕๙๕. ตํ เม วตํ ตมฺปน พุรฺหมจฺริยํ
ตสฺส สฺสจฺฉินฺณสฺส อยํ วิปาโก
อิทฺธิ ชฺฐตี พลวฺริยฺอุปฺตติ
อิทญฺจ เม ธีร มหาวิมานนฺ"ติ.

ตตฺถ มนุสฺสโลเกติ อญฺครภูเจ
กาฬจฺมปากนคเร. ตํ เม วตฺนติ ตํ
สกุกจฺจํ ทินฺนํ ทานเมว มยฺหํ
วตฺตสมาทานํ พุรฺหมจฺริยญฺจ อโหสิ,
ตสฺสเสว สฺสจฺฉินฺณสฺส อยํ อิทฺธาทีโก
วิปาโก.

เป็นทานบดี (เจ้าของทาน) ใน
ครั้งนั้น เรือนของเรา เป็นดั่งบ่อ-
น้ำ ของสมณพราหมณ์ทั้งหลาย
และเรา ได้บำรุงสมณพราหมณ์
ให้อิ่มหน้าสำราญแล้ว.

๑๕๙๔. เราทั้งสองได้ถวายทานคือดอกไม้
ของหอม เครื่องลูบไล้ เครื่อง
ประทีป ที่นอน ที่พักอาศัย
ผ้าถุง ผ้าห่ม ผ้าปูนอน ข้าว
และน้ำ โดยเคารพ.

๑๕๙๕. ทาน ที่เราถวายโดยเคารพนั้น
เป็นวัตรของเรา การสมาทาน
วัตรนั้น เป็นพรหมจรรย์ของเรา
คุณของท่านผู้เป็นปราชญ์ ฤทธิ์
ความรุ่งเรือง กำลังกาย ความ
เพียร การเกิดในนาคพิภพ
วิมานใหญ่ของเรานี้ เป็นวิบาก
แห่งวัตรและพรหมจรรย์นั้น อัน
เราประพฤติดีแล้ว".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ใน
มนุษยโลก ได้แก่ ในกาฬจัมปากนคร
แคว้นอังคะ. คำว่า การให้ทานโดยเคารพ
นั้นเป็นวัตรของเรา ความว่า ทานที่
เราถวายโดยเคารพนั้นเป็นวัตรสมาทาน
และพรหมจรรย์ของเรา อิฏฐวิบูลยผลมี

มหาสตุโต อาห

๑๕๙๖. "เอวญเจ เต ลหุทธิทํ วิมานํ
 ชานาสี ปุณฺณานํ ผลุปรตฺตํ
 ตสฺมา หิ ธมฺมํ จร อปฺปมตฺโต
 ยถา วิมานํ ปุณฺ มาวเสสี"ติ.

ตตฺถ ชานาสีติ สเจ ตยา
 ทานานุกาเวเนว ตํ ลหุทธิ, เอวํ สนฺเต
 ชานาสี นาม ปุณฺณานํ ผลญจ
 ปุณฺณผลเน นิพฺพตฺตํ อฺปรตฺตญจ.
 ตสฺมาติ ยสฺมา ปุณฺณเวหิ ตยา อิทํ
 ลหุทธิ, ตสฺมา. ปุณฺ มาวเสสีติ ยถา
 ปุณฺปิ อิมํ นาคภวนํ อชฺฐมาวสี. เอวํ
 ธมฺมํ จร.

ฤทธิ์เป็นต้นนี้ เป็นวิบากแห่งกรรม อันเรา
 ประพฤติดีแล้วนั้นโดยแท้.

พระมหาสัตว์กล่าวแล้วว่า

๑๕๙๖. "ถ้าวิมานนี้ พระองค์ทรงได้ด้วย
 อานุกาพแห่งทานอย่างนี้ พระ-
 องค์ชื่อว่า ทรงทราบผลแห่งบุญ
 และทรงทราบการเสด็จอุบัติ ใน
 นาคพิภพ เพราะผลแห่งบุญ
 เพราะเหตุนั้นแล ขอพระองค์ทรง
 เป็นผู้ไม่ประมาท ประพฤติธรรม
 โดยประการที่จะได้ ทรงครอบ-
 ครองวิมานนี้ต่อไป ฉะนั้นเถิด".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า พระองค์
 ชื่อว่าทรงทราบ ความว่า ถ้าพระองค์
 ทรงได้อิฏฐวิบุลยผลนั้น ด้วยอานุกาพ
 แห่งทานไซ้ เมื่อเป็นเช่นนั้น พระองค์
 ชื่อว่าทรงทราบผลแห่งบุญ และการเสด็จ
 อุบัติเกิด อันเกิดแล้วในนาคพิภพเพราะ
 ผลแห่งบุญ. คำว่า เพราะเหตุนั้น
 ความว่า พระองค์ทรงได้วิมานนี้ เพราะ
 บุญทั้งหลาย เพราะเหตุใด, เพราะเหตุ
 นั้นแล (ขอพระองค์ทรงเป็นผู้ไม่ประมาท).
 คำว่า ทรงครอบครองอีก ความว่า ขอ
 พระองค์ทรงประพฤติธรรมโดยประการ
 ที่จะทรงได้ครอบครองนาคพิภพนี้ต่อไป.

นาคราชา อาน

๑๕๙๗. “นยீธ สนฺติ สมณพฺรหฺมณา วา
 เยสนฺนปานานิ ทเทมุ กตฺเต
 อกฺขาหิ เม ปุจฺฉิตฺเต เอตมตฺถํ
 ยถา วิมานํ ปฺน มาวเสมา”ติ.

มหาสตุโต อาน

๑๕๙๘. “โภคี หิ เต สนฺติ อิจฺฐปฺปนฺนา
 ปฺตฺตา จ ทารา อญฺชีวินิ จ
 เตสุ ตฺวํ วจฺสา กมฺมฺนา จ
 อสมฺปทฺฏฺโจะ จ ภวาหิ นิจฺจํ.

๑๕๙๙. เอวํ ตฺวํ นาค อสมฺปทฺโธ
 อญฺपालย วจฺสา กมฺมฺนา จ
 จตฺวา อธิ ยาวตายุกํ วิมานเ
 อุตฺถํ อิตฺถ คจฺฉสิ เทวโลกนุ”ติ.

พญานาคราชาตรัสว่า

๑๕๙๗. “ดูกรบัณฑิต เราจะถวายข้าวและ
 น้ำ แก่สมณพราหมณ์เหล่าใด
 สมณพราหมณ์เหล่านั้น ย่อม
 ไม่มีในนาคพิภพนี้เลย ท่านอัน
 เราถามแล้ว จงบอกเนื้อความ
 นั้นแก่เรา โดยประการที่จะให้เรา
 ได้อยู่ครอบครองวิมานต่อไป”.

พระมหาสตุทูลว่า

๑๕๙๘. “ข้าแต่พญานาคราชา ก็นาค
 ทั้งหลายที่เป็นพระโอรส พระธิดา
 พระชายา พระญาติมิตร และ
 อำมาตย์ราชเสนาข้าเฝ้า เกิด
 ในนาคพิภพนี้มีอยู่ ขอพระองค์
 ทรงเป็นผู้ไม่ประทุษร้าย ในนาค
 มีพระโอรสเป็นต้นเหล่านั้น ด้วย
 ภายและวาจาเป็นนิตย์เกิด.

๑๕๙๙. ขอพระองค์ ทรงรักษาความไม่
 ประทุษร้ายด้วยกาย และด้วย
 วาจาอย่างนี้ พระองค์ทรงสถิต
 อยู่ในวิมานนี้ ตลอดพระชนมายุ
 แล้วจักเสด็จไปสู่เทวโลก อันสูง
 กว่านาคพิภพนี้”.

ตตถ โภคีติ โภคิโน, นาคาคติ
 อตฺถ. เตสุติ เตสุ ปุตฺตาทิสฺสุ
 โภคิสฺสุ วาจา ย กมุเมน จ นิจุจ
 อสมปทุภูโจ ภว.

อนุปาลยาติ เอวํ ปุตฺตาทิสฺสุเยว
 เสสสตฺเตสุ จ เมตฺตจิตฺตสงฺฆาตํ
 อสมปโทสํ อนุรกฺข.

อุทฺธํ อิตฺติ อิตฺ นาคภวณฺโต จฺโต
 อุปฺริ เทวโลกํ คมิสฺสสฺสิ. เมตฺตจิตฺตํ
 หิ ทานฺโต อติเรกตรํ ปุณฺณนฺติ.

เอวํ นาคราชา มหาสฺตฺตฺตฺส
 ธมฺมกถํ สุตฺวา ตฺวฺจฺจิตฺโต “น สกฺกา
 ปณฺชิตฺเตน พหิ ปปฺญจํ กาทฺ, ตํ
 วิมลาย เทสฺเสตฺวา สฺภาสิตํ สวาเวตฺวา
 โทหฬิ ปฏฺิปปฺสฺสมฺเภตฺวา ธนฺนชย-
 ราชานํ โตเสตฺุ ปณฺชิตํ เปเสตฺุ
 วภูฏตี”ติ จินฺเตตฺวา คาถมาห

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า นาค
 ทั้งหลาย ได้แก่ งูตัวมีขนาด. อธิบายว่า
 พญานาค. คำว่า ในนาคเหล่านั้น
 ความว่า ขอพระองค์จงเป็นผู้ไม่ทรง
 ประทุษร้ายด้วยวาจาและกายเป็นนิตย์
 ในบรรดานาคมีพระโอรสเป็นต้นเหล่านั้น.

คำว่า ทรงรักษา ความว่า ขอพระองค์
 จงทรงรักษาการไม่ประทุษร้าย กล่าวคือ
 มีเมตตาจิตในพระโอรสเป็นต้นที่เดียว
 และในสัตว์ที่เหลืออย่างนั้น.

คำว่า สูงกว่านาคพิภพนี้ ความว่า
 พระองค์เคลื่อนจากนาคพิภพนี้แล้ว จัก
 เสด็จไปสู่เทวโลกเบื้องบน. เพราะว่า
 จิตประกอบด้วยเมตตา ย่อมเป็นบุญ
 อันยิ่งยอดกว่าการให้ทาน.

พญานาคราชทรงสดับธรรมกถา
 ของพระมหาสัตว์อย่างนั้น มีพระหฤทัย
 ยินดีแล้ว ทรงดำริว่า “บัณฑิตไม่อาจทำ
 การเนิ่นช้าอยู่ภายนอก เราควรแสดง
 เธอ แก่พระนางวิมลมาให้พระนางได้ฟัง
 คำสุภาษิต ทำจิตให้สงบระงับความ
 ปราศรัย แล้วส่งบัณฑิตกลับไปเพื่อให้
 พระเจ้าธัญชัยทรงชื่นชมยินดี” ได้ตรัส
 พระคาถาว่า

๑๖๐๐. "อหุธา หิ โส โสจติ ราชเสฏฺฐโจ
ตยา วินา ยสฺส ตฺวํ สชิพฺโพ
ทุกฺขุปนีโตปิ ตยา สเมจฺจ
วินุเทยฺย โปโส สุขมาตุโรปี"ติ.

ตตฺถ สชิพฺโพติ สชีโว อมฺจฺโจ.
สเมจฺจจติ ตยา สห สมากนฺตฺวา.
อาตุโรปีติ พาฬฺหคิลาโนปิ สมานิ.

ตํ สุตฺวา มหาสตุโต นาคราชสฺส
ฤตี กโรนฺโต อิตริ คาถมาห

๑๖๐๑. "อหุธา สตี ภาสสิ นาค ฐมฺมํ
อนุตฺตรํ อตฺถปทํ สุจิณฺณํ
เอตาทิสึยาสุ หิ อาปทาสุ
ปญฺญาเขต มาทิสานํ วิเสโส"ติ.

๑๖๐๐. "ท่านเป็นอำมาตย์ ของพระราชา
ผู้ประเสริฐสุดพระองค์ใด . พระ
ราชาผู้ประเสริฐสุด พระองค์นั้น
พราจากท่านแล้ว ย่อมจะทรง
เศร้าโศกแน่นแท้ทีเดียว คนที่ถูก
ความทุกข์ครอบงำก็ดี คนผู้
ป่วยหนักก็ดี ได้สมาคมกับท่าน
แล้ว พึงได้ความสุข".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า พึงอยู่
รวม ได้แก่ ผู้ร่วมชีพคืออำมาตย์. คำว่า
ได้สมาคมแล้ว ได้แก่ ครั้นได้มาสมาคม
กับท่านแล้ว. คำว่า คนป่วยหนักก็ดี
ได้แก่ บุคคลนั้นแม้จะเป็นไข้หนัก.

ครั้นพระมหาสัตว์ได้สดับพระดำรัส
นั้นแล้ว เมื่อจะทำความชมเชยแก่
พญานาคราช จึงทูลคาถานอกนี้ว่า

๑๖๐๑. "ข้าแต่พญานาคราช . พระองค์
ตรัสธรรม ของสัตบุรุษทั้งหลาย
ซึ่งเป็นบท อันแสดงประโยชน์
อย่างล้ำเลิศที่นักปราชญ์ประพฤติ
ดีแล้วโดยแท้ ก็คุณวิเศษของ
บุคคลผู้มีปัญญา เช่นข้าพระองค์
ย่อมปรากฏ ในเมื่อมีภัยอันตราย
เช่นนี้แหละพระเจ้าข้า".

ตตถ สตฺนุติ อทฺธา สตี
 ปณฺทิตานํ ฐมฺมํ ภาสสิ. อตฺตปทฺนุติ
 หิตโกฏฺจาฬํ. เอตาหิสฺยาสุติ เอวฺรฺปาสุ
 อาปทาสุ อีหิสฺเสสุ ภเยสุ อุตฺตติเตสุ
 มาทิสานํ ปณฺณวณฺตานํ วิเสโส
 ปณฺณายติ.

ตี สุตฺวา นาคราชา อติเรกตฺริ
 ตฺวฺจฺหฺนุจิ คานฺมาห

๑๖๐๒. "อกฺขาหิ โน ตายํ มุธา นุ ลทฺโธ
 อกฺเขหิ โน ตายํ อเชสิ ชฺูเต
 ฐมฺเมน ลทฺโธ อิติมายมฺาห
 กถํ ตฺวํ หตฺถมิมฺสฺสฺมาคโต"ติ.

ตตถ อฺกฺขาหิ โนติ อากฺโข
 อมฺหากํ. ตายนฺติ ตํ อยํ. มุธา นุ
 ลทฺโธติ ก็ นุ โข มุธา อมฺมฺลเกเนว
 ลภิ, อฺทฺทาหุ ชฺูเตน อเชสิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ของ
 สัตบุรุษทั้งหลาย ความว่า พระองค์ได้
 ตรัสธรรมของสัตบุรุษทั้งหลาย คือของ
 บัณฑิตทั้งหลายโดยแท้. คำว่า อันเป็น
 บทแสดงประโยชน์ ได้แก่ ส่วนอันเป็น
 ประโยชน์เกื้อกูล. คำว่า เช่นนี้ ความว่า
 คุณวิเศษของบุคคลผู้มีปัญญา ผู้เชนกับ
 ข้าพระองค์ ย่อมปรากฏในเมื่ออันตราย
 เห็นปานนั้น คือภัยเช่นนี้เกิดขึ้นแล้ว
 พระเจ้าข้า.

พญานาคราชา ครั้นทรงสดับคำ
 ของพระมหาสัตว์นั้นแล้ว ทรงชื่นชมยินดี
 ยิ่งนัก จึงตรัสคาถาว่า

๑๖๐๒. "ขอท่านจงบอกแก่เรา ปุณณก-
 ยักรฺษนี้ ได้ท่านมาเปล่า ๆ หรือ ขอ
 ท่านจงบอกแก่เรา ปุณณกยักรฺษ
 นี้ ขณะในการเล่นสกา จึงได้
 ท่านมา ปุณณกยักรฺษนี้กล่าวว่า
 ได้มาโดยธรรม ท่านถึงเงื้อมมือ
 ของปุณณกยักรฺษนี้ได้อย่างไร".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า จงบอก
 แก่เรา ความว่า ท่านจงบอกแก่เรา.
 คำว่า ตายํ ตัดบทเป็น ตํ อยํ (แปลว่า
 ปุณณกยักรฺษนี้ ได้ท่านมา). คำว่า ได้มา
 เปล่า ๆ หรือ ความว่า ปุณณกยักรฺษ

อิติมายมาหาติ อัยํ ปุณฺณโก ฐมฺเมน
 เม ปณฺชิตโต ลทฺโธติ วทติ. กถํ
 ตฺวํ หตฺถมิมฺสฺสมาคโตติ ตฺวํ กถํ
 อิมฺสฺส หตฺถคตํ อาคโต.

อถ นํ มหาสตุโต อาห

๑๖๐๓. "โย มิสฺสโร ตตฺถ อโหสิ ราชา
 ตมายมกุเขหิ อเชสิ ชฺชเต
 โส มํ ชิตโต ราชา อิมฺสฺสทาสี
 ฐมฺเม ลทฺโธสมิ อสาหเสนา"ติ.

ตตฺถ โย มิสฺสโรติ โย เม
 อิสฺสโร. อิมฺสฺสทาสีติ อิมฺสฺส อทาสี.

ได้ท่านมาเปล่า ๆ โดยไม่มีมูลเหตุหรือ,
 หรือว่า ได้มาด้วยการเล่นสกาชนะ.

คำว่า ปุณณกัษณ์นี้กล่าวดังนี้ ความว่า
 ปุณณกัษณ์นี้ยอมกล่าววว่า ข้าพระองค์
 ได้บังเกิดขึ้นมาโดยธรรม. คำว่า ท่านถึง
 เจื่อมมือของปุณณกัษณ์ ความว่า
 ท่านเป็นผู้มาถึงเจื่อมมือของปุณณกัษณ์
 นี้ได้อย่างไร.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ทูล
 พญานาคราชาว่า

๑๖๐๓. "ปุณณกัษณ์นี้ เล่นสกาชนะ
 พระราชาของข้าพระองค์ ผู้เป็น
 อิศราธิบดี ในอินทปัตตนครนั้น
 พระราชาพระองค์นั้น อัน
 ปุณณกัษณ์ชนะแล้ว ได้พระ-
 ราชทานข้าพระองค์ แก่ปุณณก-
 ษณ์นี้ ข้าพระองค์เป็นผู้อัน
 ปุณณกัษณ์นี้ได้มาแล้ว โดย
 ชอบธรรม มิใช่ได้มาโดยกรรม
 อันสาหัสพระเจ้าข้า".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า พระราชา
 ของข้าพระองค์ ผู้เป็นอิสราธิบดีใด
 ความว่า พระราชาของข้าพระองค์ผู้
 เป็นอิสราธิบดีพระองค์ใด. คำว่า ได้
 พระราชทานแก่ปุณณกัษณ์นี้ ความว่า

พระราชชาติพระราชทานข้าพระองค์แก่
ปุณณกยักรัชนีแล้ว.

ตมตถั ปกาเสนุโต สตุถา อาห

พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศ
ข้อความนั้น ได้ตรัสว่า

๑๖๐๔. "มโหโรโค อตตมโน อุทคุโค
สุตฺวาน ธีรสฺส สุภาสิตานิ
หตุเถ คเหตุวาน อโนมปญฺญํ
ปาเวกฺขิ ภริยาย ตทา สกาเส.

๑๖๐๔. "ในกาลนั้น พญานาคผู้ประเสริฐ
ทรงสดับคำสุภาษิต ของวิรุ-
บัณฑิต ผู้เป็นปราชญ์แล้ว ทรง
ชื่นชมโสมนัส มีพระทัยเต็มตื่น
ด้วยปีติ ทรงจูงมือวิรุบัณฑิต
ผู้มีปัญญาไม่ทราวม เสด็จเข้าไป
ในที่อยู่ของพระชายา ตรัสว่า.

๑๖๐๕. เยน ตฺวํ วิมเล ปญฺฑ
เยน ภตฺตํ น รุจฺจติ
น จ เม ตาทิโส วณฺโณ
อยมโส ตโมนุโท.

๑๖๐๕. ดูกรพระน้องวิมล เพราะเหตุใด
พระน้องจึงดูผอม เหลืองไป
เพราะเหตุใด พระน้องจึงไม่เสวย
กระยาหาร ก็เกียรติคุณของ
วิรุบัณฑิต อย่างที่เราและใคร ๆ
คนอื่นมิได้มี ได้แผ่ไปตลอด
ปฐพีดินและเทวโลก วิรุบัณฑิต
ผู้ที่เจ้าต้องการดวงหทัยนั้น เป็น
ผู้บรรเทาความมืด ของชาวโลก
ทั้งสิ้น.

๑๖๐๖. ยสฺส เต หทยเณตฺถ
อาคโตยํ ปภงฺกโร
ตสฺส วากุยํ นิสาเมหิ
ทูลฺลภํ ทสฺสนํ ปุณา"ติ.

๑๖๐๖. ท่านผู้นี้คือวิรุบัณฑิตมาถึงแล้ว
จะทำความสว่างไสว ให้แก่
พระน้อง เชิญพระน้องจงตั้ง
หทัย ฟังถ้อยคำของท่าน การที่

ตตถ ปาเวกขีติ ปวิภูโจ. เยนาติ
ภทเท วิมเล เยน การณน ตวั
ปณฺฑุ เจว, น จ เต ภตฺตี รุจฺจติ.

น จ เม ตาทิโส วณฺเณติ ปจฺวีตเล
วา เทวโลกเก วา น จ เอตาทิโส
วณฺเณ อณฺเณสฺส กสฺสจฺจิ อตฺถิ, ยาทิโส
เอตสฺส कुณวณฺเณ ปตฺถริโต.

อยเมโส ตโมนุเทติ ยํ นิสุสาย ตว
โทหไฟ อปุปนฺโน, อยํ เอโส
สพฺพโลกสฺส ตโมนุโท. ปุณาติ ปุณ
เอตสฺส ทสฺสนนฺนาม ทุลฺลภนฺติ วทติ.

ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

๑๖๐๗. “ทิสฺวาน ตํ วิมลา ภูริปณฺณํ
ทสงฺคุลี อณฺชลี ปคฺคเหตุวา
หภูเจน ภาวเน ปตีตฺรฺปา
อิจฺจพฺรวิ ภูณฺํ กตฺตุเสฏฺฐนฺ”ติ.

จะได้เห็นท่านอีก เป็นการเห็น
ได้โดยยาก”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เข้าไป
ได้แก่ เข้าไปแล้ว. คำว่า เพราะเหตุใด
ความว่า ดูกรพระน้องวิมลผู้เจริญ
เพราะเหตุใด พระน้องจึงดมเหม็นไป
เพราะเหตุใดพระน้องจึงไม่เสวยกระยาหาร.

คำว่า เกียรติคุณเช่นนั้นไม่มีแก่เรา
ความว่า เกียรติคุณใดของวิฑูรบัณฑิตนั้น
แผ่ไปแล้วตลอดปฐพีดิน และเทวโลก
เกียรติคุณเช่นนั้นจะไม่มีแก่ใคร ๆ อื่น.

คำว่า วิฑูรบัณฑิตนี้ เป็นผู้บรรเทา
ความมืด ความว่า ความแพ้อำนาจเกิดขึ้น
แล้ว เพราะอาศัยบุคคลใด, บุคคลนั้น คือ
วิฑูรบัณฑิตเป็นผู้บรรเทาความมืดของโลก
ทั้งปวง. คำว่า อีก พญานาคราช ตรัสว่า
ชื่อว่า การเห็นวิฑูรบัณฑิตนั้นอีก เป็นการ
เห็นได้ยาก.

พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศ
เนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

๑๖๐๗. “พระนางวิมล ทอดพระเนตร
เห็นวิฑูรบัณฑิต ผู้มีปัญญา
กว้างขวาง ดังแผ่นดินนั้นแล้ว
มีพระทัยรำเริงโสมนัส ทรงยก

พระองค์ผู้ทั้ง ๑๐ ขึ้นอัญชลี
ตรัสกะวิรุทธบัณฑิต ผู้เป็นนัก
ปราชญ์ประเสริฐสุด ของชาว
กुरुรัฐ".

ตตถ หนุเจน ภาเวนาติ ตฎุเจน
จิตเตน. ปตัตรุปาติ โสมนสุสชาตา.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า มี
พระทัยร่าเริง ได้แก่ มีพระทัยยินดีแล้ว.
คำว่า โสมนัส ได้แก่ มีความโสมนัส
เกิดแล้ว.

อิโต ปรี วิมลา อาห

เบื้องหน้าแต่นี้ พระนางวิมลาเทวี
ตรัสว่า

๑๖๐๘. "อทิฏฐปุพฺพํ ทิสฺวาน
มจฺใจ มจฺจุภยภฺภูติโต
พฺยมฺหิโต นาภิวาทฺเทสิ
นยิทํ ปณฺณวตฺตามิวา"ติ.

๑๖๐๘. "ดูกรบัณฑิต ท่านเป็นมนุษย์
มาเห็นนาคพิภพ ที่ตนยังไม่เคย
เห็นเป็นผู้ถูกมรณภัยคุกคามแล้ว
เพราะเหตุไร จึงไม่กลัวและไม่
ถวายเป็นขมเราเล่า อากาการที่ทำ
เช่นนี้ ดูเหมือนมิใช่อาการของ
ผู้มีปัญญาเลย".

ปณฺฑิตโต อาห

วิรุทธบัณฑิตทูลว่า

๑๖๐๙. "น จมฺหิ พฺยมฺหิโต นาคิ
น จ มจฺจุภยภฺภูติโต
น วชฺโณ อภิวาทฺเทยฺย
วชฺณํ วา นาภิวาทฺเท.

๑๖๐๙. "ข้าแต่พระนางเจ้านาคี ข้าพระ-
องค์เป็นผู้ไม่กลัว และไม่เป็นผู้
อับภัย คือความตายคุกคาม
นักโทษประหาร ไม่พึงไหว
เพชฌฆาต หรือเพชฌฆาตไม่พึง
ให้นักโทษประหารกราบไหว้ตน.

๑๖๑๐. กถิ นุ อภิวาเทยฺย
อภิวาทาปเยถ เว
ยิ นโร หนตุมิจุเฉยฺย
ติ กมฺมํ นุปรชฺชติ"ติ.

วิมลลา อาท

๑๖๑๑. "เอวเมตี ยถา พุริหิ
สจฺจํ ภาสสิ ปณฺชิต
น วชฺฌเณ อภิวาเทยฺย
วชฺฌนํ วา นนาภิวาทเย.

๑๖๑๒. กถิ นุ อภิวาเทยฺย
อภิวาทาปเยถ เว
ยิ นโร หนตุมิจุเฉยฺย
ติ กมฺมํ นุปรชฺชติ"ติ.

อถ มหาสตุโต วิมลลา ย สทฺธิ
ปฏิสนฺถาริ กโรนฺโต อาท

๑๖๑๓. "อสฺสสฺสตี สสฺสตี นุ ตว อิทํ
อิทฺธิ ชฺฐตี พลวิริยฺยุปรตฺติ
ปุจฺฉามิ ตํ นาคกณฺเณตมตฺถํ
กถิ นุ เต ลทฺถมิทํ วิมานํ.

๑๖๑๐. นรชนปรารธนาเพื่อจะฆ่าบุคคล
ใด จะพึงไหว้บุคคลนั้น ยัง
บุคคลนั้น ให้ไหว้อย่างไรเล่า
กรรมนั้นย่อมไม่สำเร็จประโยชน์
พระเจ้าข้า".

พระนางวิมลลาตรัสว่า

๑๖๑๑. "ดูกรบัณฑิต คำนั้นถูกอย่างที่
ท่านพูด ท่านพูดจริง นักโทษ
ประหาร ไม่พึงกราบไหว้
เพชฌฆาต หรือเพชฌฆาตก็ไม่
พึงให้นักโทษประหาร กราบไหว้
ตน.

๑๖๑๒. นรชน พึงปรารธนาจะฆ่าบุคคล
ใด จะพึงกราบไหว้บุคคลนั้น ยัง
บุคคลนั้น ให้กราบไหว้อย่างไร
เล่า กรรมนั้นย่อมไม่สำเร็จ
ประโยชน์เลย".

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์เมื่อจะทำ
ปฏิสนธารกับพระนางวิมลลาเทวี จึงทูลว่า

๑๖๑๓. "ข้าแต่ พระนางเจ้านาคกัญญา
วิมานของพระองค์นี้ เป็นของไม่
เที่ยง แต่เป็นเช่นกับของเที่ยง
ฤทธิ์ รัศมีรุ่งเรือง พระกำลังกาย
พระวิริยภาพและการเสด็จอุบัติ

ในนาคพิภพ ได้มีแล้วแก่พระองค์
 ข้าพระองค์ ขอทูลถามเนื้อความ
 นั้นกะพระองค์ วิมานนี้พระองค์
 ได้มาอย่างไรหนอ.

๑๖๑๔. อธิจุจลหุธิ ปริณามชนุตเต
 สยํ กตํ อุททาหุ เทเวหิ ทินนํ
 อกฺขาหิ เม นาคกณฺเฑตมตฺถํ
 ยถเว เต ลหุหิมิหํ วิมานนุ”ติ.

๑๖๑๔. พระองค์ ทรงอาศัยใคร จึงได้
 หรือ เป็นของเกิดขึ้นตามฤดูกาล
 หรือพระองค์ทรงทำเอง หรือว่า
 เทวดาทิ้งหลาย ถวายพระองค์
 ขอพระองค์ตรัสบอกเนื้อความนั้น
 แก่ข้าพระองค์ตามที่พระองค์ทรง
 ได้วิมานนี้มาเถิดพระเจ้าข้า”.

วิมลลา อาน

พระนางวิมลลาตรัสว่า

๑๖๑๕. “นาธิจุจลหุธิ น ปริณามชมุเม
 น สยํ กตํ นาปิ เทเวหิ ทินนํ
 สเกหิ กมุเมหิ อปาปเกหิ
 ปุณฺเฑหิ เม ลหุหิมิหํ วิมานนุ”ติ.

๑๖๑๕. “วิมานนี้ ฉันจะได้มาเพราะอะไร
 ก็หาไม่ได้ เกิดขึ้นตามฤดูกาล
 ก็หาไม่ได้ ฉันมิได้กระทำเอง
 แม้เทวดาทิ้งหลายก็ไม่ได้ให้ แต่
 วิมานนี้ฉันได้มา ด้วยบุญกรรม
 อันไม่ลามกของตนเอง”.

มหาสตุโต อาน

พระมหาสัตว์ทูลถามว่า

๑๖๑๖. “กีนฺเต วตํ ก็ ปน พุรหุมาจริยํ
 กิสฺส สฺสุจินฺณสฺส อัย วิปาโก
 อิทฺธี ชฺฐตี พลวิริยฺยุปฺปตฺติ
 อิทฺถจฺ เต นาติ มหาวิมานนุ”ติ.

๑๖๑๖. “ข้าแต่พระนางเจ้านาคี อะไรเป็น
 วัตรของพระองค์ อะไรเป็น
 พรหมจรรย์ของพระองค์ ฤทธิ
 ความรุ่งเรือง พระกำลัง พระ
 วิริยภาพ และการเสด็จอุบัติใน

นาคพิภพ ทั้งวิมานอันใหญ่ของ
พระองค์นี้ เป็นผลแห่งกรรม
อะไร อันพระองค์ประพฤติดีแล้ว
พระเจ้าข้า”.

อถ นั วิมลลา อาห

ลำดับนั้น พระนางวิมลลาเทวีตรัสตอบว่า

๑๖๑๗. “อหญจ ไช สามิโก จาปี มยหิ
สทฐา อุโก ทานปตี อหุมหา
โอปานภูติ เม สริ ตทาสี
สนุตปปีตา สมณพราหมณา จ.

๑๖๑๗. “ฉันและพระสวามีของฉันทั้งสอง
คน เป็นผู้มืศรัทธา เป็นทานบดี
ในครั้งนั้น เรือนของฉันเป็นดัง
บ่อน้ำของสมณพราหมณ์ทั้งหลาย
และฉันได้บำรุงสมณพราหมณ์ให้
อิ่มหน้าสำราญ.

๑๖๑๘. มาลญจ คนุทธญจ วิเลปนญจ
ปทีปียิ เสยฺยมุปสุสยญจ
อจฺจาทนั สายนมนนุปนานั
สกุกจจ ทานานิ อทมุห ตตฺถ.

๑๖๑๘. ฉันและพระสวามี เมื่อยังอยู่ใน
มนุษยโลกนั้น ได้ถวายทานคือ
ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้
เครื่องประทีป ที่นอน ที่พักอาศัย
ผ้านุ่มห่ม ผ้าปูนอน ข้าวและน้ำ
โดยเคารพ.

๑๖๑๙. ตั เม วติ ตมฺปน พุรหฺมจฺริยั
ตสฺส สฺจิจฺจนุสฺส อัย วิปาโก
อิทฺธิ ชฺฐติ พลวิริยฺอุปฺตติ
อิทญจ เม ธีร มหาวิมานนุ”ติ.

๑๖๑๙. ทานที่ฉันได้ถวาย โดยเคารพ
นั้น เป็นวัตรของฉัน และการ
สมาทานวัตรนั้นเป็นพรหมจรรย์
ของฉัน ดูกรท่านผู้เป็นปราชญ์
ฤทธิ ความรุ่งเรือง พระกำลัง
พระวิริยภาพ การอุปบัติใน
นาคพิภพ และวิมานใหญ่
ของเรา นี้ เป็นวิบากแห่งวัตร

และพรหมจรรย์นั้น อันเรา
ประพฤติดีแล้ว.

อถ นั มหาสตุโต อาห

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ทูลว่า

๑๖๒๐. "เอวญฺจ เต ลทุธฺมิทํ วิมานํ
ชานาสี ปุณฺณานํ ผลฺลุปฺตฺตึ
ตสฺมา หิ ธมฺมญฺจฺร อปฺปมตฺตา
ยถา วิมานํ ปุณฺ มาวเสสี"ติ.

๑๖๒๐. "ถ้าวิมานนี้ พระองค์ทรงได้
ด้วยอำนาจ แห่งทานอย่างนี้
พระองค์ ก็ชื่อว่าทรงทราบผล
แห่งบุญ และทรงทราบการเสด็จ
อุบัติในนาคพิภพ เพราะผล
แห่งบุญ เพราะเหตุนั้นแล ขอ
พระองค์ ทรงเป็นผู้ไม่ประมาท
ประพฤติธรรม ตามที่จะได้ทรง
ครอบครองวิมานนี้ต่อไป ฉะนั้น
เกิด พระเจ้าข้า".

วิมลลา อาห

พระนางวิมลลาเทวีตรัสถามว่า

๑๖๒๑. "น ยีธ สนฺติ สมณพฺราหฺมณา จ
เยสนฺนปานานิ ทเทมุ กตฺเต
อกฺขาหิ เม ปุจฺฉิตฺเต เอตมตฺถํ
ยถา วิมานํ ปุณฺ มาวเสมา"ติ.

๑๖๒๑. "ดูกรบัณฑิต ในนาคพิภพนี้ ไม่มี
สมณพราหมณ์ที่เราจะถวายข้าว
และน้ำเลย ท่านถูกฉันถามแล้ว
จงบอกเนื้อความนั้น แก่ฉัน
ตามที่ฉัน จะได้อยู่ครอบครอง
วิมานนั้นต่อไป".

มหาสตุโต อาห

พระมหาสัตว์ทูลว่า

๑๖๒๒. "โปกฺคี หิ เต สนฺติ อธิฐฺปนฺนา
ปฺตฺตา จ สามิ อนุชฺชิวโน จ

๑๖๒๒. "ข้าแต่พระนางเจ้านาคี ก็นาค
ทั้งหลายที่เป็นพระโอรส พระธิดา

เตสฺสุ ตูวํ วจฺสา กมฺมุณา จ
อสมฺปทฺฏฺฐา จ ภวาทิ นิจุจฺ.

๑๖๒๓. เหวํ ตูวํ นาคิ อสมฺปโทสฺ
อนุปาลย วจฺสา กมฺมุณา จ
จตฺวา อิทฺ ยาวตายุกํ วิมานเ
อุทฺธํ อิตฺ คจฺฉสิ เทวโลกนฺ”ติ.

วิมลลา อาท

๑๖๒๔. “อทุธา หิ โส โสจติ. ราชเสฏฺฐโ
ตยา วินา ยสฺส ตูวํ สชฺพิโพ
ทุกฺขุปนฺนีโตปี ตยา สเมจฺจ
วินฺททยฺย โปโส สุขมาตุโรปี”ติ.

มหาสตุโต อาท

๑๖๒๕. “อทุธา สตํ ภาสสิ นาคิ ธมฺมํ
อนุตฺตรํ อตฺถปทํ สฺจุจฺณณํ

พระสวามี ทั้งพระญาติมิตร
และข้าเฝ้าของพระองค์ ซึ่งเกิด
ในนาคพิภพนี้มีอยู่ ขอพระองค์
ทรงเป็นผู้ไม่ประทุษร้าย ในนาค
มีพระโอรสเป็นต้นเหล่านั้น ทาง
กาย ทางวาจาเป็นนิตย์.

๑๖๒๓. ขอพระองค์ ทรงรักษาความไม่
ประทุษร้ายทางกาย ทางวาจา
อย่างนี้ พระองค์ทรงสถิตอยู่ใน
วิมานนี้ ตลอดพระชนมายุแล้ว
จักเสด็จไปสู่เทวโลก ชั้นสูงกว่า
นาคพิภพนี้ พระเจ้าข้า”.

พระนางวิมลลาเทวีตรัสว่า

๑๖๒๔. “ท่านเป็นอำมาตย์ ของพระราชา
ผู้ประเสริฐสุดพระองค์ใด พระ
ราชาผู้ประเสริฐสุด พระองค์นั้น
พรากรจากท่านแล้ว ยิงจะทรง
เศร้าโศกแน่แท้ คนผู้ถูกความ
ทุกข์ครอบงำก็ดี คนป่วยหนัก
ก็ได้สมาคมกับท่านแล้ว ฟังได้
ความสุขไม่เดือดร้อน”.

พระมหาสัตว์ทูลว่า

๑๖๒๕. “ข้าแต่พระนางเจ้านาคี พระองค์
ตรัสธรรม ของสัตบุรุษทั้งหลาย

เอตาทิสียาสฺ หิ อาปทาสฺ
 ปณฺณายเต มาทิสานํ วิเสโส"ติ.

ซึ่งเป็นบทแสดงประโยชน์ อัน
 ล้ำเลิศ ที่นักปราชญ์ประพฤติ
 ดีแล้วโดยแท้ ก็คุณวิเศษของ
 บุคคล ผู้มีปัญญาเช่นข้าพระองค์
 ย่อมปรากฏ ในเมื่อมีภัยอันตราย
 เช่นนี้แหละพระเจ้าข้า".

วิมลลา อาห

พระนางวิมลลาเทวีตรัสว่า

๑๖๒๖. "อกุขาหิ โน ตายํ มุธา นุ ลทฺโธ
 อกุเซหิ โน ตายํ อเซสิ ชฺชเต
 ธมฺเมเน ลทฺโธ อิติมายมาห
 กถํ ตุวํ หตฺถมิมสฺสสมาคโต"ติ.

๑๖๒๖. "ขอท่านจงบอกแก่ฉัน ปุณณก-
 ยักษนี้ ได้ท่านมาเปล่าๆ หรือ ขอ
 ท่านจงบอกแก่ฉัน ปุณณกยักษ์
 นี้ ขณะในการเล่นสกา จึงได้
 ท่านมา ปุณณกยักษ์นี้กล่าวว่า
 ได้มาโดยธรรม ท่านถึงเงื้อมมือ
 ของปุณณกยักษ์นี้ได้อย่างไร".

อถ นํ มหาสตุโต อาห

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ทูลพระนาง
 วิมลลาเทวีนั้นว่า

๑๖๒๗. "โย มิสฺสโร ตตฺถ อโหสิ ราชา
 ตมายมกุเซหิ อเซสิ ชฺชเต
 โส มํ ชฺชิตฺ ราชา อิมสฺสทาสี
 ธมฺเมเน ลทฺโธสมิ อสาหเสนา"ติ.

๑๖๒๗. "ปุณณกยักษ์นี้ เล่นสกาขณะ
 พระราชาของข้าพระองค์ ผู้เป็น
 อิศราธิบดี ในอินทปัตตนครนั้น
 พระราชาพระองค์นั้น อันปุณณก-
 ยักษ์ขณะแล้ว ได้พระราชทาน
 ข้าพระองค์ แก่ปุณณกยักษ์นี้
 ข้าพระองค์เป็นผู้อันปุณณกยักษ์
 นี้ ได้มาแล้วโดยธรรมมิใช่ได้มา
 ด้วยกรรมอันสาหัส(ชั่ว)พระเจ้าข้า".

อิมาสิ คากานันฺ เภจฺจา
 วุตฺตนเยเนวตฺถิ เวทิตฺพุโ.

มหาสตุตฺตสฺส วจันฺ สุตฺวา อติเรกตรึ
 ตฺถุจฺจา วิมาลา มหาสตุตฺตํ คเหตุวา
 สหสฺสคนฺโธทกฺขเมหิ นุหาเปตฺวา
 นุหานกาเล มหาสตุตฺตสฺส ทิปฺพทฺตสฺสทิปฺพ-
 คนฺธมาลาทีนึ ทตฺวา อลงฺกตปฏิยตฺตกาเล
 ทิปฺพโกชนันฺ อทาสึ. ภูตฺตโกชนเ
 อลงฺกตาสนฺ ปญฺญาเปตฺวา มหาสตุตฺโต
 อลงฺกตธมฺมาสเน นิสึทิตฺวา พุทฺธลีลา
 ธมฺมํ เทเสสิ.

ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตุถา อาห

๑๖๒๘. "ยถว วรฺุณ นาคิ
 ปญฺหิ ปุจฺฉิตฺถ ปญฺชิตฺตํ
 ตถว นาคกญฺญาปี
 ปญฺหิ ปุจฺฉิตฺถ ปญฺชิตฺตํ.

๑๖๒๙. ยถว วรฺุณ นาคิ
 ธีโร ตฺเสสิ ปุจฺฉิตฺโต
 ตถว นาคกญฺญมฺปิ
 ธีโร ตฺเสสิ ปุจฺฉิตฺโต.

บัณฑิตพึงทราบเนื้อความแห่งคาถา
 เหล่านี้ โดยนัยที่ข้าพเจ้ากล่าวมาแล้วใน
 หนหลังเถิด.

พระนางวิมลาครัั้นทรงสดับถ้อยคำ
 ของพระมหาสัตรีแล้ว ทรงมีพระทัยยินดี
 เป็นอย่างยิ่ง ทรงพาพระมหาสัตรีไปให้
 สรงด้วยน้ำหอมมีจำนวนพันหม้อ ในเวลา
 สรงเสร็จได้ประทานผ้าทิพย์และระเบียบ
 ของหอมทิพย์เป็นต้น เวลาประดับตกแต่ง
 เสร็จแล้วได้ประทานโกชนทิพย์ แก่
 พระมหาสัตรี. พระมหาสัตรีบริโภคน
 โภชนาหารแล้ว สั่งให้ปุ้อาสนะที่ประดับ
 แล้ว จึงนั่งเหนือธรรมาสน์อันประดับแล้ว
 ได้แสดงธรรมด้วยพุทธลีลา.

พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศ
 เนื้อความนั้น ได้ตรัส(พระคาถา)ว่า

๑๖๒๘. "ท้าววรฺุณนาคราช ตรัสถาม
 ปัญหาภาวะวิรุบบัณฑิตฉันใด แม้
 พระนางวิมลानาคกัญญา ก็ตรัส
 ถามปัญหาภาวะวิรุบบัณฑิตฉันนั้น.

๑๖๒๙. วิรุบบัณฑิตผู้เป็นปราชญ์ อัน
 ท้าววรฺุณนาคราช ตรัสถาม
 แล้ว ได้พยากรณ์ปัญหาให้ท้าว
 วรฺุณนาคราช ทรงยินดี ฉันใด
 วิรุบบัณฑิตผู้เป็นนักปราชญ์ แม้

พระนางวิมลानาคกัณญา ตรัส
ถามแล้ว ก็พยากรณ์ให้พระนาง
วิมลानาคกัณญาทรงยินดีฉันนั้น.

๑๖๓๐. อุโบปี เต อตุตมเน วิทิตวา
มโหระคํ นาคกณฺณญจ ธีโร
อจฺจนฺภี อพฺภีโต อโลมหญฺโจ
อิจฺจพฺพวิ วรฺณํ นาคราชํ.

๑๖๓๐. วิรุบบัณชิต ผู้เป็นนักปราชญ์
ทราบว่ พญานาคราชผู้
ประเสริฐและพระนางนาคกัณญา
ทั้งสองพระองค์นั้น ทรงมีพระทัย
ชื่นชมโสมนัส ไม่ครั่นคร้าม
ไม่กลัว ไม่ชนพองสยของเกล้า
ได้กราบทูลท้าววรุณนาคราชว่า.

๑๖๓๑. มา โรธยิ นาค อยาหฺมสฺมิ
เยน ตว อตุโถ อิทํ สรีริ
หฺทเยน มํเสน กโรหิ กิจฺจํ
สยํ กริสฺสามิ ยถามตินฺเต"ติ.

๑๖๓๑. ข้าแต่พญานาคราช พระองค์
อย่าทรงพระวิตกว่า เรากระทำ
กรรม ของคนผู้ประทุษร้ายมิตร
และอย่าทรงดำริว่า เราจักฆ่า
บัณฑิตนี้ ขอพระองค์ทรงทำกิจ
ด้วยเนื้อหทัย ของข้าพระองค์
ตามที่พระองค์ ทรงพระประสงค์
สรีระเถิด ถ้าพระองค์ไม่ทรง
สามารถจะฆ่าข้าพระองค์ ข้า-
พระองค์ ก็จะทำถวาย ตาม
พระอัธยาศัย ของพระองค์เอง
พระเจ้าข้า".

ตตถ อจฺจนฺภีติ นิกมฺไป.
อโลมหญฺโจติ ภเยน อหญฺจโลโม.
อิจฺจพฺพวิติ วิมฺสนวเสน อิติ อพฺพวิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ไม่กลัว
ได้แก่ ไม่หวั่นไหว. คำว่า ไม่ชนพอง
สยของเกล้า ความว่า เป็นผู้มีชนไม่พอง

มา โรยยีติ "มิตตทุพุกิกมมัม กโรมี"ติ
มา ภายิ, "กถัม นุ โข อิมัม อิทานิ
หนิสฺสามีมิ"ติ มา จินฺตยิ.

นาคาคติ วรฺณมาลปติ. **อયાหมสมฺมิตติ**
อัยํ อหมสมฺมิ. อยเมว วา ปาไซ.

สยํ กริสฺสามีมิตติ สฺเจ ตวํ อิมสฺส เม
สนฺตติเก ธมฺโม สฺโตติ มํ มาเรตุํ น
วิสฺหสิ, อหเมว ยถา ตว อชฺชมาสโย,
ตถา สยํ กริสฺสามีมิตติ.

นาคราชา อาห

๑๖๓๒. "ปญฺญา หเว ทพฺยํ ปญฺชิตานํ
เต ตยมฺห ปญฺญา ย มยํ สุตฺตฺวา
อนฺนนาโม ลภตชฺช ทาริ
อชฺชเชว ตํ กุรุโย ปาปยาตุ"ติ.

แล้วเพราะความกลัว. คำว่า **ได้กราบทูล**
ความว่า วิรุบบัณฑิตได้กราบทูลแล้ว ดังนี้
ด้วยสามารถแห่งการทดลอง.

คำว่า **อย่าทรงพระวิตก** ความว่า
พระองค์อย่าทรงกลัวว่า "เราจะทำกรรม
ของคนผู้ประทุษร้ายมิตร". และพระองค์
อย่าทรงพระดำริว่า "บัดนี้ เราจักฆ่า
บัณฑิตนี้อย่างไรหนอ" ดังนี้.

วิรุบบัณฑิตร้องเรียกพญาวรฺณนาคราชาว่า
ข้าแต่พญานาคราชา. คำว่า **อยาหมสมฺมิ**
ตัดบทเป็น อัยํ อหมสมฺมิ. อีกอย่างหนึ่ง
บาลีเป็นเช่นนั้นเอง.

คำว่า **ข้าพระองค์จักกระทำเอง** ความว่า
ถ้าพระองค์ ไม่อาจจะยังข้าพระองค์
ให้ตาย ด้วยทรงดำริว่า เราได้สดับธรรม
ในสำนักของบัณฑิตนี้ไซ้ ข้าพระองค์
นั้นแหละ จักกระทำตามพระอัยยาศัย
ของพระองค์.

พญานาคราชาตรัสว่า

๑๖๓๒. "ปัญญา^๑นั้นเอง เป็นหทัยของ
บัณฑิตทั้งหลาย เราทั้งสองนั้น
ยินดี ด้วยปัญญาของท่านยิ่งนัก
ยักษเสนาบดี ผู้มีชื่อไม่บอกพระองค์
จะได้ภรรยาในวันนี้ ปุณณกยักษ

จงไปส่งท่าน ให้ถึงแคว้นกุรุรัฐ
ในวันนี้ที่เดียว”.

ตตถ เต ตยมหาติ เต มย
ตว ปณฺณาย สุตฺตฺวา.

อนุนนาโมติ สंपุณฺณนาโม ปุณฺณโก
ยกุขเสนาปติ. ลภตฺตฺว ทารฺนฺติ ลภตฺ
อชฺช ทารฺ, ททามสฺส ธีตฺริ อีรฺนฺทตี.
ปาปยาตฺติ อชฺชเชว ตํ กุรุรฺภูจํ
ปุณฺณโก ปาเปตฺ.

เอวญฺจ ปน วตฺวา วรุโณ
อีรฺนฺทตี ปุณฺณกสฺส อทาสี. โส ตํ
ลภิตฺวา ตฺภูจจิตฺโต มหาสฺตฺเตน สทฺธิ
สฺลลปี.

ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อ่าห

๑๖๓๓. “ส ปุณฺณโก อตฺตมโน อุกฺคโค
อีรฺนฺทตี นาคกญฺญํ ลภิตฺวา

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เรา
ทั้งสองนั้น ความว่า เราทั้งสองนั้นเป็น
ผู้ยินดีด้วยปัญญาของท่านบัณฑิตยิ่งนัก.

คำว่า ผู้มีชื่อไม่บกพร่อง ความว่า
ปุณณกยักษ์ เสนาบดีผู้มีชื่อเต็มพร้อม.
คำว่า จงได้ภรรยาในวันนี้ ความว่า
ปุณณกยักษ์จงได้ภรรยาในวันนี้ เรา
ทั้งสองจะประทานพระธิดาชื่ออีรันทตีแก่
ปุณณกยักษ์นั้น. คำว่า ให้บัณฑิตถึง
ความว่า ปุณณกยักษ์จงให้วิธูรบัณฑิต
ถึงแคว้นกุรุรัฐ (อินทปัตตนคร) ในวันนี้
ที่เดียว.

ก็แล พญาวรुณนาคราช ครั้นตรัส
อย่างนี้แล้ว จึงพระราชทานนางอีรันทตี
แก่ปุณณกยักษ์. ปุณณกยักษ์นั้นได้นาง
อีรันทตีแล้วมีจิตยินดี ได้เจรจาปราศรัย
กับพระมหาสัตว์เจ้า.

พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศ
เนื้อความนั้น ได้ตรัส(พระคาถา)ว่า

๑๖๓๓. “ปุณณกยักษ์นั้น ได้นางอีรันทตี
นาคกัญญาแล้วมีใจชื่นชมโสมนัส
เต็มตื่นด้วยปีติ มีรูปเต็มเปี่ยม

หฎฺฐเณ ภาเวณ ปตฺตีตฺรโป
อิจฺจุพฺพวิ กุณฺโณ กตฺตฺตฺสเฎฏจฺ.

๑๖๓๔. ภริยาย มํ ตฺวํ อกริ สมนฺคิ
อหฺนฺจ เต วิธฺร กโรมิ กิจฺจํ
อิทฺนฺจ เต มณฺิริตฺนํ ททามิ
อชฺชฺเชว ตํ กุรฺโย ปาปฺยามี"ติ.

ตตฺถ มณฺิริตฺนนฺติ ปณฺุชิต
อหํ เต คุณฺเณสุ ปสนฺนโน อรหามิ
ตวานฺุจฺจวิกํ กิจฺจํ กาทฺุ, ตสฺมา
อิมนฺจ เต จกฺกฺวตฺติปริโณคํ มณฺิริตฺนํ
ทมฺมิ, อชฺชฺเชว ตํ อินฺทปตฺตํ ปาเปมิ.

อถ มหาสฺตฺโต ตสฺส ฤติ
กโรนฺุโต อิตฺริ คาถมาห

๑๖๓๕. "อชฺชฺเชยฺยเมสฺสา ตว โหตุ มิตฺตี"^๑
ภริยาย กจฺจฺจฺน ปิยาย สทฺธิ

พร้อมด้วยจิตรำเริง ได้กล่าวกะ
วิธฺรบัณฺชิต ผู้ประเสริฐสุดของ
ชนชาวกุรฺรัฐอย่างนี้ว่า

๑๖๓๔. ข้าแต่ท่านวิธฺรบัณฺชิต ท่านได้
ทำให้ข้าพเจ้า มีความพร้อม-
เพียงกันกับภรรยา ข้าพเจ้า
จะทำกิจตอบแทนท่าน ข้าพเจ้า
จะให้แก้วมณีดวงนี้แก่ท่าน และ
จะนำท่านไปส่งให้ถึงแคว้นกุรฺรัฐ
ในวันนี้ทีเดียว".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า แก้วมณี
ความว่า ข้าแต่ท่านบัณฺชิต ข้าพเจ้า
เลื่อมใสในคุณทั้งหลายของท่าน ควรจะ
ทำกิจสมควรแก่ท่าน เพราะฉะนั้นข้าพเจ้า
จะให้แก้วมณี อันเป็นเครื่องใช้สอยของ
พระเจ้าจักรพรรดิดวงนี้แก่ท่าน และ
ข้าพเจ้าจะส่งท่านให้ถึงอินทปัตตนคร ใน
วันนี้ทีเดียว.

ลำดับนั้น พระมหาสฺตฺว์เมื่อจะทำ
ความชมเชยแก่ปณฺณกยฺกษนั้น ได้กล่าว
คาถานอกนี้ว่า

๑๖๓๕. "ดูกรกัจจฺจนะ ท่านจงมีไมตรี
สนิทสนมกับภรรยาที่น่ารัก จง

^๑ ฉ. เมตฺติ.

อานนุทจิตโต สุขโม ปตีโต
ทตฺวา มณี มม นยฺนุทปตฺตฺนุ"ติ.

ตตฺถ อชฺชชยฺเยเมสชาติ เอสา
ตว ภริยาย สทุธิ ปิยสฺวาสมตฺตฺติ
อชฺชชยา โหตุ, "อานนุทจิตโต"ติ
อาทึหิ ปิติสมฺมุคฺคิภาวเมวสุส วทติ.
นยฺนุทปตฺตฺนุติ นย อินฺุทปตฺตฺ.

เตน วุตฺตํ

๑๖๓๖. "ส ปุณฺณโก กุณฺโณ กตฺตฺเสฏฺฐจฺ
นิสฺสึทฺธิ ปุรโต อาสนสฺมุ
อาทาย กตฺตารมโนมปณฺณํ
อปานยิ นครํ อินฺุทปตฺตํ.

มีความพร้อมเพรียงปรองดอง
รักใคร่กันตลอดไป จึงมีความสุข
สวัสดิ มีชัยชนะแก่ข้าศึกศัตรู
ท่านจึงเป็นผู้มีจิตเบิกบาน มีปิติ
โสมนัส ท่านได้ให้แก้วมณีแก่
ข้าพเจ้าแล้ว ขอจงนำข้าพเจ้า
ไปยังอินทปัตตนครด้วยเถิด".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ผู้มีชัย
ชนะนี้ ความว่า ท่านจึงเป็นผู้มีไมตรี
สนิทสนมอยู่ร่วมรักกับภรรยาของท่านนี้
จึงมีความสุขสวัสดิ มีชัยชนะแก่ข้าศึกศัตรู
เถิด. วิรุชบัณฑิตย่อเมกล่าวความเป็นผู้มี
ปิติและความพร้อมเพรียงกันด้วยถ้อยคำ
เป็นต้นว่า "อานนุทจิตโต" ผู้มีจิตยินดี
แล้วแก่ปุณณกัณษนั้น. คำว่า จงนำ
ข้าพเจ้าไปยังอินทปัตตนคร ความว่า
ท่านจงนำข้าพเจ้าไปยังอินทปัตตนครด้วย
เถิด.

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาค
จึงตรัสว่า

๑๖๓๖. "ปุณณกัณษ อัญญเชฎฐบัณฑิต
ผู้ประเสริฐสุด ของชนชาวกรุงรัฐ
ให้นั่งเหนืออาสนะ ข้างหน้าตน
พาเอาบัณฑิต ผู้มีปัญญาไม่
ต่ำทราม นำไปสู่อินทปัตตนคร.

๑๖๓๗. มโน มนุสฺสสุสฺส ยถาปี คจฺเจ
ตโตปีสุสฺส ชิปปตริ อโหสิ
ส ปุณฺณโก กุณฺํ กตฺตุเสฏฺฐจํ
อุปานิ นคฺริ อินฺทปตฺตนุ”ติ.

อถ นํ ปุณฺณโก อาห

๑๖๓๘. “เอตฺอินฺทปตฺตํ นคฺริ ปทิสฺสติ
รมุมาณี จ อมุพวนาณี ภาคโส
อหญฺจ ภริยาเย สมนฺคิภูโต
ตุวญฺจ ปตฺโตสิ สกํ นิเกตนุ”ติ.

ตตถ ยถาปี คจฺเจติ มโน นาม
น คจฺจติ, ทูเร อารมฺมนํ คณฺหนฺโต
ปน คโตติ วุจฺจติ, ตสฺมา มนฺสุส
อามฺมณคฺคหณฺโตปี ชิปปตริ ตสฺส
มโนมยสิญฺจวสุส คมนํ อโหสิติ
เอวเมตถ อตฺถ อทฺทพฺโพ.

เอตฺอินฺทปตฺตนฺติ อสุสฺปิภูเจ นิสิญฺนฺสฺเสว
ทสุเสนฺโต เอวมาห. สกํ นิเกตนฺติ
ตุวญฺจ อตฺตโน นิเวสนํ สมฺปตฺโตติ
อาห.

๑๖๓๗. การไป ของม้าสินธพอาชาไนย
นั้นเร็วยิ่งกว่าใจของมนุษย์พึงไป
ปุณณกยักษ์นั้นได้นำวิสูตรบัณฑิต
ผู้ประเสริฐสุด ของชนชาวกรุงรัฐ
ไปถึงอินทปัตตนคร”.

ลำดับนั้น ปุณณกยักษ์กล่าวกะ
วิสูตรบัณฑิตว่า

๑๖๓๘. “อินทปัตตนครปรากฏอยู่โน้น และ
ป่ามะม่วง อันน่ารื่นรมย์ ก็เห็น
อยู่เป็นหย่อม ๆ หนึ่ง ข้าพเจ้า
เป็นผู้พร้อมเพียงกับภรรยาและ
ท่านก็ได้ถึงที่อยู่ของตนแล้ว”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า (ดูจเร็ว
กว่า)มนุษย์พึงไป บุคคลพึงทราบ
เนื้อความในคาศาถนั้นอย่างนี้ว่า ขึ้นชื่อว่า
ใจย่อมไม่ถึง ท่านย่อมกล่าวว่ ใจไปรับ
อารมณ์ในที่ไกล, เพราะฉะนั้น การไป
ของม้าสินธพอาชาไนย ได้เร็วยิ่งกว่าการ
ไปรับอารมณ์แห่งใจ.

คำว่า อินทปัตตนคร ความว่า ปุณณก-
ยักษ์เมื่อแสดง แก้ววิสูตรบัณฑิตผู้นั่งอยู่
บนหลังม้านั้นแหละ ได้กล่าวอย่างนี้แล้ว.
คำว่า ที่อยู่ของตน ความว่า ปุณณกยักษ์
กล่าวว่ และท่านก็เป็นผู้ถึงที่อยู่ของตน
แล้ว.

ตสมิ ปน ทิวเส ปจจุสกาล
 ราชา สุปิน อททล. เอวรุโป สุปิน
 อโหสิ รณโณ นิเวสนทวาร เอโก
 ปณฺณากุขนุโร สีสสาโข ปณฺจโครสมโล
 อลงกตหตฺถิอสุสปฏิจฺจนฺโน มหารุกฺโข
 จิตฺ. มหาชนฺโน ตสฺส มหาสกุการิ
 กตฺวา อณฺชลิ ปคฺคยฺห นมสฺสติ.
 อเถโก กณฺโหน บุริโส รตฺตสาฎกนิวตฺโต
 รตฺตปฺปผกณฺณโร อารุหตฺโต
 อาคนฺตฺวา มหาชนฺสฺส ปรีเทวนฺตฺสฺสเว
 ตํ รุกฺขมฺลํ จินฺนิตฺตฺวา อากขฺตฺมนฺโต
 อาทาย คนฺตฺวา ปุณาหริตฺวา ปกตฺติฎ-
 ฐาเนเยว จตฺวา ปกุกามิตฺติ.

ราชา ตํ สุปินํ ปรีคฺคณฺหนฺโต
 "มหารุกฺโข วีย น อณฺโณ โกจิ,
 วิธฺรปณฺชิตฺโต, มหาชนฺสฺส ปรีเทวนฺตฺสฺสเว
 ตํ รุกฺขมฺลํ จินฺนิตฺตฺวา อาทาย คตฺบุริโส
 วีย น อณฺโณ โกจิ, ปณฺชิตํ คเหตุวา
 คตฺมานโว. ปุณ ตํ รุกฺขํ อหริตฺวา
 ปกตฺติฎฐาเนเยว จเปตฺวา คโต วีย
 เสว มานโว ปณฺชิตํ อาเนตฺวา
 ธมฺมสฺสกาย ทฺวารเอ จเปตฺวา ปกุกมิสฺสติ
 อทฺธา อชฺช มยํ ปณฺชิตํ ปสฺสิสฺสสามา"ติ
 สนฺนิฎฺฐานํ กตฺวา โสมนสฺสปฺปตฺโต
 สกลนฺคริ อลงฺการาเปตฺวา ธมฺมสฺสํ
 สชฺชชาเปตฺวา อลงฺกตฺรตฺนมนฺชฺชเป

ก็ในวันนั้นเวลาจวนรุ่ง พระราชา
 ได้ทอดพระเนตรเห็นพระสุบิน. พระสุบิน
 มีรูปร่างนี้ว่า มีต้นไม้ใหญ่ตั้งอยู่ใกล้
 พระทวารแห่งพระราชนิเวศน์ มีลำต้น
 ประกอบด้วยปัญญา มีกิ่งสำเร็จด้วยศีล
 มีผลเต็มด้วยโครส ๕ เกือบกล่นด้วย
 ช้างม้าอันประดับประดาแล้ว. มหาชน
 พากันกระทำสักการะใหญ่ประคองอัญชลิ
 นอบน้อมแก่ต้นไม้นั้น. ลำต้นนั้น บุรุษดำ
 คนหนึ่งนุ่งผ้าแดงตัดดอกไม้แดง มือถือ
 อาวุธมาตัดต้นไม้นั้น เมื่อมหาชนร้องให้
 คร่ำครวญอยู่ก็ลากเอาต้นไม้ไป ก็นำมา
 ตั้งไว้ที่เดิมอีก แล้วหลีกไป.

พระราชา ทรงระลึกถึงพระสุบิน
 นั้นอยู่ ทรงสันนิษฐานว่า "ใคร ๆ คนอื่น
 เช่นกับต้นไม้ใหญ่ไม่มี คงเป็นวิธฺรบัณฑิต,
 ใคร ๆ คนอื่นผู้เช่นบุรุษผู้ตัดรากต้นไม้
 เมื่อมหาชนร้องให้คร่ำครวญอยู่ ลากไป
 แล้วมิได้มี คงเป็นมาณพผู้พาเอาบัณฑิต
 ไปแน่. วันพรุ่งนี้มาณพจักนำบัณฑิต
 มาประดิษฐานที่ประตูโรงธรรมสภาแล้ว
 หลีกไป คล้ายกับบุรุษผู้นำเอาต้นไม้
 มาคืนประดิษฐานไว้ ณ ที่เดิมแล้วหลีกไป
 วันนี้พวกเราจักเห็นวิธฺรบัณฑิตแน่นอน"
 ทรงถึงความโสมนัสยินดีทรงมีพระราช-
 ดำรัสให้ประดับพระนครทั้งสิ้น ให้จัดแจง

www.dhammadownload.com

ธมฺมาสนํ ปญฺญาเปตฺวา เอกสตราช-
 อมจฺจคณนคฺรวาสิชฺชนปริวฺโต "อชฺช
 ตฺเมห ปณฺชิตํ ปสฺสิสฺสฺสณ, มา
 ภายิตฺถา"ติ มหาชนํ อสฺสาเสนฺโต
 ปณฺชิตสฺส อาคมนํ โอลิเกนฺโต
 ธมฺมสภายํ นิสฺสีทิ. ปุณฺณโกปิ ปณฺชิตํ
 โอลิตาเรตฺวา ธมฺมสภายํ ทฺวาเร
 ปริสมชฺเฒ จเปตฺวา อापฺจุฉิตฺวา
 อีรณฺทตี อาทาย อตฺตโน เทวนครเมว
 คโต.

ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

๑๖๓๙. "ส ปุณฺณโก กุรฺณํ กตฺตฺตฺสฺสฺสจฺ
 โอลิโรยิตฺวา ธมฺมสภายํ มชฺเฒ
 อาชฺฌณฺณมารุญฺห อโนมวณฺโณ
 ปกุกามิ เวหายสมนฺตลิกฺเข.

๑๖๔๐. ตํ ทิสฺวา ราชา ปรมปฺปีติโต
 อฺภูจาย พาหาหิ ปลิสฺสชิตฺวา
 อวิกมฺปยํ ธมฺมสภายํ มชฺเฒ
 นิสฺสีทยิ ปมฺขํ อาสนสฺมินฺ"ติ.

โรงธรรม ให้ปลาดธรรมาสน์ในรัตนมณฑป
 ที่ประดับแล้ว ทรงแวดล้อมด้วยพระราช
 ๑๐๑ และหมู่อำมาตย์ชาวพระนครทั้งสิ้น
 ทรงปลอบโยนมหาชน ให้สบายใจว่า
 "พวกท่านจักเห็นวิรุบบัณชิตในวันนี้. อย่า
 พากันวิตกไปเลย" ดังนี้ เมื่อทรงรอดคย
 การมาของวิรุบบัณชิต ได้เสด็จไปประทับ
 ที่โรงธรรมแล้ว. ฝ่ายปุณณกยักษิพา
 บัณชิตลงประดิษฐานท่ามกลางบริษัท
 ที่ประตูโรงธรรมแล้วลาพระมหาสัตว์พา
 นางอีรันทตีไปสู่เทวนครของตนแล้วแล.

พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศ
 เนื้อความนั้น จึงตรัส(พระคาถา)ว่า

๑๖๓๙. "ปุณณกยักษิ ผู้มีวรรณะไม่ทราบ
 นั้น วางวิรุบบัณชิตผู้ประเสริฐ
 สุด ของชาวกรุงรัฐลงในท่ามกลาง
 สภาแล้ว ขึ้นม้าอาชาไนยเหาะ
 ไปในอากาศกลางหาว.

๑๖๔๐. พระราชา ทอดพระเนตรเห็น
 วิรุบบัณชิตนั้น ทรงปรีดา
 ปราโมทย์อย่างยิ่ง เสด็จลุกขึ้น
 สวมกอดวิรุบบัณชิต ด้วย
 พระพาหาทั้งสอง ไม่ทรงหวั่นไหว
 ทรงเชื้อเชิญให้นั่ง เหนืออาสนะ
 ท่ามกลางธรรมสภา ตรง
 พระพักตร์ของพระองค์".

ตตถ อโนมวณฺโณติ อหีนวณฺโณ
 อุตตมวณฺโณ. อวิกมฺปยนฺติ ภิกฺขเว
 โส ราชา ปณฺชิตํ ปลิสฺสชิตฺวา
 มหาชนมฺชฺเณ อวิกมฺปนฺโต อโนลียนฺโตเยว
 หตฺถเ คเหตุว อตฺตโน อภิมุขํ กตฺวา
 อลงฺกตธฺมาสนเ นิสีทาเปสิ.

อถ ราชา เตน สทฺธิ สมฺโมทิตฺวา
 มธฺรปฏิสนฺถารํ กโรนโต คาถมาห

๑๖๔๑. “ตฺวํ โน วิเนตาสิ รถํ ญฺจ
 นนฺทนฺติ ตํ กุรุโย ทสฺสเนน
 อกฺขาหิ เม ปุจฺฉิตฺ อเอตมตฺถํ
 กถํ ปโมกฺโข อหุ มาณวสฺสา”ติ.

ตตถ ญฺจนฺติ ยถา ญฺจ รถํ
 สารถิ อฺปนฺติ, เอวํ ตฺวํ อมฺหากํ
 การณฺน นเยน หิตกิริยาสุ วิเนตาสิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า มีวรรณะ
 ไม่ทราวม ได้แก่ มีวรรณะไม่เลวทราวม คือ
 มีวรรณะอันสูงสุด. คำว่า ไม่ทรงหวั่นไหว
 พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย
 พระราชานั้น ทรงสวมกอดวิธราชัตถ
 ไม่ทรงหวั่นไหวคือไม่ทรงย่อท้อ อยู่ใน
 ท่ามกลางมหาชนทีเดียว ทรงจูงมือ
 ทั้งสองของบัณฑิตมาให้นั่งบนธรรมาสน์
 ที่ประดับแล้ว ทรงพระพักตร์ของพระองค์.

ลำดับนั้น พระราชาทรงบันเทิงกับ
 พระมหาสัตว์นั้น เมื่อจะทรงทำปฏิสันถาร
 ด้วยพระวาจาอันไพเราะ ได้ตรัส
 พระคาถาว่า

๑๖๔๑. “ท่าน เป็นผู้แนะนำเราทั้งหลาย
 เหมือนนายสารถินำเอารถที่หาย
 แล้วกลับมาได้ฉะนั้น ชาวกุรุรัฐ
 ทั้งหลาย ย่อมยินดีเพราะได้เห็น
 ท่าน ท่านอันเราถามแล้ว จง
 บอกเนื้อความนั้นแก่เรา ท่าน
 หลุดพ้นจากสำนัก ของมาณพ
 ได้อย่างไร”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า หายไป
 ความว่า ท่านแนะนำข้าพเจ้าในการทำ
 ประโยชน์โดยเหตุโดยนัย เหมือนนาย
 สารถิ นำเอารถที่หายไปแล้วกลับมาได้

นนทนต์ ตนต์ ตัม ทิสวาว อิเม
 กุรุภูจวาสิโน ตว ทสฺสเนน นนทนต์.

มาณวสุสาติ มาณวสุส สนฺติกา กถิ
 ตว โมกุโข อโหสิ, โย วา ตัม
 มุญฺจนฺตสุส มาณวสุส ปโมกุโข, โส
 เกน การณน อโหสิตี อตฺถ.

อถ นํ มหาสตุโต อาห

๑๖๔๒. “ยํ มาณโวตฺยาภิวทิตฺติ ชนินฺท
 น โส มนุสฺสโส นรวิโรเสฏฺฐ
 ยทิตฺเต สุตโต ปุณฺณโก นาม ยกุโข
 รณฺโณ กุเวรสุส หิ โส สชิตฺตพฺโพ.

๑๖๔๓. ภูมินุทฺโธ วรุณ นาม นาโค
 พุรหา สุจฺจิวณฺณพฺลูปนฺโน
 ตสุสานุชฺชํ ฐิตํ กามยาโน
 อธิรณฺทิตฺติ นาม สา นาคกณฺฎา.

ฉะนั้น. คำว่า ย่อมยินดีเพราะเห็นท่าน
 ความว่า ชนชาวกรุงรัฐทั้งหลายเห็นท่าน
 แล้วเทียว ย่อมยินดีเพราะได้เห็นท่าน.

คำว่า จากสำนักของมาณพ ความว่า
 ความพ้นของท่านจากสำนักของมาณพ
 ได้มีแล้วอย่างไร อธิบายว่า อีกอย่างหนึ่ง
 ความพ้นใดจากสำนักของมาณพผู้ปล่อย
 ท่านอยู่ ความพ้นนั้นได้มีแล้ว เพราะ
 เหตุไร.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์จึงกราบทูล
 พระเจ้าธัญชัยโกวัฑฒนะว่า

๑๖๔๒. “ข้าแต่พระองค์ ผู้จอมประชาชน
 ผู้ทรงแก้แค้นผู้ชั่ว ประเสริฐกว่า
 นรชน บุรุษที่พระองค์ตรัสเรียก
 ว่ามาณพ ไม่ใช่มนุษย์เป็นยักษ์
 ชื่อปุณณกะพระเจ้าข้า พระองค์
 ทรงเคยได้ยืมชื่อมาแล้ว ก็
 ปุณณกยักษ์นั้น เป็นอำมาตย์
 ของท้าวกุเวรราช.

๑๖๔๓. พญานาคทรงนามว่าวรุณ ผู้
 ทรงไว้ซึ่งภูมิประเทศ มีพระกาย
 ใหญ่โตสะอาด ทรงสมบุรณ์ด้วย
 วรรณะและกำลัง ปุณณกยักษ์
 รักใคร่ธิดา ผู้เกิดจากพระนาง

๑๖๔๔. ตสุสา สุขุมาลยา ปิยาย เหตุ
ปตารยิตถ มรณาย มยุหิ
โส เจว ภริยาย สมงคิภูโต
อหญจานุญญาโต มณิ จ ลทุโร"ติ.

ตตถ ยิ มาณโวตุยาภิวทิตติ
ชนินุท ยิ ตวั มาณโวติ อภิวทสิ.

ภูมินุทโรติ ภูมินุทโร นาคภวนวาสี.
สา นาคกณฺฐาติ ยิ นาคกณฺฐิ โส
กามยมาโน มม มรณาย ปตารยิ,
สา นาคกณฺฐา อิรินุทตี นาม.

ปิยาย เหตุติ महाराज सो हि
नाकराजा जतुपेसठिकपणुहिसซुชने
पसनुने मं मणिना पुषेतुवा नालोक
कितो विमलाय नाम เทविया "กหนฺเต

นาควิมลลาเทวินั้นนางนาคกัณฺฐญา
นั้น นามว่าอิรันทตี.

๑๖๔๔. จึงตกลงใจ จะฆ่าข้าพระองค์
เพราะเหตุแห่งนางอิรันทตี ผู้มี
เอวบางร่างน้อยน่ารักใคร่ แต่
ปุณณกยัภษนั้น เป็นผู้พร้อม-
เพียงกับภรรยา สวณข้าพระองค์
เป็นผู้อันพญานาค ทรงอนุญาต
ให้มา และปุณณกยัภษให้แก้วมณี
มาด้วย".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ผู้ที่พระ-
องค์ตรัสเรียกว่า เป็นมาณพ ความว่า
ข้าแต่พระองค์ ผู้เป็นจอมประชาชน
พระองค์ตรัสเรียกผู้ใดว่าเป็นมาณพ.

คำว่า ผู้ทรงไว้ซึ่งภูมิประเทศ ได้แก่
ผู้ทรงแผ่นดิน คือทรงอยู่ครอบครอง
นาคพิภพ. คำว่า นางนาคกัณฺฐยานั้น
ความว่า ปุณณกยัภษนั้นรักใคร่นางนาค-
กัณฺฐญาใด ได้ตกลงใจจะฆ่าข้าพระองค์,
นางนาคกัณฺฐยานั้น ชื่อว่าอิรันทตี.

คำว่า เพราะเหตุแห่งนางอิรันทตีผู้
น่ารัก ความว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า ก็
พญานาคราชนั้น ทรงเลื่อมใสในการ
แก้ปัญหา รักษาอุโบสถ ๔ ทรงบูชา
ข้าพระองค์ด้วยแก้วมณีแล้ว กลับไปสู่

มณี"ติ ปุจฺฉิตโต มม ธมฺมกถิกภาวํ
วณฺณเณสิ.

สา มม ธมฺมกถํ โสตุกามา
หุตฺวา มม ททเยน โทหฬิ อฺปฺปาเทสิ.
นาคราชา ทุคฺคหิตฺเตน อตฺตโน ธีตรํ
อิรฺนุทตี อาท "มาตา เต วิธูรสฺส
ททยมํสํ โทหฬินิ, ตสฺส ททยมํสํ
อาหริตุํ สมตถํ สามิกํ ปฺริเยสํ"ติ.
สา ปฺริเยสนฺตํ กุเวรสฺส ภาคิเนยฺยํ
ปฺนุณฺณกํ นาม ยกฺขํ ทิสฺวา ตํ อตฺตนิ
ปฏฺิพทฺธจิตฺตํ ฅตฺวา ปิตุ สฺนฺตํ
เนสิ. อถ นํ โส "วิธูรปฺนุทิตฺตสฺส
ททยมํสํ อาหริตุํ สกฺโกนฺโต อิรฺนุทตี
ลภิสฺสสิ"ติ อาท.

โส เวปฺลุลปพฺพตโต จกฺกวตฺติ-
ปฺริโกคํ มณี อาทฺริตฺวา ตฺเมหฺหิ
สทฺธิ ชุตฺตํ กิพิตฺวา มํ ลภิตฺวา
ตีหํ มม นิเวสเน วสิตฺวา มํ
อสุสฺสสุ วาสฺสิ คาทาเปตฺวา หิมวณฺเต

นาคพิภพ อันพระเทวีนามว่าวิมลลา ทูล
ถามว่า "แก้วมณีของพระองค์หายไป
ไหน" ได้ทรงพรรณนาความที่ข้าพระองค์
เป็นธรรมกถิกแล้ว.

พระนางวิมลลาเทวีนั้นมีพระประสงค์
จะฟังธรรมกถาของข้าพระองค์ ยิ่งความ
ปรารถนาด้วยดวงหทัย ของข้าพระองค์
ให้เกิดขึ้น. พญานาคราชเพราะทรงถือผิด
ตรัสกะนางอิรฺนุทตีพระธิดาของตนว่า
"มารดาของเจ้าปรารถนาดวงหทัยของ
วิธูรบัณฑิต เจ้าจงแสวงหาสามีผู้สามารถ
นำเอาดวงหทัยของวิธูรบัณฑิตมาให้ได้".
นางอิรฺนุทตีนั้นแสวงหาสามีอยู่ ได้พบ
ยักษ์ชื่อว่า ปุณณกะผู้เป็นหลานของท้าว
กุเวรเวสวัณ รู้ว่ายักษ์มีจิตปฏิพัทธ์ในตน
จึงนำไปสู่สำนักพระบิดา. ลำดับนั้น
พญานาคราชนั้น ตรัสกะปุณณกยักษ์ว่า
"ท่านเมื่อสามารถนำเอาดวงหทัยของ
วิธูรบัณฑิตมาให้ ก็จักได้นางอิรฺนุทตี
ลูกสาวของเรา".

ปุณณกยักษ์ จึงนำเอาแก้วมณีอัน
เป็นเครื่องบริโภคของพระเจ้าจักรพรรดิ
จากภูเขาวงกตบรรพต มาเล่นสกากับ
พระองค์ ได้เข้าพระองค์ไป พักอยู่เรือน
ของข้าพระองค์ ๓ วัน แล้วให้ข้าพระองค์

รุกเขสุ ๑ ปพพเตสุ ๑ โปเถตวา มํ
 มาเรตุํ อสกุโกนุโต สตุตเม วาตกขนุเร
 เวรมภาวาทาภิมุไซ ปกขนุทิตวา สฎฐี-
 โยชนุพเพเธ กาฟ้าคิริปพพตมตถเก
 จเปตวา สีหเวสาทิวเสน อิทญจิทญจ
 กตวา มํ มาเรตุํ อสกุโกนุโต มยา
 อตตุโน มรณการณํ ปุฏฐโจะ อัจจิกขิ.

อถสุสาห์ สาธุธรรมมํ กเถสี.
 โส ตํ สุตวา ปสนุนจิตโต มํ
 อิทาเนตูกาโม อโหสี. อถาหนตุํ
 อาทาย นาคภวนํ คนตุวา นาครบญโณ
 ๑ วิมลยา ๑ ธมมํ เทเสสี. สพพาว
 นาคปริสา ปสึทิสฺสุ. นาคราชา มม
 ธมฺมเทสนาย ตฎฐกาเล อิรินุทตี
 ปุณฺณกสฺส อทาสี.

โส ตํ ลภิตวา ปสนุนจิตโต มํ
 มณิรตเนน ปุเชตวา นาคราชาเนนตโต
 มํ มโนมยสินุรวั อารีเปตวา สยํ
 มชฺฐมิมาสเน นิสึทิตวา มํ ปุโรโต

จับหางม้าไป ทูลข้าพระองค์ที่ต้นไม้บ้าง
 ภูเขาบ้างในหิมวันตประเทศ เมื่อไม่อาจ
 ให้ข้าพระองค์ตาย จึงมุ่งหน้าต่ออลมแวร์ัมภะ
 ควบม้าไปในกองลม ๗ ครั้ง แล้วจึงวาง
 ข้าพระองค์ไว้บนยอดกาฬคิริบรรพตสูงได้
 ๖๐ โยชน์ แล้วทำกรรมอย่างนี้บ้าง
 อย่างโน้นบ้าง จำแลงเพศต่าง ๆ มีเพศ
 แห่งราชสีห์เป็นต้น เมื่อไม่สามารถให้
 ข้าพระองค์ตายได้ ข้าพระองค์จึงถามถึง
 เหตุฆ่าข้าพระองค์ ได้บอกเรื่องนั้นแล้ว.

เมื่อเป็นอย่างนั้น ข้าพระองค์จึงได้
 แสดงสาธุธรรมแก่เขา. เขาได้สดับ
 สาธุธรรมนั้นแล้วมีจิตเลื่อมใส ได้เป็น
 ผู้ใคร่จะนำข้าพระองค์มาส่ง ณ ที่นี้.
 ครั้นเมื่อเป็นเช่นนั้น ข้าพระองค์จึงพา
 เขาไปสู่ นาคพิภพ แสดงธรรมถวาย
 พญานาคราชา และพระนางวิมลาทวี.
 นาคบริษัททั้งหมด พากันเลื่อมใส
 ธรรมเทศนาแล้ว. พญานาคราชา เวลา
 พระองค์มีพระทัยยินดี ในธรรมเทศนา
 ของข้าพระองค์ ได้ประทานนางอิรันทตี
 แก่ปุณณกยักร์.

ปุณณกยักร์นั้นได้นางอิรันทตีแล้ว มีจิต
 เลื่อมใส จึงบูชาข้าพระองค์ด้วยแก้วมณี
 ฤกพญานาคราชา ทรงบังคับให้ส่ง
 ข้าพระองค์ จึงยกข้าพระองค์ขึ้นสู่ม้า

อาสนเน นิสีทาเปตฺวา อีรณฺทตี
 ปจฺฉิมาสเน นิสีทาเปตฺวา อีธาเนตฺวา
 มํ ปริสมชฺฌเณ โอตฺตาเรตฺวา อีรณฺทตี
 อาทาย อตฺตโน นครเมว คโต.

เอวํ มหาราช โส ปุณฺณโก ตสฺสา
 สุมชฺฌมาย ปิยาย เหตุ ปตารยิตฺถ
 มรณาย มยฺหํ. อเอวํ มํ นิสฺสาย
 โส เจว ภริยาย สมงฺคิฏฺโธ, มม
 ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปสนฺนเนน นาคฺราเชน
 อหฺนฺจ อญฺญาโต ตสฺส เม
 ปุณฺณกสฺส สนฺติกา อยํ สพฺพกามทโท
 จกฺกวตฺติปริโภคมณิ ๑ ลทฺโธ, คณฺหถ
 เทว อิมํ มณินฺติ มณิ รมฺโถ
 อทาสี.

ตโต ราชฯ ปจฺจุสกาเล อตฺตนา
 ทิฏฺฐสฺสปีนํ นครวาสินํ กเถตุ "โกนฺโธ
 นครวาสินอ อชฺช มยา ทิฏฺฐสฺสปีนํ
 สุณฺนาถา"ติ วตฺวา อาห

มโนมัยสินฺธพ ตนเองนั่งอาสนะท่ามกลาง
 ให้ข้าพระองค์นั่งอาสนะข้างหน้า ให้นาง
 อีรณฺทตีนั่งอาสนะข้างหลัง นำมาส่งที่นี่
 ให้ข้าพระองค์ลงที่ท่ามกลางบริษัท แล้ว
 พานางอีรณฺทตีไปสู่นครของตนนั้นแล.

ข้าแต่มหาราชเจ้า ปุณฺณกยักษนั้นได้
 ตกลงใจ จะฆ่าข้าพระองค์ด้วยประการ
 อย่างนี้ เพราะเหตุแห่งนางอีรณฺทตีผู้มี
 เหวออันงดงามน่ารักนั้น. เมื่อเป็นอย่างนั้น
 ปุณฺณกยักษนั้น ก็ได้อาศัยข้าพระองค์
 ในครั้งนั้น จึงได้เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน
 กับภรรยา อันพญานาคราชทรงเลื่อมใส
 แล้ว เพราะทรงสดับธรรมเทศนาของ
 ข้าพระองค์ทรงอนุญาตให้ส่งข้าพระองค์
 กลับคืน และข้าพระองค์ได้แก้วมณีนี้
 อันเป็นเครื่องบริโภคใช้สอยของพระเจ้า
 จักรพรรดิซึ่งสามารถให้สิ่งน่าใคร่ทั้งปวง
 ได้นี้ จากสำนักของปุณฺณกยักษ ข้าแต่
 สมมติเทพขอพระองค์ทรงรับแก้วมณีดวงนี้
 ได้ถวายแก้วมณีแด่พระราชา.

ลำดับนั้น พระราชา เมื่อจะตรัสแล้ว
 พระสฺสปีนที่พระองค์ทรงเห็นในเวลาจวนรุ่ง
 แก่ชาวพระนคร จึงตรัสว่า "ดูกรชาว
 พระนครผู้เจริญทั้งหลาย พวกเจ้าจงตั้งใจ
 ฟังสฺสปีนที่เราเห็นในวันนี้" ดังนี้ ได้ตรัส
 พระคาถาว่า

๑๖๔๕. "รกฺโข หิ มยฺหํ สมรทฺวาเร ชาโต
 ปญฺญาภุชฺชโร สีสฺมยฺสฺส สฺสาชา
 อตฺเต จ ธมฺเม จ จิตฺโต นิปาโก
 ควปฺพลโ หนฺตฺติคฺวาสุสฺสนฺโน.

๑๖๔๖. นจฺจคฺิตฺตฺริยาภินาทีเต
 อฺจฺจชฺชฺช เสนํ ปฺริโส อหาสิ
 โส โน อยํ อาคโต สฺนฺนิเกตํ
 รุกฺขสฺสสิมฺสฺสาปจิตฺตี กโรถ.

๑๖๔๗. เย เกจิ วิตุตา มม ปจฺจเยน
 สพฺเพว เต ปาตุกโรนฺตุ อชฺช
 ติพฺพานิ กตฺวาน อฺปายนานิ
 รุกฺขสฺสสิมฺสฺสาปจิตฺตี กโรถ.

๑๖๔๕. "มีต้นไม้ต้นหนึ่ง เกิดริมประตู่วัง
 ของเรา ลำต้นประกอบด้วย
 ปัญญา กิ่งของต้นไม้แล้วด้วย
 ศील ต้นไม้นั้นตั้งอยู่ในอรรถและ
 ธรรมสำเร็จด้วยปัญญา มีผล
 เต็มด้วยเบญจโครส ดารดาษ
 ไปด้วยข้าง โคและม้า.

๑๖๔๖. มหาชนเล่นเพลินอยู่ ด้วยการ
 ฟ้อนรำและดนตรี มีบุรุษด้ามา
 ไล่เสนา ที่ยืนแวดล้อมต้นไม้
 ให้หนีไป แล้วถอนต้นไม้ ต้นไม้
 นั้นกลับมาตั้งอยู่ที่ประตู่วังของเรา
 ตามเดิม วิรุฬหจิตต์เช่นกับ
 ต้นไม้ใหญ่นี้ กลับมาสู่ที่อยู่ของ
 ตนแล้ว ท่านทั้งหลายจงกระทำ
 การเคารพนบถแก่ต้นไม้ คือ
 วิรุฬหจิตต์นี้เถิด.

๑๖๔๗. ขอเชิญอำมาตย์ ผู้มีความปลื้มใจ
 ด้วยยศที่ได้ ด้วยปัจจัยของเรา
 ทุก ๆ ท่านเทียว จงทำจิตของตน
 ให้ปรากฏในวันนี้ ท่านทั้งหลาย
 จงทำของขวัญให้มาก ทำการ
 เคารพนบถแก่ต้นไม้ คือ
 วิรุฬหจิตต์นี้.

๑๖๔๘. เย เกจิ พนุธา มม อตุถิ ฏฐเจ
 สพเพเว เต พนุณา โมจยนตุ
 ยถเวยํ พนุณสมมา ปมุตโต
 เอวเมเต มุญฺจเร พนุณสมมา.

๑๖๔๙. อุณฺณคฺลา มาสมิมํ กโรนตุ
 มํโสทนํ พุราหุมนฺนา ภกฺขยนตุ
 อมชฺชปา มชฺชรหา ปิวนตุ
 ปุณฺณนาหิ ธาลาหิ ปลิสฺสุตาหิ.

๑๖๕๐. มหาปถิ นิจฺจํ สมวฺหยนตุ
 ติพฺพญฺจ รกฺขํ วิทหนตุ ฏฐเจ
 ยถาญฺญมญฺญํ น วิหฺเจยเยยฺยํ
 รุกฺขสฺสิมฺสสาปจิติ กโรธา"ติ.

๑๖๔๘. สัตว์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ที่ถูกผูก
 ไว้ และที่ถูกขังไว้ ซึ่งมีอยู่ใน
 แวงนแค้วนของเรา จงปล่อยสัตว์
 เหล่านี้ไป ให้หมดจากเครื่องผูก
 วิธูรบัณฑิตนี้ หลุดพ้นจากเครื่อง
 ผูก ฉันทใด จงปล่อยสัตว์เหล่านั้น
 จากเครื่องผูกฉันทนั้น.

๑๖๔๙. พวกชาวไร่ชาวนา จงหยุดพัก
 เล่นมหรสพ ตลอดเดือนหนึ่งนี้
 ขอเชิญพราหมณ์ทั้งหลาย มา
 บริโภคข้าวอันเจือด้วยเนื้อ พวก
 นักเลงสุรา จงเว้นการเที่ยวดื่ม
 สุรา เอาหม้อใส่ให้เต็มปรี ไปนั่ง
 ดื่มที่ร้านของตน ๆ.

๑๖๕๐. พวกหญิงแพศยา ที่อาศัยอยู่
 ตามถนนใหญ่ จงเล่าโลมชาย
 ผู้มีความต้องการเป็นนิตย์ อนึ่ง
 ราชบุรุษทั้งหลายจงจัดการรักษา
 ในแวงนแค้วนของตน ให้เข้มแข็ง
 โดยประการที่มีได้เบียดเบียนกัน
 และกันได้ ท่านทั้งหลายจงกระทำ
 การเคารพนบนอบแก่ต้นไม้ คือ
 วิธูรบัณฑิตนี้".

ตตฺถ สีมฺยสฺสาติ เอตฺสฺส
 รุกฺขสฺส สีมฺยา สาขา. อตุถเ จ

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า กิ่งต้นไม้
 แล้วด้วยศีล ได้แก่ กิ่งของต้นไม้

ธมฺเม จาติ วุฑฺฒิมยฺวจ สภาเว
 จ. จิตฺตํ นิปาโกติ โส ปญฺญมโย
 รุกฺโข ปตฺติฏฺฐิตฺตํ. ควปฺมโลติ
 ปญฺจวิธโครสฺปฺมโล. หตฺถิกวาสุสฺสนฺโนติ
 อลงฺกเตหิ หตฺถิกวาสุเสหิ สญฺจฺนฺโน.

นจฺจกิตฺตฺตริยาภินาทิเตติ อถสฺส รุกฺขสฺส
 ปุชฺชํ กโรนฺเตน มหาชนฺนํ ตสฺมี รุกฺโข
 เอเตหิ นจฺจาทิหิ อภินาทิเต. เอโก
 กณฺหปุริโส อาคณฺตุวา ตํ รุกฺขํ
 อจฺจุชฺชํ ปริวาเรตุวา จิตฺตํ เสนํ
 ปลาเปตุวา อโหสิ, ปุณฺ รุกฺโข
 อาคณฺตุวา อมฺหากํ นิเวสนฺทฺวาเรเว
 จิตฺตํ. โส โน อยํ มหาrukฺขสฺสทิสฺโส
 ปณฺทิตฺโต สนฺนิเกตํ อาคโต. อิทานิ
 สพฺเพว ตฺเมห รุกฺขสฺสสิมฺสฺส อปฺจิตฺตี
 กโรถ, มหาสกุการํ ปวตฺเตตฺถ.

มม ปจฺจเยนาติ อมฺโภ อมฺจฺจา
 เยเกจิ มํ นิสุสฺสาย ลทฺเธน ยเสน
 ตฺมุจฺจิตฺตา, เต สพฺเพ อตฺตโน จิตฺตํ
 ปาตฺกโรนฺตุ.

สำเร็จแล้วด้วยศีล. คำว่า ในอรรถและ
 ในธรรม ได้แก่ ในความเจริญและใน
 สภาพ. คำว่า ต้นไม้สำเร็จด้วยปัญญา
 ตั้งอยู่แล้ว ความว่า ต้นไม้นั้นสำเร็จ
 ด้วยปัญญาตั้งอยู่แล้ว. คำว่า มีผลเต็ม
 ด้วยเบญจโครส ได้แก่ มีผลเต็มด้วย
 โครสห้าอย่าง. คำว่า ดารดาษด้วยข้าง
 โคและม้า ความว่า ดารดาษด้วยข้าง
 โค และม้า ซึ่งประดับแล้ว.

คำว่า มหาชนเล่นเพลนด้วยการพ้อนรำ
 ขั้บร้องและดนตรี ความว่า ลำดับนั้น
 มหาชนกำลังบูชาต้นไม้ นั้น เล่นเพลน
 ด้วยการพ้อนรำเป็นต้นนั้นที่ต้นไม้ นั้น. มี
 บุรุษดำคนหนึ่ง มาไล่เหยี่ยวที่แหวดล้อม
 ต้นไม้นั้นให้หนีไป แล้วถอนต้นไม้ไป
 ต้นไม้นั้นกลับมาตั้งอยู่ที่ประตู่วังของเรา
 ตามเดิมอีก. วิรุณบัณฑิตเช่นกับต้นไม้ใหญ่
 นี้กลับมาสู่ที่อยู่ของตนแล้ว. ท่านทั้งหลาย
 ทั้งหมดเที่ยว จงกระทำการเคารพนบขอบ
 แก่ต้นไม้ คือวิรุณบัณฑิตนี้เกิด และยัง
 สักการะใหญ่ให้เป็นไปแล้ว.

คำว่า ด้วยปัจจัยของเรา ความว่า
 แนะอำมาตย์ทั้งหลายผู้เจริญ ชนเหล่าใด
 เหล่าหนึ่ง มีจิตยินดีแล้วด้วยยศที่ได้
 เพราะอาศัยเรา ชนเหล่านั้นทั้งหมด จง
 ทำจิตของตนให้ปรากฏ.

ติพพานีติ พหลานิ มหนุตานิ.
 อูปายนานีติ ปณฺณาการานิ. เย เกจฺติ
 อนุตมโส กิพฺนตฺถาย พนฺธฺ มิคฺปกฺขี
 อูปาทาย. มุญฺจเวติ มุญฺจนฺตฺ.
 อุนฺนงฺคฺลา มาสฺมิมฺ กโรนฺตฺติ อิมฺ
 มาสฺ กสนนงฺคฺลานิ อุสฺสาเปตฺวา
 เอกมฺนฺเต จเปตฺวา นคเร เภริญฺจารา-
 เปตฺวา สพฺเพ มนุสฺสา มหาฉณฺ
 กโรนฺตฺ.

ภกฺขยฺนฺตฺติ ภูณฺชนฺตฺ. อมฺชฺชปาติ
 อกาโร นิปาตมตฺตํ. มชฺชปา ปุริสา
 มชฺชรรหา อตฺตโน อตฺตโน อาปานฺนุจฺจาเน
 สนฺนิสิณฺนา ปิวฺนฺตฺติ อตฺถิ. ปุณฺณาทิ
 ภาลาหีติ ปุณฺณเณหิ ภาเลหิ.

ปลิสฺสุตฺตาทิติ อติปุณฺณตฺตา ปคฺขร-
 มานาหีติ อตฺถิ. มหาปถิ นิจฺจํ
 สมวฺหยฺนฺตฺติ อลงฺกตฺมหาปถิ ราชมคฺคํ
 นิสฺสาย จิตฺตา เวสิโย นิจฺจํ กิเลสฺวเสน
 กิเลสฺตฺถิกชนฺ อวฺหยฺนฺตฺติ อตฺถิ.

คำว่า ให้มาก ได้แก่ ให้หนาแน่น คือ
 ให้ใหญ่โต. คำว่า ของขวัญ ได้แก่
 เครื่องบรรณาการ. คำว่า ชนเหล่าใด
 เหล่าหนึ่ง ได้แก่ โดยที่สุดหมายเอา
 เนื้อและนกที่เขาผูกขังไว้เพื่อเล่น. คำว่า
 จงปล่อย ได้แก่ จงปล่อย. คำว่า พวก
 ชาวไร่ชาวนาจงหยุดพักเล่นมหรสพ
 ตลอดเดือนนี้ ความว่า พวกชาวไร่ชาวนา
 จงหยุดการทำไร่ทำนา พักไว้เสียตลอด
 เดือนนี้ ให้พวกตีกลองเที่ยวไปประกาศ
 ในพระนครว่า พวกมนุษย์ทั้งปวงจงเล่น
 มหรสพเป็นการใหญ่.

คำว่า จงบริโภค ความว่า ขอเชิญ
 พราหมณ์ทั้งหลายจงบริโภค. อักษร
 ในคำว่า อมชฺชปา เป็นเพียงนิบาต.
 อธิบายว่า พวกนักเลงสุราจงเว้นการเที่ยว
 ดื่มสุรา จงนั่งดื่มในร้านของตน. คำว่า
 หม้อที่เต็มแล้ว ความว่า หม้อทั้งหลาย
 เต็มแล้ว.

คำว่า ใส่เข้าไป ความว่า สุราไหลออก
 อยู่เพราะหม้อเต็มปรี. คำว่า หญิงแพศยา
 อาศัยอยู่ตามถนนใหญ่ จงเล่าโลมชาย
 ผู้ต้องการเป็นนิตย์ ความว่า หญิงแพศยา
 ทั้งหลายที่อาศัยอยู่ตามถนนใหญ่อันเขา
 ตกแต่งแล้วคือถนนหลวง จงเล่าโลมชาย

ตีพพนฺติ คัพพํ. ยถาติ ยถา รุกฺขสุส
 สฺสํวิทหิตตฺตา อุนฺนงฺคฺลา หุตฺวา
 รุกฺขสุสฺมิสฺส อปฺจิตฺติ กโรนฺตา
 อญฺญมญฺญํ น วิเหเจยฺยํ, เอวํ
 รุกฺขํ สํวิทหนฺตฺติ อตฺถเ.

เอวํ วุตฺเต

๑๖๕๑. "โอโรธา จ กุมารธา จ
 เวสฺยานา จ พุราหฺมณา
 พหุ อุนฺนญจ ปานญจ
 ปณฺทิตฺตฺสสาภิหารยฺยํ

๑๖๕๒. หตฺถาโรหา อนิกฺกุจฺจา
 รติกา ปตฺติการกา
 พหุ อุนฺนญจ ปานญจ
 ปณฺทิตฺตฺสสาภิหารยฺยํ.

๑๖๕๓. สมากตา ชานปฺทา
 เนคมา จ สมากตา
 พหุ อุนฺนญจ ปานญจ
 ปณฺทิตฺตฺสสาภิหารยฺยํ.

๑๖๕๔. พหุชฺชโน ปสนฺโนสิ
 ทิสฺวา ปณฺทิตฺตมาคเต

ผู้มีความปรารถนากิเลสด้วยอำนาจกิเลส
 เป็นนิตย.

คำว่า กล้าแข็ง ได้แก่ มั่นคง. คำว่า
 ฉันทฺโต ความว่า มหาชนเป็นผู้ทำการไถ
 ไร่นา เพราะความที่ต้นไม้จัดแจงดีแล้ว
 จึงพากันกระทำการบนอบแก่ต้นไม้ คือ
 วิรุชฺชณฺทิตฺตํ นี้ไม่พึงเบียดเบียนกันและกัน
 ฉันทฺโต ชนทั้งหลายจึงจัดแจงการรักษา
 (วิรุชฺชณฺทิต) ฉันทฺตํ.

เมื่อพระราชาตรัสอย่างนี้แล้ว

๑๖๕๑. "พระสนมกำนัลใน พวกราชกุมาร
 พวกพ่อค้าชาวนา และพราหมณ์
 ทั้งหลาย ได้นำข้าวและน้ำเป็น
 อन्नมากมาให้แก่วิรุชฺชณฺทิต.

๑๖๕๒. พวกกองช้าง กองม้า กองรถ
 และกองเดินเท้า ได้นำเอาข้าว
 และน้ำเป็นอन्नมาก มาให้แก่
 วิรุชฺชณฺทิต.

๑๖๕๓. ชาวชนบท และชาวนิคมพร้อม-
 เปรียงกัน ได้นำเอาข้าวและน้ำ
 เป็นอन्नมากมาให้แก่วิรุชฺชณฺทิต.

๑๖๕๔. คนเป็นอन्नมาก เมื่อวิรุชฺชณฺทิต
 มาถึงแล้ว ได้เห็นวิรุชฺชณฺทิต

ปณฺฑิตมฺหิ อํนุปฺตเต
 เจลฺกฺเขโป ปวตฺตถา"ติ.

ตตฺถ อภิหารยฺนฺติ เอวํ รณฺญา
 อาณตฺตา มหาชนํ ปฏฺิยาเทตฺวา
 สพุเพ สตฺเต พนฺธนา โมเจตฺวา
 เอเต โอโรธาทโย นานปฺปการํ
 ปณฺณาการํ สขฺเขตฺวา เตน สทฺธิ
 อํนฺนญฺจ ปานญฺจ ปณฺฑิตสฺส เปเสสฺสุ.
 ปณฺฑิตมาคเตติ ปณฺฑิตเต อาคเต ตํ
 ปณฺฑิตํ ทิสฺวา พนฺธุชฺชโน ปสนฺนโน
 อโหสิ.

ฉโณ มาเสน โอสานํ อคมาสิ.
 มหาสตุโต พุทฺธกิจฺจํ สาธฺนฺโต วย
 มหาชนสฺส ธมฺมํ เทเสนฺโต ราชานํ
 อํนุสาเสนฺโต ทานาทินิ ปุณฺณานิ
 กโรนฺโต อํโปสถกมฺมานิ กโรนฺโต
 ยาวตายุกํ จตฺวา อายุหฺปรีโยसानเ
 สคฺคปฺรายโน อโหสิ. ตสฺโสวาเท
 จตฺวา ราชานํ อาที กตฺวา สพุเพปิ
 กุรฺรญฺจวาสิโน ยาวชีวํ สิลํ รกฺขิตฺวา
 ทานาทินิ ปุณฺณานิ กตฺวา อายุหฺ-
 ปรีโยसानเ สคฺคปทเมว ปุริยฺสุ.

มาแล้วต่างก็เลื่อมใส พวกกัน
 โบกผ้าขาวให้ร้องขึ้น ด้วยความ
 ปีติยินดี ด้วยประการฉะนี้แล".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า นำมาให้
 ความว่า พระสนมเป็นต้นเหล่านั้น อัน
 พระราชาทรงบังคับอย่างนี้แล้ว ให้มหาชน
 ตระเตรียมปล่อยสัตว์ทั้งหมดให้พ้นจาก
 เครื่องผูกและที่ขังแล้ว จัดแจงเครื่อง
 บรรณาการมีประการต่าง ๆ ส่งข้าวและ
 น้ำ พร้อมด้วยเครื่องบรรณาการนั้นไปให้
 วิธูรบัณฑิต. คำว่า วิธูรบัณฑิตมาแล้ว
 ความว่า เมื่อวิธูรบัณฑิตมาแล้ว ชนเป็น
 อันมากครั้งเห็นวิธูรบัณฑิตนั้น ได้เป็น
 ผู้เลื่อมใสแล้ว.

งานมหรสพสมโภชได้ถึงการสิ้นสุด
 ลงโดยกาลล่วงไปเดือนหนึ่ง. พระมหาสัตว์
 ได้แสดงธรรมแก่มหาชนสั่งสอนพระราชา
 อยู่เหมือนกับบำเพ็ญพุทฺธกิจให้สำเร็จ
 บำเพ็ญบุญมีทานเป็นต้น และรักษา
 อํบิสถกรรม ดำรงอยู่ตลอดชีวิต เวลา
 สิ้นอายุได้มีสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้า
 แล้ว. ชนชาวกรุงรัฐแม้ทั้งสิ้นนับพระราชา
 เป็นต้นตั้งอยู่ในโอวาทของพระมหาสัตว์
 พวกกันรักษาศีลบำเพ็ญบุญมีทานเป็นต้น
 ตลอดชีวิต ในเวลาสิ้นอายุ ได้บำเพ็ญ

สตถา อิมิ ฐมมเทสนิ อahrtiva
 “น ภิกขเว อิทาเนว, ปุพเพปิ ตถาคโต
 ปณฺณาสมฺปนฺโน อุปายกฺุสโลเยวา”ติ
 วตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกั
 สมิธานะสิ “ตทา ปณฺุตฺตสฺส มาตาปิตโร
 มหาราชกฺุลาณี อหะสุ, ตสฺส เซฏฺฐภริยา
 ราหุลมาตา อโหสิ. เซฏฺฐปฺุตฺโต
 ราหุโล อโหสิ, วิมลา อุปฺปลวณฺณา.
 วรฺุณนาคราชา สาริปฺุตฺโต อโหสิ,
 สฺุปนฺณราชา โมคคฺลลาโน, สกฺุโก
 อนฺุรฺุทฺโธ, โกรพฺุยราชา อานนฺุโท
 อโหสิ. ปุณฺณโก ฉนฺุโน,
 มโนมยสินฺุทฺโธ กณฺุจสฺุสราชา, เสสปริสา
 พุทฺธปริสา, วิรุชฺปะนฺุชิตฺโต ปน อหเมว
 สมฺมาสมฺพุทฺโธ”ติ.

วิรุชาดกวรรณนา นวมา.

ทางสวรรค์ให้บริบูรณ์ (ได้ไปเกิดในสวรรค์
 เทวโลกแล้ว).

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรม-
 เทศนา (วิรุชฺปะนฺุชิต) มาแล้ว ตรัสว่า
 “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นผู้ถึง
 พร้อมด้วยปัญญาฉลาดในอุบายนั้นเที่ยว
 ในบัดนี้เท่านั้นหามิได้ แม้ในครั้งก่อน
 (เวลาบำเพ็ญโพธิญาณ) ตถาคตก็เป็น
 ผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา ฉลาดในอุบาย
 เหมือนกัน” ดังนี้ ได้ทรงประกาศสัจจะ
 และประมวลชาดกว่า “มารดาบิดาของ
 บัณฑิตในกาลนั้น กลับชาติมาได้เป็น
 มหาราชตระกูล, ภรรยาใหญ่ของบัณฑิต
 นั้น ได้เป็นมารดารahulแล้ว. บุตรคนโต
 ได้เป็นราहुล พระนางวิมลาเทวีได้เป็น
 ภิกษุณีอุบลวรรณา. พญาวรฺุณนาคราช
 ได้เป็นสาริปฺุตฺร พญาครุฑได้เป็น
 โมคคฺลลานะ, ท้าวสักกเทวราชได้เป็น
 อนฺุรฺุทฺธ, พระเจ้าโกรัพยะได้เป็นอานนฺุทฺ,
 ปุณฺณกยักษิได้เป็นฉันนะ ม้ามโนมยสินฺุทฺ
 ได้เป็นพญาม้ากัณฐกะ บริษัทที่เหลือ
 ได้เป็นพุทธบริษัทแล้ว ส่วนวิรุชฺปะนฺุชิต
 ได้เป็นเรา คือพระสัมมาสัมพุทฺธเจ้า”.

พรรณนาวิรุชาดก ที่ ๙ จบ.